

MAGYAR MÚZEUMOK

2000/1

TAVASZ

HUNGARIAN MUSEUMS

Spring Volume 6

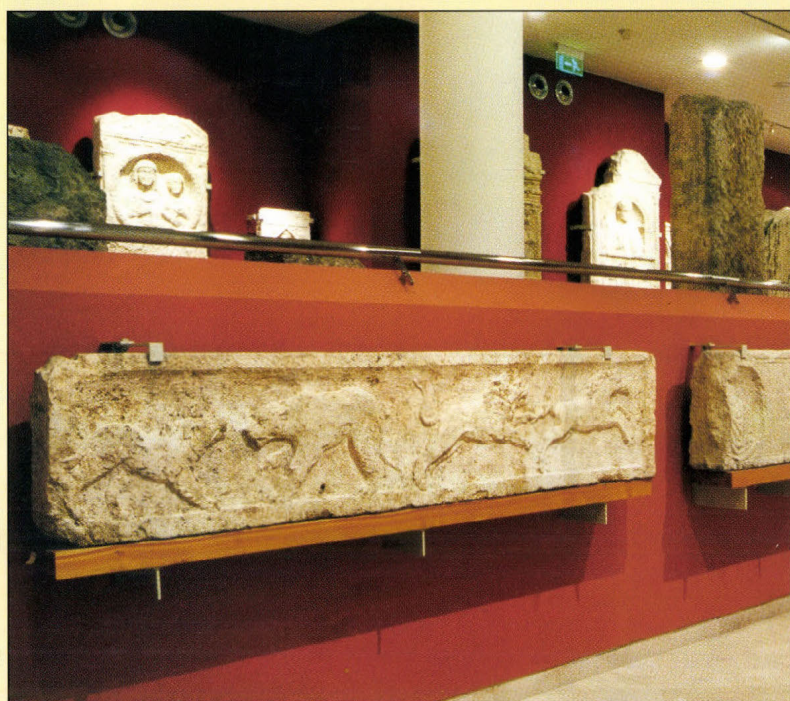
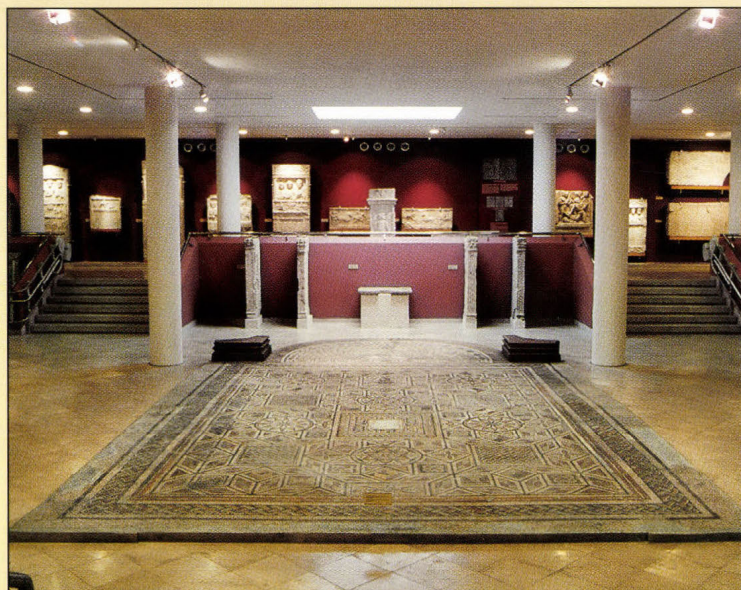
Number 1

Új évezred
küszöbén

Lapidárium

Magyar Nemzeti Múzeum

Fotók-photos: Dabasi András

MAGYAR MÚZEUMOK

2000/1 Tavasz

Új évezred küszöbén

Ismét ünnepelünk: 2000 a keresztény világ szent éve. Nekünk az államalapítás millienniuma is. Ez az esztendő a magyar múzeumok jeles időszaka: az újabb eredmények, feladatvállalások felmutatásának alkalma. Folyóiratunknak pedig kedves kötelezettsége számot adni az évfordulás teljesítményekről, a kiemelten támogatott millenáris vállalkozásokról, mint pl. múzeumaink országos rekonstrukciójáról, a királyi városok emlékhelyeinek felújításáról, stb. Az évforduló egyben alkalmat kínál az emlékezésre is.

E számunkban szakterületünk talán legjelentősebb rekonstrukciós munkálatainak első látványos eredményéről: a Magyar Nemzeti Múzeum Lapidáriumáról nyújtunk ismertetést. A „műtídezés” keretében egy sokat emlegetett dokumentum teljes szövegét adjuk közre, az 1988-ban elkészült, és azóta sem publikált múzeumi normatívákat. Továbbá vitaindítónak szánjuk az országhatár menti múzeumok együttműködési lehetőségeit taglaló írást.

Örülünk, ha olvasóink, kollégáink észrevételeikkel, javaslataikkal segítenék munkánkat, sőt helyet adunk az olvasói leveleknek. Tájékoztatóul közöljük, hogy ez év január elsejétől a MAGYAR MÚZEUMOK előfizetési díja egy évre közületeknek, intézményeknek 2800 Ft, egy szám ára 700 Ft. Egyéni előfizetőknek az éves díj 1600 Ft, egy szám ára 400 Ft.

Szerzőinkhez

A MAGYAR MÚZEUMOK szerkesztősége kéri a szerzőket, legyenek figyelemmel az alábbiakra: – a kéziratokat *lemez*en (Word, IBM kompatibilis) és *kinyomtatva* is kérjük;

– az illusztrációkat pontos *képlistával* és *képaláírással* kérjük, a képeket fontossági sorrendben *sorszámozva*, a *fotós(ok) nevének* feltüntetésével;

– *rövid* (maximum egy oldal) rezümét kérünk (magyarul vagy angolul);

– külön lapon kérjük megadni az alábbi adatokat: a szerző neve, születési éve, végzettsége, tudományos fokozata, foglalkozása, munkahelye, beosztása (a szerzőket bemutató rovatához).

Kérjük továbbá a kéziratok leadási határidejének pontos betartását. *Lapzárt*a: első szám: november 30.; második szám: február 28.; harmadik szám: április 30.; negyedik szám: augusztus 31.

Levélcímünk:

MAGYAR MÚZEUMOK Szerkesztősége

1476 Budapest 100.

Pf. 206.

Tel.: 210-1330/155, fax: 210-1336

Matskási István: A harmadik évezred elé.....	3
Török Petra: A 2000. évi Magyar Kultúra Napja múzeumainkban.....	4

MŰHELY

Nagy Mihály: Lapidárium. A Magyar Nemzeti Múzeum római kőtára – állandó kiállítás.....	5
Farkas Zoltán: Miért építsünk lapidáriumot? Reflexió a Magyar Nemzeti Múzeum új kőtárához.....	9
Szójka Emese: Festett láda – tükrös szekrény – hálógarnitúra. A Tolna megyei Sárköz bútorkultúrájának változása.....	11

HAZATÉRT MŰTÁRGYAK

Tamás Edit–Szabó Csaba: Szathmáry Lajos Kossuth-gyűjteménye.....	13
--	----

VISSZATEKINTÉS

Fogarasi Klára: Xántus János Kelet-Ázsiában gyűjtött fényképei.....	16
G. Szabó Zoltán: Zichy István gróf tudományos és művészeti hagyatéka 2. Vidéki gyűjtőutak (1900–1910).....	18
Bereczki Ibolya: Mozaikok a 125 éves Jász Múzeum történetéből.....	21
Jakabffy Imre: Névadási kuriózumok elmúló századunkban. Visszaemlékezések a budapesti közterületi nevek keletkezéséről.....	23
Dankó Imre: Múzeumaim.....	25

DOKUMENTUMOK

A magyar múzeumok működési normatívái (ajánlás).....	29
--	----

SZÁMVETÉS

Viga Gyula: A szlovák és magyar határ menti múzeumok együttműködésének jelenéről s jövőjéről.....	32
Juhász Imre: Hajdúszoboszló város múzeuma (1958–1998).....	35

KIS MÚZEUMOK A NAGYVÁROSBAN

Gönczi Ambrus: A Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény.....	37
---	----

KIÁLLÍTÁSOK

Basics Beatrix: Székely Bertalan-kiállítás Magyar Nemzeti Galéria 1999. szeptember – 2000. január.....	39
Nagy Imre: Nem csak sastoll... Indián és eszkimó kézművestechnikák. Néprajzi Múzeum, 1999. március 19. – 2000. április 2.....	40
Fogarasi Klára: Isten házai és szolgálói Kiállítás a szent év alkalmából a külföldi magyar intézetekben.....	43
Kalmár Ágnes: Mesés gyermekkönyvek. A Szórákaténusz Játékmúzeum és Műhely időszaki kiállítása 2000. március 18. és szeptember 3. között.....	44

ÉRDEMES MEGNÉZNI!

Róbert Péter: A mentők múzeuma.....	45
-------------------------------------	----

NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK

Basics Beatrix: Europalia Hungaria 1999 – egy kiállítás tanulságai.....	46
Kulesár Valéria – Istvánovits Eszter: Nemzetközi régészeti konferencia Aszódon és Nyíregyházán.....	48
Tari János: Az AVICOM és a F@imp 2000 Budapesten 2000. november 22-25-ig a Néprajzi Múzeumban.....	49
Tamás Edit: Rákóczi Emlékszoba a munkácsi várban.....	50
Vesztróczy Zsolt: A késmárki Vármúzeum.....	51
Timárné Balázsy Ágnes: Mi fán terem a „vegysz-restaurátor”?.....	53

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Selmeczi Kovács Attila: Magyar Iparművészet.....	55
Deme Péter: A „boldog békeidők” századfordulójáról – egy újabb századfordulón.....	58
Basics Beatrix: Egy ismeretlen orientalista.....	59
Barva Orsolya: Museums Journal.....	60
Wellmann Nóra: Museum Aktuell 1999. március-december.....	61

A PULSZKY TÁRSASÁG HÍREI.....	63
-------------------------------	----

E számunk szerzői.....	64
------------------------	----

HUNGARIAN MUSEUMS 2000/1 SPRING

A címlapon
Részlet a Magyar Nemzeti Múzeum új
Lapidáriumából

On the cover
Detail of the new Lapidarium of the
Hungarian National Museum

Fotó-photo: Dabasi András

A hátlapon
Barabás Miklós: Széchenyi István,
1867.

Back cover
Miklós Barabás: István Széchenyi,
1867.

Fotó-photo: Képegy Bence

MAGYAR MÚZEUMOK

A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület folyóirata

Megjelenik évente négyszer
VI. évfolyam 1. szám, 2000 tavasz

Főszerkesztő:
Selmeczi Kovács Attila

Felelős szerkesztő:
Deme Péter

Szerkesztőség tagjai:
Basics Beatrix, Kriston Vízi József, Korsós
Zoltán, Wellmann Nóra, Wollák Katalin

Lapalapító és a szerkesztőbizottság elnöke:
Éri István

A szerkesztőbizottság tagjai:
Balogh Balázs, Dercsényi Balázs, Kóczyáné
Szentpéteri Erzsébet, Kovács Péter, Mihály
Mária, Nagy Mihály, Timárné Balázs Ágnes

Fordítások: Basics Beatrix, Pethő Zsófia

Szerkesztőség:
1087 Budapest, Könyves Kálmán körút 40.
Telefon: 210-1330/155
E-mail: pulszky@bot.nhmus.hu
Felelős kiadó: Matskási István
Nyomdai előkészítés:
TKME Tipográfiai Stúdió
Műszaki szerkesztő: Török Balázs
Színes feldolgozás: Repró Miló Kft., Bp.
Nyomdai munkálatok: Veszprémi Nyomda Rt.
Felelős vezető: Erdős András
Előfizethető a kiadónál
(levélcím: 1476 Bp. 100. Pf. 206.),
illetve postautalványon, csekkkel vagy
átutalással.

ABN-AMRO Bank 10200830-32323599

Előfizetési díj számonként:
egyéni előfizetőknek 400 Ft,
közületeknek 700 Ft
HU ISSN 1219-4662

Megjelenik a

**Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma**

és a **Nemzeti Kulturális Alapprogram**
támogatásával

István Matskási: Before the Third Millennium.....	3
Petra Török: The Day of Hungarian Culture in Hungarian Museums.....	4

WORKSHOP

Mihály Nagy: Roman Lapidary. New Permanent Exhibition the Hungarian National Museum.....	5
Zoltán Farkas: About the New Lapidary of The Hungarian National Museum.....	9
Emese Szojka: Painted Case – Cupboard with Mirror – Bedroom Suite Furniture.....	11

WORKS OF ART RETURNED HOME

Edit Tamás–Csaba Szabó: Kossuth Collection of Lajos Szathmáry.....	13
--	----

RETROSPECTIVE

Klára Fogarasi: János Xántus's Photographic Collection from the Far East.....	16
Zoltán G. Szabó: Scientific and Artistic Bequest of Count István Zichy 2. Collection Journeys (1900–1910).....	18
Ibolya T. Bereczki: Mosaics of the History of the 125 Year Old Jász Museum.....	21
Imre Jakabffy: How Street Names Were Given in Those Days... ..	23
Imre Dankó: My Museums.....	25

DOCUMENTS

Normatives for the Activity of Hungarian Museums (Proposal).....	29
--	----

RECKONING

Gyula Viga: Present and Future Cooperation of Hungarian and Slovakian Museums at the Border.....	32
Imre Juhász: The Town Museum in Hajdúszoboszló (1958–1998).....	35

LITTLE MUSEUMS IN THE BIG CITY

Ambrus Gönczi: The Ferencváros Local History Collection.....	37
--	----

EXHIBITIONS

Beatrix Basics: Bertalan Székely Memorial Exhibition – Hungarian National Gallery.....	39
Imre Nagy: 'Not Just Eagle Feathers...' Techniques of the Native American and Inuit Crafts.....	40
Klára Fogarasi: God's Homes and Servants.....	43
Ágnes Kalmár: Legendary Books for Children.....	44

HAVE A LOOK!

Péter Róbert: The Museum of The Ambulance Service.....	45
--	----

INTERNATIONAL RELATIONS

Beatrix Basics: Europalia Hungaria 1999.....	46
Valéria Kulcsár–Eszter Istvánovits: International Archeological Conference in Aszód and Nyíregyháza.....	48
János Tari: AVICOM and F@imp 2000 in Budapest.....	49
Edit Tamás: The Rákóczi Memorial Room in The Munkács Castle.....	50
Zsolt Vesztróczy: The Castle Museum in Késmárk.....	51
Ágnes T. Balázs: What Kind of Job Is the 'Conservation Scientist'?.....	53

BOOK AND PERIODICAL REVIEW

Attila Selmeczi Kovács: Hungarian Applied Art.....	55
Péter Deme: On the Last Turn of the Century – Before a New One.....	58
Beatrix Basics: An Unknown Orientalist.....	59
Orsolya Barva: Museums Journal.....	60
Nóra Wellmann: Museum Aktuell, 1999 March-December.....	61

NEWS OF THE PULSZKY SOCIETY	63
--	----

Authors of this issue	64
------------------------------------	----

A harmadik évezred elé

Matskási István

Ezredfordulóhoz érkezve még a leghétköznapibb gondoktól görnyedő ember is felemeli a fejét és gondolataiban elszakad a küzdelmes valóságtól. Láttuk – a televízió jóvoltából –, hogyan ünnepel önfeledten a világ. Tekintsünk el most a tűzijátékos lelkesedéstől, a század- és ezredforduló valódi időpontját körbejáró laikus vitáktól, tekintsünk el a számítógépek rabjává vált ember misztikus félelmétől, amellyel a 2000. évet várta. A salangoktól letisztult gondolkodás számára is éppen elég különösség adódik abból, hogy kortársai és megélői vagyunk egy ezredév lezárásának és egy új kezdetének. Számunkra – muzeológusok számára – az „öreg” XX. század és az évezred 2000. december 31-én végződik, míg az új, az „ifjú” 2001. január 1-jével születik. Számunkra – magyarok számára – messze többet jelent a naptárforduló, mint a világ számára. Az 1000. év karácsonyának vagy talán 1001. január 1-jének millenniuma, Szent István megkoronázásának, a keresztény magyar állam megalapításának az ünnepe bizonyítéka is nemzetünk, nyelvünk, kultúránk ezeréves létének. Hivalkodni a ténnyel önteltségre vallana, de – méltóságteljes szerénységgel – büszkék lehetünk rá. Különösen akkor, ha tudjuk, hogy az évezred lezárása távolról sem a befejezést jelenti, hanem azt a történelmi folyamatot, amelyben a nemzetre új feladatok, küzdelmek, kudarok és eredmények várnak.

Mélyreható történelmi változások idején értek bennünket nagy nemzeti évfordulóink, a millectenárium és a millennium. A múzeumok különleges szerepet játszanak ebben a korszakban. A történelmi évfordulók természetszerűleg fordítják a társadalom figyelmét a nemzet kulturális öröksége felé. A nemzet – sőt az emberiség – kulturális és tudományos örökségének hivatott őrzői és ápolói a múzeumok. Hivatásukat emlékeztetesen és maradandóan teljesítve járultak és járulnak hozzá nagy nemzeti ünnepeinkhez. Az elmúlt viharos évtizedben voltak és még biztosan lesznek fájdalmas veszteségeink, vannak megoldást hosszú évtizedek óta nem találó gondok, de vannak biztató eredmények is. Korábban szinte elképzelhetetlen gyűjteménygyarapodás, átfogó épületrekonstrukciók, nemzetközi rangú tudományos sikerek is hozzátartoznak az elmúlt évtizedhez. És a lenyűgözően nagy számban megrendezett kiállítások, köztük a könnyen felejthetőkkel és a felejtetlennel. A változó körülményekhez a múzeumoknak is alkalmazkodniuk kellett, és ezek a konzervatív

*Szent István képmása a koronázási paláston, 1031
Portrait of St. Stephen on the coronation mantle, 1031*

mondott intézmények tudtak és tudnak nap mint nap alkalmazkodni. Nyitottabbak lettek, érzékenyebbek, ügyesebbek anélkül, hogy feladták volna alapértékeiket. Új, a hagyománnyá válás útján elindult kezdeményezéseik, mint a Múzeumok Majálisa vagy az „Az év múzeuma” címért folyó verseny, kedvező fogadtatásra találtak a múzeumszerető közönség körében.

Nagy nemzeti évfordulóinkhoz képest egy nagyon szerény, családias jubileumra is készülünk ebben az évben. Decemberben lesz tíz éve annak, hogy megalakult a Pulszky Társaság. Tíz év után már fel lehet tenni a kérdést, érdemes volt-e, hagyott-e maradandó értékeket egy évtized működése a múzeumi közéletben, teljesíti-e vállalt feladatát a civil szervezet? Értékelés helyett engedtessek meg egy száraz és hiányos felsorolást: „Az év múzeuma” pályázat, szakmai rendezvények, viták hosszú sora, benne a múzeumi informatika, műtárgyvédelem, közművelődés, kiállításrendezés, kiállítás-kritika és a múzeumi etika kérdései, a kulturális alaptörvény és a hozzá kapcsolódó jogszabályok véleményezése, holland-magyar múzeumi együttműködés, nemzetközi konferencia a közművelődésről, és utoljára, de nem utolsósorban a „Lap”, a MAGYAR MÚZEUMOK. A folyóirat, amelynek létrehozásával és kiadásával a ha-

zai múzeumi közéletnek olyan fórumát teremtetünk meg, amellyel büszkén léphetünk ki a határainkon túli múzeumi világba is. Sokan segítettek és bízunk benne, segíteni fognak a jövőben is.

Tekintsünk bizakodással a jövőbe, hiszen a feladatok, de talán a lehetőségek sem lesznek kisebbek. Az új évezred – alig két év múlva – újabb, a szűkebb múzeumi család számára nagyon fontos ünnepet hoz. 2002-ben fogjuk ünnepelni a magyar muzeológia 200. születésnapját, a Magyar Nemzeti Múzeum megalapítását, Széchenyi Ferenc történelmi felajánlását. Ha azt akarjuk (és akarjuk!!), hogy ez az évforduló az egész nemzet ünnepe legyen, már most el kell kezdenünk munkálkodni rajta, mert mint Egry József mondta: „Egy nemzetnél nemcsak az a fontos, vannak-e értékei, hanem az is, hogy vannak-e értékeinek megbecsülői”.

Before the Third Millennium

Hungarian museum professionals have been looking forward to celebrating a special anniversary this year. The Pulszky Society – Hungarian Museum Association was established 10 years ago. This society organized a lot of professional discussions and conferences, among others about the protection of works of art, about organizing of exhibitions. The periodical HUNGARIAN MUSEUMS has also been published by Pulszky Society. The 200 year anniversary of the foundation of the Hungarian National Museum will be in 2002. Hungarian museums plan to have a national commemoration of this date.

A 2000. évi Magyar Kultúra Napja múzeumainkban

Török Petra

Kölcsey Ferenc – a kézirat tanúsága szerint – 177 éve, 1823. január 23-án fejezte be a *Hymnus* című költeményét. 1989-től e napot a magyar kultúra ünnepeként tartjuk számon. Ez évben a kultúra napja szombatra esett, mely megsokszorozta a látogatók számát, és különleges alkalmat adott arra, hogy a kiállítások, bemutatók, szakmai újdonságok álljanak a középpontban.

Megyei múzeumaink mindegyikében szakmai vezetéssel – ami a kiállítás/ismertetők-től a múzeumpedagógiai sétákig változatos formákban zajlott – és ingyenes belépéssel fogadták a látogatókat. Kevesebb múzeum tudott lehetőséget teremteni arra, hogy restaurátorműhelyeit, raktárait megnyissa az érdeklődők előtt, kivétel volt például a Fejér Megyei Múzeumok Igazgatóságához tartozó intézményi kör, a nyíregyházi Jósza András Múzeum, a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum. Itt „Képek a műtárgyvédelemről – hivatásom: restaurátor” címmel Koncz Pál tartott előadást.

A január 20–23. közötti időszak bővelkedett kiállítás-megnyitókban. Ízelítőként a gazdag választékból csak néhányat említhetünk: a miskolci Herman Ottó Múzeum Papszeren lévő kiállítási épületében „Úrihímezsek és egyházi textíliák Borsod-Abaúj-Zemplén megyében” címmel nyílt kiállítás. A szeghalmi Sárretyi Múzeumban Demeterné Vacsi Mária festőművész kiállítását, míg a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban Kunkovác László, Balogh Rudolf-díjas fotóművész „Pásztoremberek” című tárlatát nyitották meg. Keserű Katalin tartott bevezetőt „A népének királyságot és egyházat adott” címmel rendezett kiállításon a debreceni Déry Múzeumban, ahol Csete Ildikó iparművész Halotti Beszéd és Könyörgés ihlette textiljeit és a múzeum kora Árpád-kori anyagát mutatták be.

A Csornai Múzeumban a felújított préposti magánkápolnában a csornai menyecskekendőkből nyílt kiállítás, a túrkevei Finta Múzeumban a felújított múzeumépület állandó kiállításának első részét nyitották meg.

Nemcsak a múzeumok gyűjteményei iránt érdeklődők találhattak maguknak programokat, több múzeum további rendezvényekkel várta a látogatókat és szakmabelieket: a szolnoki Damjanich János Múzeum a „Vallásos élet tárgyai” című kiállításához egynapos konferencia csatlakozott január 21-én, a győri Xántus János Múzeum szakemberei az 1999. évi tudományos kutatásairól tartottak vetített képes beszámolót, a debreceni

Irodalmi Múzeumban a hanai Biblia (1608) hasonmás kiállításának bemutatóján Ötvös László lelkész-író és Bertha Zoltán irodalomtörténész voltak a vendégek, a Nógrádi Történelmi Múzeumban Horváth István a „Forrongó XX. század Nógrádban” című kötetét mutatták be. A megyei múzeumok nem feledkeztek el a legfiatalabb múzeumlátogató közönségről sem, sok múzeumpedagógiai és kézműves-foglalkozást tartottak.

Két emléktábla-avatás is kapcsolódott e naphoz: a Hansági Múzeum előadótermében Ivánfi Ede halálának 100. évfordulója alkalmából avattak emléktáblát, és rendeztek emlékülést, Salgótarjánban a Rákóczi út 8. sz. háznál Belitzky János (1909–1989) volt múzeumigazgatóról emlékeztek meg, egykori lakóházának falán emléktáblát avattak.

Végül, de nem utolsósorban e folyóirat is szerepet kapott, hiszen a Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatóságán bemutatót szerveztek a MAGYAR MÚZEUMOK tevékenységéről.

Budapesti múzeumaink közül az Országos Hadtörténelmi Intézet- és Múzeumban „A lovagi kultúra, a vármakett és a kézfegyverek története” című kiállításban tartottak vezetést. Az Iparművészeti Múzeum aulájában – múzeumpedagógiai foglalkozás keretében – a múzeumépület díszítő motívumainak felhasználásával készítettek apró tárgyakat a résztvevők. A Budapesti Történelmi Múzeumban „István koronázása – Gellért püspök Magyarországon” címmel jelmezés történelmi játékot rendeztek.

A Magyar Nemzeti Galéria életében a Magyar Kultúra Napja ebben az évben valódi ünneplésre adott alkalmat, bemutatásra került az 1410–1420 között készült, Barkáról származó Szt. Katalin szobor, amelyet egy magángyűjtőtől sikerült megvásárolni. Ennek párja, a Dorottya-szobor, már évtizedek óta a Galéria tulajdonában van. A két szobor valaha ugyanazon oltáron állt. A 164 cm magas, 55 cm széles, hársfából faragott szobrot restaurálni fogják, és e munka folyamatát kamara-kiállításon mutatják be. Egy másik premierre is sor került, az újrarendezett kőtárban most először állították ki a rekonstruált pilisszentkeresztli szentélyrekesztő kőfaragványát. A múzeumi programokat kiegészítette Borsos Mihály „Századvégi legendárium” című fotóalbumának bemutatója.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeumban „Cimbó, dindi, begyike – Gyűjtőúton Nógrádban” címmel nyílt kiállítást Limbacher Gábor néprajzkutató mutatta be. Az eseményen közreműködött a Kétbodonyi Hagyományörző Csoport, akik század eleji eljegyzési jelet adtak elő. A Magyar Országos Levél-

tárban „Államférfiak levelei a Magyar Országos Levéltár gyűjteményeiből (XVI–XX. század)” címmel Tóth István György, az MTA Történettudományi Intézetének osztályvezetője nyitott kiállítást. A Semmelweis Orvostörténelmi Múzeum, Könyvtár és Levéltár újonnan nyílt „Magyar orvosok találmányai, újításai” című kamara-kiállításán tartottak szakvezetést.

A Ludwig Múzeum-Kortárs Művészeti Múzeum széles spektrumban hirdetett szakmai előadásokat, melyek a muzeológia és a kiállítás-rendezés aktuális problémáit érintették. Néhány cím: Múzeumok a 21. század küszöbén – beszámoló a New York-i Museum of Modern Art által szervezett konferenciáról (Szipócs Krisztina); Cecil Beaton, a dandy fotográfus – tárlatvezetés (Bicskei Éva); Nézőpontok, pozíciók – művészet Közép-Európában 1949–1999 – a Fal után – művészet és kultúra a posztkommunista Európában (Hegyi Dóra); A Velencei Biennálé és a magyar pavilon története (Bálványos Anna). Este Bálványos Judit és társulata lépett színpadra.

A Néprajzi Múzeum igyekezett teljes egészében megvalósítani a nyílt nap gondolatát. Az aulában „Interaktív múzeumi multimédia” címmel rendeztek programokat. A legkisebb látogatók farsangi álarcokat készítettek, és táncbéli foglalkozáson vehettek részt. A „Műhelytitkok” című programsorozatban a vendégek látogatást tehettek a Népzenei Gyűjteményben, az Adattárban, a raktárakban és a fotólaborban. Január 23-án, vasárnap ünnepi hangversenyt rendeztek a Magyar Kórusok és Zenekarok Szövetségének szervezésében, ahol a Vox Hungarica Női kar, a Péceli Cimborák Népzenei Együttes, a Balassagyarmati Dalegylet, a Kodály Zoltán Általános Iskola Zingarelli Gyermekkarja és a Nagymarosi Férfikar vett részt.

A Magyar Kultúra Napján múzeumaink az elmúlt évekhez hasonlóan igen gazdag és változatos programokkal várták a látogatókat, reméljük ez a jövőben is így lesz.

The Day of Hungarian Culture in Hungarian Museums

The author tells about programs which were organized by the museums of the capital and the counties on the Day of The Hungarian Culture. According to the manuscript, Ferenc Kölcsey finished his famous poem, the National Anthem 177 years ago in 23 January, 1823. From 1989 this date became Day of The Hungarian Culture. The museums invited the guests with special programs, free entrance and guided tours. A lot of renovated and new museums, reconstructed museums and monuments were presented to the visitors.

Műhely

Lapidárium

A Magyar Nemzeti Múzeum római kőtára – állandó kiállítás

Nagy Mihály

Dr. Gaál Péter emlékének

Bevezetés

A Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Osztályának Római Gyűjteménye több mint másfélezer római köemléket és körülbelül ezerháromszáz feliratos, illetve bélyeges római téglát őriz. A feliratos és faragott kövek elsőrendű történeti források, az antikvitással kapcsolatos ismereteinket egészítik ki azokon a területeken – társadalomtörténet, településtörténet, hadtörténet, vallás- és művelődéstörténet, írás- és nyelvtörténet, művészet- és építészettörténet, gazdaság és kereskedelem stb. – melyekre nézve nem maradtak fenn az ókori történetírók híradásai.

A Római Gyűjtemény nemzetközi tekintetben is legjobban ismert anyaga a feliratos kő- és téglanyag, valamint a kőplasztikai emlékek csoportja. A magyarországi felirattal (epigráfia) nagy múltra tekint vissza, kezdetei egészen a reneszánsz koráig nyúlnak. Művelői között olyan iskolateremtő tudósokat tartunk számon, mint Megyericsi János, Schönwisner István, Römer Flóris, Fröhlich Róbert, Alföldi András és Mócsy András. A múzeum feliratos köveinek nagy része tehát közölt és nemzetközileg ismert. Kutatásuk a közléssel azonban nem zárult le; egy-egy fontosabb vagy vitatott köemléket újra és újra tanulmányoznak a kutatók, végkövetkeztetéseiket – a szakma szabályainak megfelelően – csak az eredeti darab tanulmányozása után vonhatják le.

A legtöbb hazai és külföldi kutató azért keresi fel a gyűjteményt, hogy a köemlékeket eredetiben tanulmányozhassa. A gyűjtemény hazai és nemzetközi levelezésének, továbbá a fotókérések túlnyomó többsége is erre a területre irányul. A hazai bölcsészhallgatók (régészeti-, történelmi-, művészettörténet-, latin-szakosok) képzésében rendszeresen helyet kap a köemlékek tanulmányozása. A kőanyag megtekintése szerepel külföldi egyetemi csoportok, konferenciák szakmai kirándulásainak programjában is.

A pannóniai feliratoknak a Römische Inschriften aus Ungarn köteteiben való közlése – a Corpus Inscriptionum Latinarum után – új lendületet adott a kutatásnak, a köemlékek egy jelentős részének bemutatása, a többinek pedig hozzáférhető módon való tá-

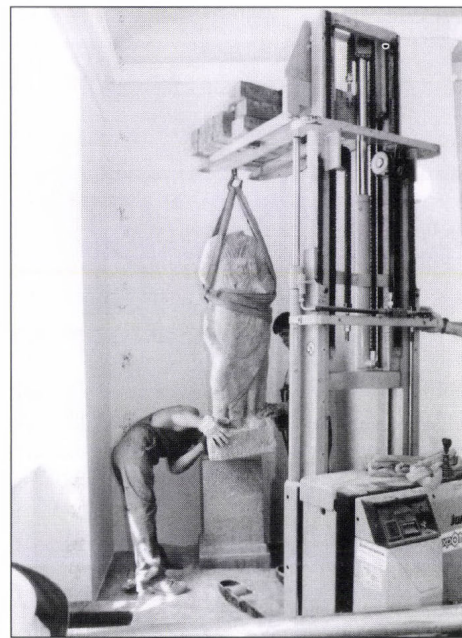
rolása ezért is jelentett tovább már nem halasztható feladatot a Nemzeti Múzeumnak.

A múzeum római kőgyűjteménye sohasem tudta teljesen betölteni valódi múzeumi funkcióit a közművelődés és oktatás területén. A köveknek csupán csekély része volt bemutatható a közönségnek (Múzeumkert, Előcsarnok, Régészeti Kiállítás, Nagytétényi lapidárium: a teljes kőanyag alig tíz százaléka). A mozaikok közül csupán egyet, a balácai mozaikot tudtuk bemutatni a közönségnek. Ez a fajta bemutatás mára már idejélműltnek bizonyult, és a kövek állapotában bekövetkezett romlás is azonnali intézkedéseket követelt. Az előcsarnokban elhelyezett kövek és a nagy mozaik megbontották a Pollack-féle építészeti tér harmóniáját, és a római emlékek dominanciája téves benyomást alakított ki a fogadóterbe érkező látogatóban a gyűjtemények minőségét illetően. A kertben, a belső udvarokban és a földszinten elhelyezett kövek nem tarthatók tisztán, a szennyezett levegő és a por mindegyikük felületét elsötétítette. Az épületfelújítási munkák során óhatatlanul újabb szennyeződések kerültek a kövek felületére. A kövek gyakori tisztítása még ma is azzal a veszéllyel jár, hogy az itt-ott fellelhető eredeti festés- és gipsznyomok végleg megsemmisülnek. Legrosszabb azonban a kényszerűségből szabadban (a belső udvarokban és a Múzeumkertben) elhelyezett köemlékek helyzete. Némelyiket a savas eső már a felismerhetetlenségig elkoptatta, de a még viszonylag jobb állapotban levőkön is megindult a gipszesedés visszafordíthatatlan folyamata.

Előzmények

A Nemzeti Múzeum, megalakulása óta gyűjti a magyar föld történetével kapcsolatos régészeti emlékeket, köztük a római feliratos és faragott köveket is. A köemlékek végleges elhelyezésének és kulturált körülmények közötti bemutatásának igénye végighúzódik a múzeum egész történetén.

A köemlékek egy része, még a Múzeum körüli palota megépítése előtt, a mai Papnövelde utcai Pázmány Péter Katolikus Egyetem udvarán volt felállítva. Pollack Mihály 1836-ban, a Nemzeti Múzeum építésének megkezdése előtt javasolta József nádornak, hogy az építőanyagokat a lucernával bevetett múzeumi telken helyezték el, „*de az ott el-*

Tógás férfiszobor talapzatra emelése
Placing a man's statue on its base

szórtan heverő római régiségek ezáltal veszélyeztetve lévén, előbb azoknak összehordását ajánlja”.¹ Pollack 1848-ban hét tervrajzot terjesztett fel István nádorhoz „*melyek két alternatív megoldásban a múzeum mögötti utcavonalon, a középső őrlakáshoz jobbra és balra csatlakozóan építendő árkádsorokra vonatkoznak, melyek a nagyobb köemlékek elhelyezésére hivatják. ... az egyik terven két vízszintes gerendázatú, a másikon két íves kapcsolású pillérsor alkotta a nyitott csarnokokat*”.² „1858-ban az igazgató Reitter Ferenc cs. kir. főmérnökhöz fordul, hogy az árkádok tervét megbeszélendő, mielőbb látogassa meg, felépítésére azonban akkor sem került sor”.³ A múzeum utolsó nagy felújításának kapcsán 1927-ben újra felmerült a Pollack-féle kőtár megépítésének gondolata: „A római köemlékek számára a kultuszminiszter (Klebsberg Kuno gróf) meg akarja valósítani a kert hátsó kerítésfalai mentén Pollack ismertett nyílt oszlopcsarnokának eszméjét is”.⁴ Sajnos ez a terv sem vált valóra.

1992 szeptemberében, a Pollack Mihály téren tervezett mélygarázs ügyében folytatott megbeszélés során a köemlékek méltó elhelyezésén éveken át fáradozóan munkálkodó dr. Gaál Péter, a Magyar Nemzeti Múzeum néhai főmérnök-főosztályvezetője

jelezte, hogy a múzeum története során többször felmerült a Római Kőtár megépítésének gondolata a Múzeumkertnek a Pollack Mihály tér felé eső részén, ott, ahol a tervezett mélygarázs részala fog elhelyezkedni. A beruházó, a tervező és a kivitelező kifejezte érdeklődését a kőtár tervének megvalósítása iránt, és segítségét is felajánlta. A tájékoztató során a beruházó kifejtette, lehetségesnek tartja, hogy a garázs Múzeumkert felőli falát ne az addigi tervek szerint, hanem néhány méterrel nyugatabbra, a Múzeumkert területén építsék meg, így ez a fal képezhetne volna a kőtár nyugati falát. Lehetségesnek tartották azt is, hogy a kőtár alatt megépüljön a négyszintes parkoló folytatása, amelyet leválasztva, a múzeum egy négyszintes térhez jutott volna. A parkoló megépítésének tervével együtt meghíusult a kőtár ottani megépítésének terve is, azonban a kőtárpítés továbbra is napirenden maradt. A következő év júniusában javaslatot tettünk a belső udvarok alatt megépítendő raktárterek egyikében vagy az üvegtetővel lefedendő belső udvarokban kialakítandó kiállításra.

Az első konkrét tervek a kőtár elhelyezésére 1995 szeptemberében születtek. Ekkorra már megszületett az a döntés, hogy a büfét, amely a díszes előcsarnok összképét hátrányosan befolyásolta, megfelelőbb helyre, az épület geometriai középpontjában levő földszinti folyosószakaszra kell áthelyezni. A látogató innen lépett volna a lefedett udvarba, ahonnan jobbra-balra lépcsősor vezetett volna az udvar szintje alatt kialakított kőtárba. Magát a kiállítást kétszintesre terveztük: egyik része a már említett udvar alatti térben, a másik pedig az udvar pódiumszerűen megemelt szintjén, illetve a körülötte futó széles, az udvar eredeti járószintjén kialakított sávban kapott volna helyet. A tervezésnek ebben a fázisában az alsó kiállítási tér körüli zárt folyosón és a kiállítási tér alatt helyezkedett volna el a kiállításba nem kerülő kövek és téglák raktára.

1996-ban világossá vált, hogy az udvar lefedésére nem kerülhet sor, ezért módosítani kellett a térszín alatti beépítés terveit is. A tervmódosítás egyszerűsítéseket jelentett: ennek értelmében le kellett mondani a kiállítási tér alatti és melletti raktárakról, és az udvart is eredeti járószintjének magasságában kellett meghagyni. Ilyen formán a kiállítás főbejáratát is a pincészinon kellett kialakítani, amely a büfé teréből levezető keskeny lépcsőn közelíthető meg. A lejárát és a főbejárat így kevésbé hangsúlyos, mint a korábbi tervekben, de az egyéb egyszerűsítések mindenképpen javára váltak a kiállítási térnek. Az építkezések 1996 őszen indultak meg a múzeum építése során több méter vastag feltöltéssel megemelt déli udvarban, és az alaposan szigetelt betonszerkezetet a kitűnően szervezett munka eredményeként év végére teljes egészében elkészült.

*A kö emlékeket és a gépeket a mennyezeten kialakított nyíláson át engedték le a kőtárba
Stone monuments and machines were let down to the Lapidary trough a hole in the ceiling*

A következő évben indulhatott meg a kiállítás belső tereinek kialakítása. Az új kiállítás öt olyan nagyobb egységre oszlik, amely nyitva áll a látogatók előtt: a 860 négyzetméteres udvar alatti nagy kiállítási térre, a főbejárat előtti pincehelyiségre (ahol az állandóan bemutatandó néhány köemlék mellett éves rendszerességgel kis, a római gyűjtemény jellegzetes csoportjait feldolgozó kamara-kiállítások bemutatását terveztük), a büfé terére, a déli udvarra (amelynek több mint 950 négyzetméteres alapterületéből az itt kiállítandó szarkofágok csak az ablakok előtti sávot fogják elfoglalni) és a Múzeumkertre, amelynek hagyományos képéhez immár százötven éve hozzátartoznak a római köemlékek is. A nagyközönségnek bemutatásra nem kerülő tárgyak esetében lehetővé kell tenni, hogy azokat szervezett szakmai csoportok vagy kutatók megtekinthessék, ezért azokat is rendezett formában – a rekonstrukciós munkák előrehaladásának ütemében –, a földszinti folyosók erre kijelölt részein fogják felállítani, a kisebb darabokat pedig a pincében levő raktárakban helyezik el. Minden tárgynál elsődleges szempont a hozzáférhetőség, tehát a pincébe kerülő köveket is úgy kell elhelyezni, hogy azok mozgathatók is tanulmányozhatók és fényképezhetőek legyenek.

A kiállítás berendezésével párhuzamosan haladt a köemlékek tisztítása, restaurálása, kiegészítése. A néhol két évszázados szennyeződésréteget nagynyomású vízszugárral távolították el, és így előtűnhettek az egykori festett részletek. Kiderült, hogy majdnem mindegyik vésett feliratot vörös, ritkábban fekete festékkel tették hangsúlyosabbá, több helyen a festett gipszréteg maradványait is sikerült megfigyelni.

A kiállítás szerkezete

A bemutatás elsődleges célja az, hogy szolgálja a közművelődés, az alap-, közép- és

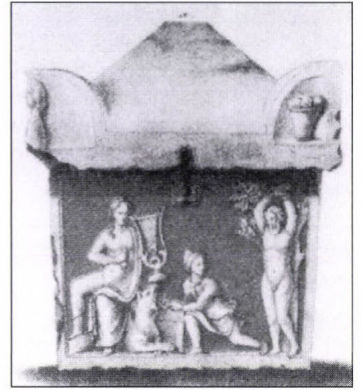
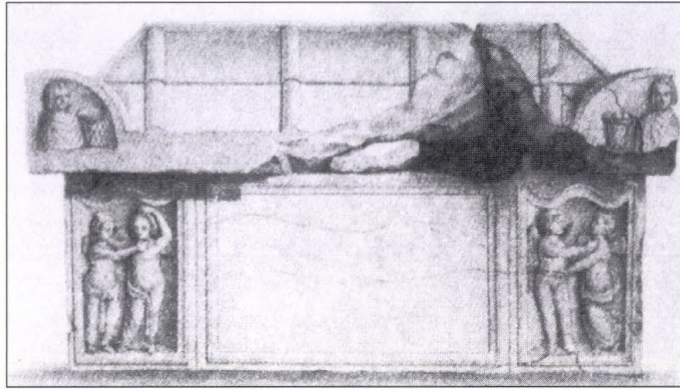
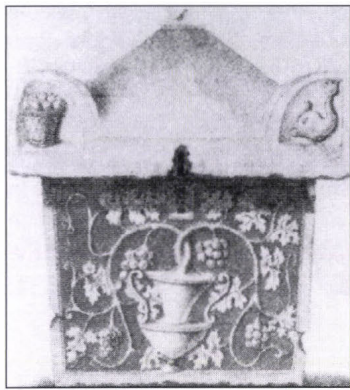
felsőfokú oktatás, valamint a posztgraduális képzés, továbbá a kutatás céljait.

A Magyar Nemzeti Múzeum történeti múzeumi funkciója indokolja, hogy a köemlékeket is, akárcsak az egyéb állandó kiállításokat, időrendi sorrendben mutassuk be. A múzeumlátogatók igényeit, szokásait ilyen célú felmérések hiányában nem ismerjük, de feltételezhetjük, hogy egy kronologikus felépítésű kiállításban a látogatók is jobban eligazodnak. Tapasztalatból tudjuk, hogy a múzeumlátogatók igen jelentős hányada az iskolások közül kerül ki. A lapidárius alkalmazás alkalmas iskolai foglalkozások megtartására, és ilyen esetben a tanulók önállóan is eligazodhatnak a köemlékek között.

A kiállítás alapterülete viszonylag nagy, mégis kerültük a tárgyak indokolatlan összezúfólását. Nagy méretű, terjedelmes, néha három méternél is magasabb kiállítási tárgyakról lévén szó, mindegyiknek elegendő teret kellett biztosítani, hogy önmagukban is zavartalanul szemlélhetőek legyenek, a rajtuk levő ábrázolások megfelelően érvényesüljenek; továbbá a látogatók számára is biztosítani kellett a megfelelő rálátáshoz szükséges térbeli mélységet. A kövek elhelyezésének megtervezésénél a legnagyobb megkötöttséget a térbeli adottságok jelentették. A kiállítási tér szélén körüljáró fut végig, amelyet mellvédfal választ el a középső, mélyebb résztől. A tér gazdaságos kihasználása érdekében a magas köveket a teret határoló magas főfalak és a mélyített részben álló pengefalak elé, a kisebb tárgyakat (oltárok, táblák) pedig magától értetődően a mellvédfalakhoz kellett állítani. A gazdaságosság mellett az esztétikai szempontokat is figyelembe kellett venni: a centrális térben ügyelni kellett arra, hogy a kiállítandó tárgyak tömege ne bontsa meg az uralkodó szimmetriát.

Igyekeztünk kihasználni a kiállítási terek nyújtotta lehetőségeket arra, hogy a bemutatott tárgyak eredeti funkciójának megfelelő dimenziókat érzékeltessük. Ezért pl. az egészben megmaradt sírkövek a padlón állnak, a töredékes köveket vagy épületelemeket is eredeti magasságuknak megfelelően helyeztük el. Néhány esetben részleges építészeti rekonstrukciók, illetve rekonstrukciós rajz segítségével tettük érthetőbbé a látogatók számára a kiállított darabokat. Az összetartozó – vagy a jelenlegi kutatás állása szerint összetartozónak meghatározott – köveket, valamint a szarkofágokban talált leleteket egymás mellett, illetve a közelben felállított tárlókban állítottuk ki. A tárlók másik részében a köemlékeken ábrázolt, azonos korú tárgyakat mutattunk be; ezzel színesebbé tettük a kiállítást, és lehetővé tettük az eredeti tárgyak és az ábrázolások összehasonlítását. Alapvető követelménynek tekintettük, hogy a köemlékeket úgy helyezzük el, hogy a további tudományos kutatások, mérések számára lehetőleg a teljes kő hozzáférhető

Domborműves márványszarkofág, Kr. u. II. század vége – III. század eleje (Szekszárd)
Marble sarcophagus with reliefs. 2nd-3rd century A. C. (Szekszárd)

legyen (a kövek oldala szabadon maradt, hátlapjuk nem ér közvetlenül a falhoz).

A kiállítás szerkezetének kialakításánál arra törekedtünk, hogy az világos és áttekinthető legyen, a látogatók (javasolt) útvonalát maguk a kiállított tárgyak határozzák meg. Az útvonal – amely a főbejáratától balra kezdődik, majd a lépcsőkön lejutva az alsó mélyebb részben folytatódva a másik lépcsőn át visszatér a felső körüljáróra – azonban nem kötelező, a tágas tér lehetőséget teremt az iskolai csoportoknak külön tematika szerint összeállított útvonal bejárására, vagy azoknak a látogatóknak, akik felfedező körútra akarnak indulni a kiállításban. Kerültük a hosszú, – a látogatók körében népszerűtlen – tárgyfeliratokat, azonban a kiállítás megértéséhez szükséges alapinformációkat a kiállítás egy-egy szakaszának határára képpel, térképpel illusztrált nagyméretű tablókra helyeztük el. Minden felirat kétnyelvű (magyar és angol), így a legtöbb külföldi látogató vezető nélkül is megtekintheti a kiállítást.

Jellegzetes emlékcsoportok

Bár a kiállítás fő szervező elve az időrendiség, mégis törekedtünk arra, hogy a kiállítás lehetőség szerint utaljon az akkori társadalom életének összetettségére, így a kiállított emlékek kisebb-nagyobb tematikus csoportokra oszlanak (pl.: az állami szféra képviselőiben császárok és állami tisztviselők feliratai; a katonai szervezetre, annak egységeire és tisztjeire utaló építési, újjáépítési feliratok; vámszervezettel kapcsolatos feliratok; a városi szervezetek társadalmi életével kapcsolatos feliratok; városok, városi tisztviselők, középületek, közművek említése; a polgári szféra etnikai összetételére, magán- és vallási életére vonatkozó feliratos és felirat nélküli emlékek).

Az egymásba fonódó témakörök csupán muzeológiai szempontból, a szerkezet áttekinthetősége miatt vannak meghatározva, de a látogató számára nem különülnek – és az anyag természeténél fogva nem is különülhetnek – el mereven egymástól (egy-egy emlékek gyakran több témakörbe is besorolhatók). A válogatásnál arra is figyelni kellett, hogy ne csak az ismert nagy lelőhelyek (Óbuda,

Szőny, Dunapentele), hanem a mai Magyarország más területeinek leleteit is bemutassuk.

Az állandó kiállítás területén összesen 205 kőemléket, a nyolc tárlóban pedig 69 apróleletet állítottunk ki. A ránk maradt teljes kőemlékanyag összetételéből reprezentatív mintát ad a kiállítás: többségben vannak a szepulkrális jellegű emlékek. Ezek közül összesen 58 olyan kőemlék (a teljes kiállítási anyag több mint egy negyede) szerepel a lapidáriumban, amely nagyméretű sírépítmény része volt. Közülük néhányról már évtizedekkel ezelőtt megállapította a kutatás, hogy egymáshoz tartoznak. Ebből az anyagból két aedícula rekonstrukcióját terveztük, azért, hogy a jelentős építészeti anyagot az egykori valós térben megjelenéshez közelítő formában, élményszerűen tudjuk bemutatni a látogatóközönségnek, úgy, hogy a látvány nyújtotta nonverbális információk segítségével megértsék a kőemlékek e ritka értékű jellegzetes csoportjának valódi összefüggéseit. Az egyéb síremlékek (tumulusok, sírkamrák, sírkertek, mauzóleumok) illetően bemutatására helyszűke miatt gondolni sem lehetett.

A kiállított tárgyak ókori történeti forrásértékét tekinthetjük meghatározónak, azonban emellett magyar művelődéstörténeti vonatkozásaik sem hagyhatók figyelmen kívül; sok tárgy olyan jeles tudós gyűjtéséből származik, mint Rómer Flóris; némelyek korábbi magángyűjteményekből (pl.: Migazzi Kristóf, Kis Ferenc stb.) kerültek a múzeumba.

A kiállítandó emlékek válogatásánál a saját anyag bőségének zavarával küzdöttünk: számos igen fontos kőemlék helyhiány miatt nem kerülhetett be a kiállításba. Jellemző példa erre a mérföldkövek esete. A múzeum nemzetközi viszonylatban is kiemelkedően gazdagnak tekinthető mérföldkövű gyűjteményéből csupán egyet tudtunk elhelyezni a kiállításban, de ebben az esetben is törekedtünk arra, hogy az az egy darab a lehető legtöbb információt hordozza (jellegzetes típus, jól olvasható és keltezhető felirat, amely a damnatio memoriae gyakorlatának illusztrálására is alkalmas). Mindössze egy kőemléket kölcsönöztünk más múzeumból a III. századi vallásos élet illusztrálására; ez az oltár is

eredetileg a Nemzeti Múzeum gyűjteményébe tartozott. Egy mozaikot tudtunk kiállítani, az első emeleti rotundából – remélhetőleg végleges helyére – szállított balcai nagymozaikot. A szállítás után alapos, hónapokig tartó munkával restaurálták-tisztították a mozaikot, eltávolítva róla a korábban ráakodott szennyeződések. A látogatók korábban gyakran panaszkodtak, hogy nem látnak rá eléggé a mozaikra. Az új helyen ez a probléma is megoldódott: a kiállítás közepén elhelyezett, két oldalról megvilágított mozaikra jó rálátás nyílik a körüljárókról.

Nem jutott viszont hely a kiállításban a bélyeges tégláknak. Ezeket terveink szerint a lapidárium főbejárata és a felvonó közötti folyosó fülkéiben elhelyezendő tárlókban külön kis kiállítás keretében fogjuk bemutatni.

A közönség

A múzeumlátogatók igen nagy hányadát az általános iskolai csoportok adják. A kiállítás tervezésénél ezt az alapvető fontosságú ténytet kellett figyelembe venni.

A kiállítás alkalmas arra, hogy bármely korcsoport számára tematikus foglalkozásokat, kihelyezett történelem-, irodalom-, művészettörténet-, építészettörténet-, helytörténet-órákat tartsanak, ezért a kőtári kiállítás által közölni kívánt ismeretanyagot a jellegzetes látogatói csoportoknak megfelelően bontottuk az alábbi szintekre:

1. Az általános iskola negyedik osztályával bezárólag: légkondicionált, harmonikus színvilágú, kellemes hangulatú, tágas, jól áttekinthető térben a kiállítási tárgyak és a rekonstrukciók látványával és a felfedezésre váró részleteket kiemelő világítási effektusokkal akarunk alapvető ismereteket közölni a látogatókkal. A kiállítást ez a korosztály pedagógus vagy a Közművelődési Főosztály munkatársának kíséretében tekinti meg. Az óvónők és az általános iskola alsó tagozatainak osztályait tanító pedagógusok részére a Közművelődési Főosztály munkatársaival programfüzetet dolgozunk ki, amely lehetővé teszi a kiállítás vezető nélküli megtekintését is. Ehhez a programfüzethez fog kapcsolódni egy olyan leporelló, amely a gyere-

kek számára önálló feladatokat tartalmaz.

2. A gimnázium negyedik osztályával zárólag: a tablók szövege, a térképek és a tárgyak mellett elhelyezett feliratok segítenek a kiállítás megismerésében. A tárgyak mellé helyezett táblákon feltüntettük a tárgy kiállítási (katalógus)számát, megnevezését, leltári számát (ez segít a tárgyak azonosításában, ha a látogató bővebb információt vagy fényképet kér), keltezését, lelőhelyét és

Szarvasvadászat – a bennszülött arisztokrácia kedvenc „sportja”. Részlet egy családi sírkőről. Kr. u. II. század (Császár)
Deer hunting, the favourite sport of local aristocracy. 2nd century A. C. (Császár)

ajándékoztatóját. Ez utóbbi két szempontból is fontos: egyrészt tisztelgünk a gyakran anyagi áldozatokat is vállaló egykori ajándékoztók emléke előtt (akik között a magyar társadalom legkülönbözőbb képviselői megtalálhatók az egyszerű falusi gazdálkodótól, a postamesteren, építési vállalkozón, lelkesen át a főhercegig), másrészt mert az egykori donátorok személyének megbecsülése által új ajándékoztókat akarunk toborozni.

Bizonyos, speciális fogalmakat (pl. a katonai egységek, parancsnoki tisztiságok, tisztviselők latin nevei, császárok életrajzi adatai, görög-latin építészeti szakkifejezések, népnevek) a kiállítás egy-egy szakaszának végén olvasóállványra helyezett gyűrűskönyvben egyszerű rajzos illusztrációk, térképvázlatok segítségével magyarázunk meg azon látogatók számára, akik az adott témakörben alaposabb ismereteket akarnak szerezni.

A magyar nyelvű változatot legalább angolra, de az anyagi lehetőségek függvényében németre, olaszra és japánra is célszerű lenne lefordítani.

A Történeti Kiállítás vezetőjéhez hasonló formátumú és terjedelmű kőtári vezető – a terjedelem szabta határok között – részletesen fogja ismertetni a kiállított tárgyakat. A szakemberek és érdeklődők számára a vezető tartalmazza a tárgyak leltári számait és a legfontosabb publikációk (Corpus Inscriptionum Latinarum, Römische Inschriften Ungarns, Année Épigraphique, Corpus Signorum Imperii Romani) adatait. A vezető tartalmazni fogja a Lapidáriumban, a büfé előterében, a déli udvarban és a kertben elhelyezett köemlékeket is. A magyar nyelvű változatot legalább angol nyelven, az anyagi lehetőségek függvényében pedig német, olasz és japán nyelven is meg kellene jelentetni.

A kiállítás vége felé elhelyezett interaktív multimédia-sarokban CD-lemez segítségével további információkat nyújtunk Pannonia történetéről és kulturális életéről. Ugyanitt nyílik majd lehetőség a Lapidáriumot bemutató internet-honlap segítségével további részletek tanulmányozására (címe: <http://www.origo.hnm.hu>). A honlap már hozzáférhető azon pedagógusok és egyéni látogatók számára, akik előre tájékozódni akarnak a kiállításról, vagy egy-egy speciális témakör iránt érdeklődnek. A tanárok számára a Közművelődési Főosztály munkatársaival programfüzetet készítettünk.

Erre a látogatói csoportra gondolva a kiállítás bejáratánál levő ideiglenes kiállítási térben egy-egy kisebb témakört kamarakiállítás keretében fogunk bemutatni, és a tervezzük, hogy ismertetünk egy-egy speciális témát alkalmanként, meghívott előadó segítségével.

3. A szakmai közönség részére a Nemzeti Múzeum köveinek később elkészülő katalógusa szolgál majd rendszerezett információkkal (Catalogi Musei Nationalis Hungarici).

Itt kell megemlíteni a látogatók egy speciális csoportját: azokat, akiket mozgássérült állapotuk vagy koruk akadályoz meg abban, hogy a lépcsőt használják. Ők a földszintről tágas felvonóval közelíthetik meg a pince-szintet, ahonnan rámpa vezet a kiállítás főbejáratáig. A kiállításon belüli szintkülönbségek áthidalását két korlátra szerelt lift segíti. A tolokocsikkal közlekedőkre az illemhelyek kialakításánál is gondoltak a tervezők.

Kiadvány- és műtárgymásolat-árusítás

A látogatók jobb tájékoztatása érdekében a köemlékek témaköréhez kapcsolódó, illetve más múzeumi kiadványok és műtárgymásolatok árusítására alkalmas szabad helyet hagytunk a kiállítás kijáratánál.

Elnevezés

A kiállítás „hivatalos” neve: *Lapidárium* (önállóan vagy „római kőtár” magyarázó kiegészítéssel). Ezzel szerettük volna elkerülni a száraz római kőtár megnevezést, egyedi, mással össze nem téveszthető nevet adva az új kiállításnak. A rövid, egyedi név az itt megtartani tervezett későbbi rendezvények „reklámozása” szempontjából is fontos: a korábban itt járt látogatók könnyebben meg tudják határozni az új program jellegét, témáját.

Logogramma

A fentieket kiegészítendő, arra törekszünk, hogy a Lapidárium fogalmához egy állandó képet társítsunk a látogató. Erre a célra azt a lovásziút ábrázoló nagyméretű köemléket választottuk ki, amely mind méreteit, kidolgozását és tartalmát tekintve jól képviseli a kiállításban látható tárgyakat. A logogramma szerepel a kőtárral kapcsolatos kiadványokon, plakátokon stb. A követ az elő-

csarnokban a lépcső lejárataánál helyezük el. Szerepe az, hogy felkeltse a látogatók érdeklődését a főbejáratától távol eső kiállítás megtekintésére és útba igazítsa a visszatérő látogatókat. A másik lépcső felső végénél szintén egy jellegzetes, lovaskatonát ábrázoló kőtáblát helyezünk el.

A kiállítás 1998. november 25-én nyílt meg, de mégsem tekinthető teljesen befeje-

Felnyergelt hátsólovakat vezető lovásziú. Kr. u. III. század eleje (Dunapentele-Öreghegy)
Boy leading saddled horses. 3rd century A. C. (Dunapentele-Öreghegy)

zettnek. Fedezet hiányában nem sikerült még beszerezni a tárgyakat megvilágító reflektoroknak mintegy felét (ezért csak a főfal mellett álló sztéléket világítottuk meg, a mellvéd-falnál állókat nem). Szintén forráshiány miatt nem készültek el az olvasóállványok, és ezért nincs berendezve a multimédia-sarok sem. Nem sikerült beszerezni a főbejárat előtti tér és az ideiglenes kiállítási tér tárlóit sem. A felújítási munkák ütemétől függ a déli udvar szarkofágjainak végeleges elhelyezése, a kereti kövek tisztítása, restaurálása, helyreállítása. A közeljövőben megvalósítandó tervek között szerepel a kiállítási vezető és az iskolai foglalkozásokhoz szükséges tématervek elkészítése. A hiányosságok ellenére, a vendégkönyvi bejegyzések szerint, a kiállítás elnyerte a látogatók tetszését. A rendezők viszont akkor lehetnek elégedettek, ha a Magyar Nemzeti Múzeum kiállított római köemlékeit a látogatók – kezükben a kiállítási vezetővel – egyetlen séta során tekinthetik meg a főbejáratától az udvaron át a kertig.

A forgatókönyvet írta és rendezte: Dr. Nagy Mihály. Lektorok: Dr. Barkóczy László, dr. Fitz Jenő, dr. Tóth Endre. *Internet honlap*: Dr. Nagy Mihály, Rezi Kató Gábor. *Cognitech Kft.* *Restaurátorok*: Antal Imre, Antal Mariann, Baghy László, Bendeffy Márta, Hutai Gábor, Igaz Pál, Kőfalvi Anna, Kőfalvi Vidor, dr. Morgós András, Nagyné Lőrincz Judit, Perényiné Dombóvári Judit. *Tárlók és táblák*: DEPO „Fém-munkás” Bau Kft. *Feliratok*: Rokaat Kft. *Műtárgykölcsönző intézmények*: Budapesti Történeti Múzeum, Aquincumi Múzeuma, Veszprém Megyei Múzeum, Pápai Helytörténeti Múzeum. *Közönségkapcsolatok*: Magyar Nemzeti Múzeum Közművelődési Főosztálya. *A kiállítási munkákat irányította*: Dr. Kovács Tibor és dr. Szikossy Ferenc. *Építész tervezők*: Dobozi Miklós, Rosch Gábor, Dobráter Béla. *Belsőépítész*:

Kelecsényi Zsuzsa. *Köemlékek mozgatása: Expo-trans, Építészeti kivitelezés: Architekton Kft. Építész koordinátorok: Dr. Gaál Péter; Karácsony István Lajos*

Jegyzetek

1. Dr. Lechner Jenő: A Magyar Nemzeti Múzeum épülete. Budapest, 1927. 14.
2. I. m. 46.
3. I. m. 47.
4. I. m. 61.

Roman Lapidary New Permanent Exhibition in the Hungarian National Museum

The National Museum, founded by Count Ferenc Széchényi in 1802, has been collecting Roman stone

monuments since its foundation. Already towards the end of the construction of the palace of the museum in 1848, Mihály Pollack, its architect, had designed a colonnaded hall in the garden for the exhibition of the stone monuments, but due to the lack of proper financial background the plan had to be abandoned.

According to a decision in 1995, a new exhibition was created under the southern courtyard of the main building. Construction works had begun during the late autumn of 1996, and the exhibition was opened on the 23rd November 1998. The 860 sq m large main underground area offers the very first opportunity for the visitors to study more than two hundred of the most significant pieces (mainly inscribed sepulchral stelae, parts of aediculae with mythological scenes, altars, sarcophagi, and the

grand mosaic floor of the villa at Baláca) from the rich collection containing ca. 1500 pieces. Another selection of sarcophagi will be displayed in the 950 sq m southern courtyard after its refurbishment.

The exhibition intends to serve the needs of public and higher level education, and therefore the exhibits are arranged according to chronology, but special care had been taken to offer an interesting tour for average visitors as well. Bilingual captions give essential information, and light effects emphasise details of the works. Small finds of sarcophagi, and other characteristic, contemporaneous objects (like pieces of jewellery) are displayed for didactical reasons in showcases.

The whole area is accessible for handicapped people. Electronic information is available at the homepage <http://www.origo.hnm.hu>.

Lásd még – see also: borító 2/cover 2

Miért építsünk lapidáriumot?

Reflexió a Magyar Nemzeti Múzeum új kőtárához

Farkas Zoltán

Kőtár építését első helyen a köemlékanyag védelme indokolja. A muzeális értékű kőfaragványok fedett helyen történő elhelyezése, amelyet súlyuk és terjedelmük már önmagában is meghatároz, soha nem volt olyan sürgető és aktuális, mint napjainkban. Az időjárás szélsőségeinek kitett, szabadtéren elhelyezett, egykor kastélyparkok, püspökkertek, várkertek, újabb múzeumi romkertek díszei manapság a környezet-, főként a nagymérvű légszennyezés miatt pusztulásra ítélt köemlékek. Másolatokkal való kiváltásukat költséges voltuk nehezíti. A múzeumkertekbe kitett köemlékek téli takarása is rontott a helyzeten: a szellőzés hiánya miatt, a páradús környezetben mikronövényzet telepszik meg rajtuk. Megoldást jelenthetnek ez esetben a télre kihelyezett nyitott védőtetők. Az eredeti gyűjtemény védelme számára már egy rendezett tanulmányi raktár is nagy jelentőségű, de *lapidárium* létesítése az, ami a látogathatóságát növeli. A középkori, a római kori kőtár a történeti múzeumok elmaradhatatlan kiállítási egysége. Bár az utóbbi évtizedekben is létesültek múzeumkerti nyitott árkádok kőtár számára, helyenként ezek sem nyújtanak kellő védelmet, a zárt épületben való elhelyezés halaszthatatlanná vált. Tisztítás, restaurálás után nemegyszer a múzeumnak is helyet adó műemléképületek folyosóin, kazamatáiban, pincetereiben szép lapidáriumokat lehet kialakítani. A szabadterrről behozott, többnyire mészkőfaragványok egy része sajnos már alig gyógyítható, felületén fekete foltok jelzik a savak hatására anyagában való megváltozását, gipszszé válását. A makacs szennyeződések tiszta

vízzel való eltávolítása sem könnyű feladat, a nagynyomású vízszugár csak fokozott körültekintés mellett használható, az eredeti festés maradványainak megtartása végett.

A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteménye a római feliratok, köemlékek számát tekintve egészen kivételes nagyságú, első rendezése (1869) óta a már akkor is jelentős, 600 darabot számláló gyűjtemény több ezresre nőtt. Múzeumkerti árkádok ma már aligha jelentettek volna megoldást a földszinti folyosókon, átjárókban, az épület két udvarán összeszezsúfolódott gyűjtemény számára. A múzeum most folyó rekonstrukciója a múzeum 200 éves történetének, az új lapidárium a kőtár történetének legjelentősebb állomása. Elhelyezése méltó a gyűjtemény méreteihez, jelentőségéhez illő még akkor is, ha csak kisebb, válogatott részét fogadhatta be. Önmagában véve fontos az a tény, hogy hozzáférhető, tanulmányozható és látogatható a gyűjtemény jelentős része. Az épületfelújítás megkezdése óta különösen nagy gondot jelentett a raktári hozzáférhetőség a feliratgyűjtemények új kritikai kiadását előkészítő szak kutatásnak is. Ahogy már Theodor Mommsen is panaszkodott Eötvös József akadémiai elnöknek, amikor itt járt még az előtt, hogy Rómer Flóris múzeumi őr a lomtárat kiürítette és az első lapidáriumot berendezte.¹

A pinceszinten, a második udvar alatt épített új, impozáns tér nagyszerű rálátást biztosít a harmonikusan elrendezett, lehetőleg eredeti szerepüknek megfelelően felállított római köemlékekre. Építészeti kialakítása célszerűségével, arányaival, kétszintes „galériaszzerű” megoldásával, a szürke kőfelületeket kiemelő háttér jól megválasztott vörös falfestésével élményszámba menő látványt

nyújt. Kivételes már önmagában véve is egy múzeumi célra készült épületben egy lapidárium számára épített tér. Az a kőtár rendezője számára is olyan lehetőség, amikor az építéssel kezdettől együtt dolgozhat, különösen olyan anyag bemutatásában, amely eredetét tekintve is elválaszthatatlan az építészettől, építmény tartozéka, az épített környezet részét képező emlékmű.

A köemlékek felállításakor kettős feladattal kellett szembenézni. Egyik oldalról a sok és terjedelmes muzeális emlék mint történeti dokumentum minél teljesebb és gazdaságosabb, ugyanakkor tanulmányozható elhelyezése, amely egyben az anyag ezen részénél a raktározás gondjait is megoldja. Másik oldalról mint művészeti termék, annak tartalmából kiindulva a teret betölteni, ahol az egyes darabok önállóan is érvényesülnek. Utóbbit az egész tér szabad felhasználása tenné lehetővé. Ekkor lenne helye a részleges rekonstrukciónak, érvényesülnének tömegükben is a szabadon álló jelentősebb plasztikai darabok. Ez a kutatási igények, a tanulmányozhatóság javára is válna, hiszen a köemlékek második életének, a különböző célú, rendeltetésű egykori felhasználások nyomainak helyszíni tanulmányozása kevésbé korlátozott.

A kétszintes galériaszzerű megoldással az építők végül is a „folyosói kőtárat” mentették át egy nagyobb térbe, ahol a sztélék, oltárkövek – a teret határoló főfalnak a nagyszámú kőtábla, a mellvéd fala előtt a talapzatszerű köemlékek – háttal a falnak állítva változatos tartalmú de szabályos sorokban állnak. A leszűkült középső teret pedig elfoglalja a hatalmas méretű, dekoratív balácai mozaikpadló, a köemlékeket itt is „félreállítva”, amelyek így az impozáns tér berendezései,

az enteriőr szereplői lettek. Művészeti szempontból legértékesebb részletek a szabadon álló szarkofágok, a középső tér falát alkotó mellvéden körbefutó, emberi közelségben nézhető mitologikus domborművek elbeszélő jeleneteinek nagy táblaképei, a több tagból alkotott frízek megmaradt részletei, önálló képsorai. Kevesebb helyhez jutottak, de így is hatásosak a részben összeállított vagy térbe futó aediculafalak gazdag viseletű, önálló alakjainak ábrázolásai, a galérián a sírtáblák portré sorai. Szép a kocsiábrázolásos síremlékek falrészze.

A kivitelezés korszerű munkája műszaki, technikai, restaurálási szempontból igen színvonalasan szolgálja a kőanyag helyszíni tanulmányozhatóságát: a szigetelés, a légkondicionálás, a kövek tisztasága, a pormentes felületek, az automata világítási rendszer. Az egvedí megvilágítás kiemeli a lapos plasztikai részleteket, a sűrűfény olvashatóvá teszi a vésett feliratos szövegeket. Gondossággal látszik a köemlékek sérülésmentes rögzítésén, a megtartásra szolgáló konzolok méretezésén, jól választott színnel való festésén.

Az elhelyezés, a faltól és az egymástól való távolság, a fent jelzett korlátok között lehetővé teszi a mozgatás nélküli helyszíni vizsgálatot. A köemlék építészeti hovatartozásának megállapításához nélkülözhetetlen az oldalakon lévő csatlakozások, lyukak, vajatok megkeresése. A másodlagos felhasználás tanúbizonyossága, ha a kőtábla háta egyenetlen, de simára koptatott. Fontos, hogy a köemlékek dokumentálhatók, fényképezhetők, mérhetők legyenek. Csak helyenként kényszerült a rendezés a hely és a falfelületek kihasználására való törekvés miatt a két sorban való elhelyezésre, aminek következtében egyes szobrok, dekoratív plasztikák

elérhetetlen magasságba kerültek. Megemlítendő még a kétnyelvű magyarázó szövegek nívós technikai kivitele is.

A római kőtár köemlékei Pannóniából valók s a gyűjtemény legjavát jelentik. A változás az anyag művészeti és dokumentum értékére egyaránt tekintettel volt. Nem maradtak ki a Nemzeti Múzeum újabb ásatásainak jelentősebb leletei sem. Figyelemmel volt a legfontosabb emlékcsoportokra a kőfaragás és az epigráfia szempontjai szerint is. A feliratok közül a keltezettek, a közvetlen adatok hordozói, a keltező érték és a köztörténeti szempontból jelentőséggel bíró példányok jöttek elsőként számításba. Ezek egykori rendeltetésüket tekintve emlékművek vagy emlékművek építményeinek részei, amelyek kivételes dokumentumértéküket az adja, hogy feliratok hordozói. A császárkori Róma főként első három százada jellemző, Augustus korától a romanizáció következtében a birodalom tartományában is elterjedt, általánossá vált epigráfiai kultúrájának termékei. Ezért a római provinciátörténeti kutatás kulcsfontosságú, írott forrásanyaga elsődleges, még akkor is, ha nem állítottak mindig és mindenhol feliratos emléket ebben a korszakban sem a temetkezési, vallási és egyéb hivatalos kultusz alkalmak során. A latin feliratok szövege, a személynevek, még ha a közvetlen adatokat illetően sokszor szűkszavúak is, a felirathordozó, annak képi ábrázolásai és általában a régészeti anyag elsődleges forrásértékét éppúgy elismerve, az írott forrás a történeti kutatásban mégis meghatározó jelentőségű, míg az előbbi hasznosítását a tárgyi jelleg nehezíti.

A kőtár rendezésének alapelve, az elhelyezés szabta korlátok közt, amely egyfajta műfaji, emlékfajta szerinti csoportosítást indukált, a köemlékek időrendbe állítása volt. Ezen belül, bármennyire is adódott egyfajta tematikai csoportosulás a feliratok közvetlen adatainak megfelelően, a rendszerező szempontok tárgyi régészeti jellegűek: a provinciális kőfaragó-művesség alakulásának, műhelyek, kapcsolatok tematikai vázlatát adja. A kőfeliratos anyag, amely bár történeti tartalma alapján számtalan szempontból szempontból összetartozó feliratcsoportok ennek ellenére egy korszakon belül helyenként nem kerülhettek egymás mellé. Pedig ez lehetett volna a kronológia mellett az a rendező elv, amely következetesen végigvihető valamennyi emlék esetében. Ezért van, hogy a helyi kőfaragásban ritkább emlékfajtaikat képviselő darabokat vagy a távolabbi helyről, nem a főváros környékéről, illetve nem Szőnyből, Dunapenteléről való egy-egy példányt kevésbé lehetett – történeti tartalmát tekintve – összetartozó csoportba állítani.

Az összefoglaló magyarázó szövegek, amelyek között részben kivétel a középső térben lévő kettő, ezek a kőfaragás alakulá-

sát jellemzik két korszakra bontva, így kevésbé kapcsolódnak, következnek közvetlenül a tematikusan összetartozó emlékcsoportokból, inkább általános korszakolt tartománytörténeti ismertetések időrendbe állítva. Az általános történeti tájékozódást jól szolgálják, szemléletesen illusztráltak is őket. Szívesen látnánk viszont egy áttekinthető térképet a kiállított köemlékek származási helyéről és a kőtár alaprajzát a bevezető tájékoztatók között. Természetesen annak mérlegelése, a terjedelmi korlátokat szem előtt tartva, hogy milyen adatokat bízunk a múzeumi dokumentációra vagy a múzeumi rekonstrukció befejeztével várható katalógusra, a köemlékekhez a helyszínen mellékelt magyarázatok helyett, többféle eredményre is vezethet. A látogató szemszögéből talán kevésbé lényeges a lelőhely és a leltári szám feltüntetése, s elég a település neve, esetleg a gyűjtemény, ha az előbbi bizonytalan a származást illetően. Bár az is igaz, hogy az egykori mecénások, ajándékozók éppen a Nemzeti Múzeum esetében különösen nem érdektelenek, hiszen a rendkívül nagy gyűjtemény létrejötte az adakozókat is dicséri. Talán – utalva a fentebb mondottakra – érdemesebb a köemlékekhez mellékelt rövid magyarázatokban a felirat leglényegesebb mondanivalóját feltüntetni, mert amit itt olvashatunk, inkább csak címek, néha a felirat adatbőségétől függően bővített címek, a tárgy meghatározása, legtöbbször kerülve a szakirodalomban elterjedt, de helyenként még nem teljesen elfogadott értelmezéseket. Régészeti szempontból gazdagabb lett a kőtár a szép tárlókkal, ami igen jó azért is, mert az állandó régészeti kiállítás még nem látogatható. Különösen szerencsés, hogy közülük néhány nem csupán kiállítási melléklet, hanem a kiállított köemlékanyag tartozéka: a bemutatott szarkofágok leletanyaga.

Lásd még – see also: borító 2/cover 2

Jegyzet

- 1 Desjardins Ernő – Rómer Flóris: A Magyar Nemzeti Múzeum római feliratos emlékei. Budapest, 1873. V-VI.

About the New Lapidary of The Hungarian National Museum

The reconstructions of museums and monuments had produced some beautiful lapidaries in indoor places all around Hungary (Sopron, Győr, Szombathely, Tihany, Székesfehérvár) during the last decades. The Roman Lapidary which was built under the museum yard, is one of the results of the reconstruction of the Hungarian National Museum. More than 200 pieces of tombstones are exhibited here. The others are in the corridors of the museum. In spite of making use of the free places is limited, the exhibition can give a lot of experiences to the visitors.

Festett láda – tükrös szekrény – hálógarnitúra A Tolna megyei Sárköz bútorkultúrájának változása

Szójka Emese

„Mindig mondta szülikénk: – Ne dobjátok ki, ha a háza jó, akkor legyen a ládájának is helye itt!” Az ilyenformán megfogalmazott szemlélet, az ősök emlékének tisztelete is hozzájárult ahhoz, hogy a sárközi falvakban a korábbi időszakokban divatos bútorféleségek tárgyai viszonylag nagy számban maradtak fenn egészen napjainkig. Így az utókor számára is érzékelhető, nyomaiban követhető a helyi lakáskultúra több generációs alakulása. A háború előtt általános volt, hogy az első szobában, a nagy háznak nevezett tisztaszobában, egy helyiség falai között egymás mellett zsúfolódtak egybe három-négy nemzedék különböző stílusú – a közösségi mérce és a készítő iparosok irányadása szerint a korra, vagyoni helyzetre nagyon is jellemző – bútorféleségei.

Bármennyire is kutatottnak számít a Tolna megyei Sárköz népi kultúrája, az életmódot közvetlenül láthatóan jelző tárgyi műveltség polgári rétegére kevés figyelem irányult, elemzése várat magára. Móricz Zsigmond 1933-as riportja jól érzékelteti a kor kritikai töltésű szemléletét a sárközi falvakban tapasztaltakról: „... Alföldi falvak álmélkondva néznek, micsoda házakból áll ez a község. A magyar parasztság legmagasabb szintű arisztokráciáját nevelte ki a Sárköz. ... A gazdasszony, aki viselőben jön be az udvarról ... Tudatában van gazdagságának, s annak, hogy arra az egész világ csak csudálattal néz fel. A ház úgy van építve, hogy a szobák előtt, hosszában olyan folyosó van, mint egy iskola folyosója. Több ajtó nyílik az udvarra, a beüvegezett oszlopok között. Ahogy a szobába betessékel, az ember elámul: négy szoba megrakva drága bútorokkal. Három generáció úri-bútorstílusa. Míg az övök gótikus ebédlőszekrény, a legfiatalabb menyecske, aki elvált s hazahordta a holmiját, már a ragyogó sima jávorfa poltúráját szerette meg. ... Nem rokonszenves. Nincs harmónia az életük és a keret közt. Ezekhez a bútorokhoz az illik, hogy egy más, magasabb, szabadabb és kultúráltabb életmód folyjon közöttük. De itt a bútorok, a márványos mosdók csak üres díszül szolgálnak, soha azon senki nem mosdott. Tömérdek vásári porcelán, amit soha senki, semmire nem használ. Az összes szobában érezni, hogy csak mutogatásra való, senki nem él bennük. ...”

Ismertek azok a XIX. századi ökológiai változások, amelyek során átalakult e vidék egész gazdasági szerkezete s vele együtt ko-

A Decsi Tájház elsőszobájának részlete „tornyos nyoszolyával”
Detail of the first room with 'high bed' in Decs country house

rábbi életmódja is. A Tolna megyei Sárköz eredendően ártéri tája az állami vízszabályozási és ármentesítési munkálatok következtében megváltozott. A vizektől elhódított területtel az itt lakó parasztok gazdagodtak. Sokan jutottak száz holdakban mérhető földterületekhez. A korábban jellemző ártéri állattartó gazdálkodást felváltotta a gabona-termelés és az istállózó, tejelő marhaterenyésztés. Az intenzív mezőgazdaságra való áttérés, majd a gabonakonjunktúrának köszönhető jó terményértékesítéssel elért hirtelen meggazdagodás maga után vonta a tárgyi környezet újfajta összetételét is.

A múlt század második felétől kezdődően egyre-másra épültek a sárközi községek főutcáin, „Öreg” utcáin, de faluszerte is a több szobás gazdaházak oszlopsor alátámasztású ganggal, vakolatdíszes homlokzattal, kiterjedt gazdasági épületrészekkel. A századfordulón pedig megjelentek a városi képet idéző utcafrontos, zárt kapubejáratú, 3-4 dísz-szobának berendezett helyiségű házak, előterükben üvegezett folyosóval.

Ezek az épületek már nem csak helyben fellelt anyagokból, hanem távolabbi vidékekről ideszállított építőanyagokból szakmailag képzett ácsok, kőművesek, építőmesterek által készültek. A magasabb szintű építészeti megoldásokat, eljárásokat, a korszerű építőanyagokat a szomszédos községek német nemzetiségű iparosai, főképpen a tolnai ácsok és a bátaszéki kőművesek terjesztették el. A házak alapjait Mórágyn bányászott terméskőből, a falazatot részben vályogtég-léből, részben helyben égetett téglákból emelték. De megjelentek a fejlett technológiával, magas hőfokon égetett gyári homlokzatburkoló téglák is, amelyek egy időre hát-

térbe szorították a homlokzat vakolt megoldását. A nagygazdaházak kapubejáratát, sokszor udvarait is a szomszédos Baranya megyei téglagyárakból, Bonyhádról, Mázasszásvárról kikerült téglával rakták le. A tetőszerkezetek ácsolatát, a jelentős mennyiségű gabona befogadására alkalmas padlások nagy tereit átívelő gerendákat Erdélyből hozott vörösfenyőből készítették.

A házak berendezése a külső építészeti képpel igyekezett lépést tartani. A tárgyi kultúrának ez a területe is elvesztette a korábbi ökológiai és termelési kultúrával összefüggő alapjait. Eltűnt az ártérben fellelhető bútornak való keményfa, amelyet korábban a férfiak faragásban, famegmunkálásban való jártasságát még a múlt század első felében született nemzedékről ránk maradt emlékműanyag bizonyítja: a bejárati kiskapuk, a pincejáratok változatos kiképzésű kapui, a faépítményes kútházak, a berendezési tárgyak közül pedig az egyszerű gyalogszékek vagy egy-egy rangosabb bútor darab, mint a deszkatámlás, asztalhoz való széktípus fel-felbukkanó példányai. Ezek a bútor darabok – anyaguk természeténél fogva – festetlenek, s ez a jellemzőjük megfogalmazást is nyert: „A régi öregek a fa színében szerették, amit maguk faragtak”.

Az ártéri erdők kipusztulásával megnőtt a Felvidéken kitermelt puhafa, a szálfenyő jelentősége. Az ezekből festéssel készített keletgyebútorokat, a ládákat és az ágyakat a vásáros helyeken: Szekszárdon, Bátaszéken, Baján szerezték be asztalosoktól. Előfordult azonban, hogy e tekintélyelvűség szempontjából is fontos bútor daraboknak a festése

Tükrös szekrény Decsről, 1890
Cupboard with mirror from Decs, 1890
Fotók-photos: Winter Erzsi

otthon, házilag, főként asszonyok által készült. Amikor egy-egy régebbi darabot megörökölt a következő nemzedék, s ha úgy hozta a szükség, akkor új festéssel tették időszzerűvé a rákerülő házassági évszám és tulajdonosának nevével. A múlt század hetvenes éveitől kezdődően a ládákat szokás lett fiókkal és lábakkal is megtoldani. Ilyenkor is új festékréteg került e jelentős szerepet betöltő bútordarabra, hiszen ezt vitte magával az idegen házba vőnek, melynek kerülő házasul. A házilag kivitelezett bútorfestés emlékének szokására példa egy támlás padon fennmaradt szöveg, miszerint: „Testvéri emlék de csak a festés”.

A festett bútor korszakának virágkorát bemutató enteriőrök több helyszínen is megtekinthetők (Decsi Tájház, Decs, Kossuth u. 34.; „Életmódváltozások Tolnában” c. állandó kiállítás, Szekszárd, Wosinsky Mór Múzeum; „A magyar nép hagyományos kultúrája” c. állandó kiállítás, Budapest, Néprajzi Múzeum). E kiállítások a múlt század közepének lakáskultúrájából az elsőszobák reprezentatív bútoranyagának állítottak emléket. Ez az a korszak, amikor a tehetősebb gazdaságoknál megjelent a mindennapi használatlaltól megkímélt tisztaszoba a kelengyebútorok alapelemeit jelentő ágyval és ládával. Az évszámok tárgyak jelzik, hogy a berendezés részét képezte a festett sarokpad az asztallal, és a különböző polcok, falitékák.

A környező német nemzetiségű falvak, mindenekelőtt Bátaszék építőipari szakmában képzett iparosai, építőmesterei, kőművesei hívták elő az igényt a polgári típusú bútorok iránt az új mód szerinti épületek meghonosításával. A váltás folyamatának kezdetét a szekrény és a sublót jelzi, melyek a ládát vál-

tották fel a kelengyebútorok újabb típusaként. Ebben a minőségében a szekrénynek – formagazdagságával, több generáción átívelő jelenlétével – megkülönböztetett szerep jutott. Korai darabjai az 1870-es évektől ismertek a fennmaradt emléanyagban. Festett példányai átmenetet képeznek a paraszti-polgári bútor közötti váltásban. Egy 1890-ben épült öt szobás decsi nagygazdaház korabeli berendezésének elemeként maradt meg az a szekrény, amely részleteiben már polgáriasságnak tartható, pontosabban nélkülözi a parasztszekrény legfőbb attribútumát: a virágos festésű díszítést. Fő jellegzetessége, hogy ajtajai tükröbetegetések. Jó minőségű fája, furnérborítása, különös nagy mérete, intarziás díszítése utal megrendelője tehetőségére, vagyos helyzetére. E szekrény, illetve a hozzá hasonló, nagygazdacsaládok számára készített példányok szolgálhattak alapul a Sárközben később típusú váló bútorféléseknek. A tükrös szekrény mellett elterjedtek az üvegajtós változatok is, illetve ezek kombinációi. Mindkét megoldás a helyi öltözködési mód és textilkultúra jelentőségével függött össze. A tisztaszobában történt a nők, elsősorban a fiatal korosztály különös gonddal körülvett öltözködése, s ehhez kellett a tükrök. Ugyanitt tárolták a kelengye részét képező dísz-szötteket, s ezek legjobb bemutatását a vitrines szekrények szolgálták.

A helyi bútorkultúra e belső fejlődés eredményeként kialakult pontos körülményei nem ismertek, annyi azonban bizonyos, hogy a Decsen működő asztalosok, nevezetesen a Scherer-család tagjai készítették a szekrénytípust a századfordulón. Furnézott példányai a historizmus szellemében készültek, az alkotó asztalos egyéni stílusa szerint: az ajtóbetegetés alsó felére applikált motívumok – korszából ágazó növények – gyakran aranyozott festésükkel hangsúlyozottak. A különféle díszítőmegoldások között a színes matricarátétet is megtaláljuk. Valamivel későbből, az 1910-es évek végéről származik egy ugyancsak a Scherer-asztalosok készítette együttese a szekrényeknek. A tálaló-, mosdó-, edénytároló szekrények többféle változata, mint a tisztaszoba berendezése zsúfolódott egybe a 30 holdas decsi gazda leányának kelengyebútoraként. A kredencek jól érzékeltetik az alakulóban levő igényt az egységes stílusú garnitúrák, bútorregyüttesek iránt. Átmenetet jelentettek a régi, egy-egy különálló darabként megjelenő kelengyebútor szokásrendjéből az újabb, teljes szobát betöltő azonos stílusú berendezések városi divatja felé.

A hálógarbitúrás kelengyebútor – páros elemű darabjaival – az 1930-as évekre vált általánossá a parasztagazdák alsóbb rétegeinél. Ezt jól képviseli egy Decsről Ócsénybe férjhez ment leány hozománya. A szülők Scherer István asztalossal csináltatták a szobabútort, amelynek jellegét több korstí-

lus helyi ízléssel történő keveredése határozza meg: az egyes elemek szerkezetét a historizáló és a szecessziós bútordivat leegyszerűsített formaváltozata jellemzi, puhafából készült anyagát a felületére festett faerezettel és aranyozással nemesítették meg. A sárközi „népi bútorok”, azaz a helyi ízlést formájukban, díszítésükben kifejező tárgyak korszaka ezzel az időponttal le is zárult. A későbbiekben a városon csináltatott vagy „vött” bútor terjedt el mindenütt.

A sárközi bútorkultúra jellege – különösen polgárosodása idején – nagy mértékben függött a vagyoni állapottól. A legmódosabbak, a községek első gazdái már a múlt század végén tudtak élni a városi bútoripar korabeli kínálatával. Így a maguk idején, szinkronban a városi divattal, itt is megjelentek a historizáló bútorregyüttesek, hálók, ebédlők, közöttük például konzolos velencei tükrökkel. Egy ócsényi példa szerint a millenniumi bemutatón megrendelt kárpitozott szalon-garnitúra alkotta az üvegezett tornác bútorzatát. Ebben a családban maradt fenn a mondás a gazdasszony szájából, az új ház építésének idején, a múlt század közepéről, hogy: „Kisfi-am olyan szobát építünk, hogy négylóvas kocsival meg lehessen fordulni!” Az így kifejezésre juttatott törekvés jellemzője a helyi társadalom egészének, melynek egyik fontos eleme az egymás közötti versengés volt. Ez a mentalitás hatotta át tárgyi világuk külsőségeit, a lakóházakat, az öltözködést, a hozomány díszes darabjait. A bemutatott kelengyebútorok is ezt példázzák különösnek ható, a díszítést felfokozottan alkalmazó megoldásokkal, olyan mesterek által, mint a Scherer-asztalosok, akik több generáción át szolgálták az itt lakók pompakedvelő igényeit.

Lásd még – see also: borító 3/cover 3

Jegyzet

A téma része a T 22348 számon nyilvántartott OTKA-támogatással folyó „Építkezés és házberendezés a Tolna megyei Sárközben” című kutatásnak (szerves folytatása a T 6664 számon támogatott programnak. Györgyi Erzsébet témavezetésével „A Sárköz régi lakáskultúrájának felmérése” címen) – Lásd még: Kriston Vízi József ismertetőjét a bogdándi tájház konferencián elhangzott előadásokról a MAGYAR MŰZEUMOK 1994/4. 52. oldalán.

Painted Case – Cupboard with Mirror – Bedroom Suite Furniture

The author is dealing with the process of changes in the taste of home and furniture in a certain territory, the villages of Sárköz in Tolna county in South-Western Hungary. In rural society furniture, and mainly trousseau furniture of great value could best express changes of fashion. The author gives examples of the case and discusses a new result of research, the works of the Scherer-family.

Hazatért műtárgyak

Szathmáry Lajos Kossuth-gyűjteménye

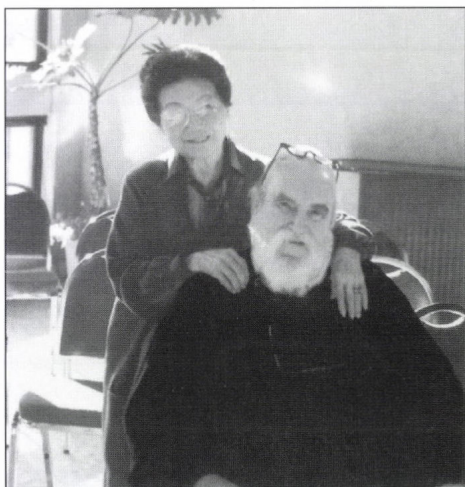
Tamás Edit–Szabó Csaba

„Évek óta úgy gondoltam, hogy az egész Kossuth-anyagot, vagy jó részét Patakra hagyom... Akármilyen volt is a helyzet, én Patakhoz hű maradtam és mindég mindenben igyekeztem segíteni, amiben, ahogy, amikor csak lehetett. Mikor azután dr. Mayer Józseftől hallottam a várban működő múzeumból, mely a M. N. M. helyi fiókja Patakon, akkor ébredt fel bennem a gondolat, hogy a Kossuth-anyag Patakra mehet... Jelenleg úgy érzem, hogy a Kossuth kiállítását még 3-4 városban bemutatom és utána útra indul Patak vára felé! Kossuth Gyűjteményem kb. 2000 darabból áll. A kiállításon 100 darabot mutattunk be.” 1995 márciusában írta ezeket a sorokat Szathmáry Lajos a sárospataki Rákóczi Múzeum igazgatójének.

Az egykori pataki diák már nem érthette meg a leírtak beteljesülését. 1996-ban elragadta őt a halál. Óhaja azonban valóra vált. Özvegye, Sadako Szathmáry, a washingtoni magyar követség tanácsosa, Szabó Csaba segítségével Magyarországra, a Rákóczi Múzeumba juttatta a Szathmáry Lajos által 1994-ben összeállított kiállítás anyagát (100 darabból 94-et).

A Rákóczi Múzeum az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulóját köszöntve, 1998 áprilisában Sárospatakon nyílt kiállításán mutatta be új gyűjteményét a magyar látogatóknak. A relikviák és Szathmáry Lajos jobb megismerését segítve Szathmáry Lajos Kossuth Gyűjteménye címmel megjelent egy album is (a Sárospataki

Sadako Szathmáry és Szathmáry Lajos
Sadako and Lajos Szathmáry

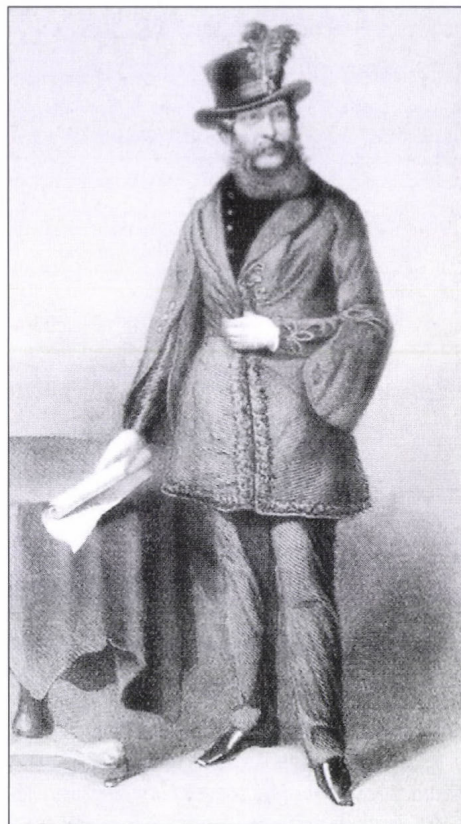
Rákóczi Múzeum Füzetek 34. kiadványa, 1998. pp. 1-65. összeállította dr. Tamás Edit). Egy tanulmány és a magyar-angol nyelvű katalógus segít eligazodni a tárgyak között, a legérdekesebb, legértékesebb darabokat fotón is bemutatva. Könyvek, képek, dokumentumok, levelek, tárgyak idézik Kossuth Lajost és korát, többségük Kossuth amerikai tartózkodásához kapcsolódik. A legérdekesebb annak a hajónak, a Mississippinek a naplója, melyen 1851 szeptemberében Kossuth Törökországból az Újvilág felé indult.

A sajtó széles körben beszámolt arról, hogy a gyűjtemény a Rákóczi Múzeumba került. Sokan ellátogattak Sárospatakra, illetve Monokra (a kiállítás 1998 augusztus végétől 1999 június közepéig Kossuth szülőházában, az Emlékmúzeumban volt látható).

1999 júniusában Szathmáry Lajos özvegye ellátogatott Magyarországra. A csendes, ugyanakkor mindenre figyelő és minden iránt érdeklődő Sadako asszony Budapesten és Sárospatakon megismerkedett a férje által megajándékozott intézményekkel, azok munkatársaival. A Szathmáry ugyanis jelentős tárgyakkal, könyvekkel gyarapodtak múzeumaink, könyvtáraink. A Károli Gáspár Egyetem és a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei ezres nagyságrendben gyarapíthatják könyvtárukat, de kerültek műtárgyak a Magyar Nemzeti Múzeumba is.

Miért ajándékozta ez a sokoldalú, új hazájában sikeres ember, híres szakácmester (akit barátai Pocinak neveztek) Magyarországra gyűjteményének jelentős részét? Talán mert e tárgyak is segítették magyarságának megőrzésében sok ezer kilométerre a Kárpát-medencétől. Ezek jelentették a kapcsolatot a szülőfölddel, általuk ő is hazatért Patakra. (Hamvait is szeretett iskolavárosában helyezték végső nyugalomra.) Szathmáry Lajos és Sárospatak elválaszthatatlanná vált ezáltal. Ez feladatot is ró ránk, a Rákóczi Múzeumra, a Református Kollégiumra és a pataki diákok nagy közösségére. A magyar történelmi múlt emlékeinek Szathmáry által képviselt tiszteletét fenn kell tartanunk, örökségként tovább kell adnunk az utánunk jövő nemzedékeknek is, miként ez a Szathmáry családban történt az elmúlt 150 esztendőben.

A Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma 1995-ben tett ígéretéhez híven igyekszik folyamatosan, kiállítás keretében bemutatni Szathmáry Lajos Kossuth-gyűjteményét Sárospatakon, Monokon vagy vendég-kiállí-

Kossuth, Magyarország kormányzója
L. Kossuth, Governor of Hungary

tásként más múzeumban. Különösen örülünk a lehetőségnek, hogy Budapesten, a Hadtörténelmi Múzeumban is látható. Az 1999. június 28-ai megnyitón Sadako Szathmáry magyarországi látogatását köszöntötte.

Személyesen nem ismerhettem Szathmáry Lajost, csak levelei, írásai, televíziós felvételei és a Kossuth-gyűjtemény révén. A Hadtörténelmi Múzeumban rendezett kiállítást viszont olyan ember, egykori pataki diák nyitotta meg, aki ismerte őt és teljes gyűjteményét, és sok ezer kötetes könyvtárát is. Érdekes tehát felidézni és nyomtatásban is teljes egészében közölni Szabó Csaba szavait, hogy ne csak mi, de utódaink is büszkének lehessenek egykori honfitársunkra, Szathmáry Lajosra.

Kedves Patakot, történelmi múltunkat szerető, arra méltán büszke vendégeink, Szathmáry Lajos hazai és külföldről ideérkezett barátai, s végül, de valójában legelsősorban: kedves-kedves Sada Szathmáry asszony!

A körülöttem lévő sok ismerős arc Sárospatakot, Kossuth Lajos és Szathmáry Lajos közel 500 éves egykori kollégiumát idézi, ezért az előbbi kiemelkedő megszólítás... Hölgyeim és Uraim, legendák délutánja ez a mai: két rendkívüli ember jegyében jöttünk itt össze, s két rendkívüli küldetésről emlékezünk meg a mai kiállítás megnyitása alkalmából.

Kossuthról, az óriássá nőtt legendáról ebben az épületben már sok avatott szó hangzott el neves tudósok, kutatók szájából az elmúlt évek során.

A kiállítás megnyitása a Hadtörténeli Múzeumban
Exhibition opening in the War History Museum

Én elsősorban a másíkról, a nagy legenda hűséges szolgálójáról, de a maga területén nem kisebb személyiségről kívánok szólni. Szathmáry Lajosról, a legendás híró amerikai-magyar gyűjtőről és gasztronómiai szakteknitélyről, akinek gyűjteményében több alkalommal sikerült elfeledkezniem időről, térről, s a körülöttem lévő világ folyásáról.

Mert ez egy olyan gyűjtemény volt – melyet Amerika-szerte a legnagyobb, legértékesebb magyar-amerikai magángyűjteményként emlegettek, magyar anyagban, abszolút értékben csak a kongresszusi könyvtár múlta felül;

– ahol Bandholtz tábornok 3 kötetes, bőrbbe kötött, kézzel írt naplója mellett az a híres lovaglóstó is megvolt, amellyel 1919 őszén a Nemzetközi Ellenőrző Bizottság tagjaként az amerikai dandártábornok tettelesen védte meg a Nemzeti Múzeum kincseit attól, hogy külföldre rabolják a román megszállók (ma már mind a napló, mind a lovaglóstó méltó helyen, a Nemzeti Múzeumban van);

– ahol az Árpád-házi királyoktól Bartók Béláig sok ezer magyar híresség keze írását, levelét (levelezését) lehetett megtalálni;

– ahol egy pompeji szakács vulkáni hamu alatt talált csontváz újjáról származó gyűri is a világhírű gasztronómiai anyag része volt;

– ahol se szeri, se száma nem volt az első kiadású könyveknek – no, nemcsak Arany Jánosra vagy Ady Endrére gondolok itt, hanem Bod Péterre, Temesvári Pelbártra, Pázmány Péterre vagy Bél Mátyásra is...;

– ahol a régi folyóiratokban tallózni szerető kutató vagy műkedvelő egyaránt megtalálta a neki kedves példányokat, akár a Borszem Jankóról, akár a Nyugat példányairól, akár Kossuth Pesti Hírlapjának legelső évfolyamáról, akár a Magyar Hírlap Kossuth haláláról tudósító számáról volt szó;

– ahol Bartók és a kiváló zongorista Serly

Tibor barátságának dokumentumai több kartondobozt töltöttek meg;

– ahol Munkácsy Mihály, Hermann Lipót, Rippl-Rónai József, Edvi-Ilés Aladár, a méltatlanul már-már elfeledett, de újabban reneszánszát élő angliai emigráns Buday György, Domján József, Bálint Jofi vagy Győri Elek képei és metszetei borították a falakat;

– ahol a gyűjtő külön „patak” feliratú kartondobozokban gyűjtötte a Sárospatakra szánt anyagokat ugyanúgy, mint ahogyan neki is volt külön Szathmáry-polca több bécsi, müncheni, londoni, párizsi és New-York-i műkereskedőnél, akiket féltve meglátogatott, hogy átvegye tőlük a neki tetsző, neki félretett könyveket, kéziratokat;

– ahol valamennyi amerikai elnöktől volt legalább egy kézíratos levél;

– amelyért évek óta versenyt futottak amerikai egyetemi könyvtárak: a budapesti Széchényi Könyvtár, a Nemzeti Múzeum, a Petőfi Irodalmi Múzeum és mások;

– amelynek gazdája azért gyűjtött, hogy adhasson. És Szathmáry Lajos adott.

Adott 12 ezer hungarikát a chicagói egyetemnek; 15 ezer könyvet a bloomingtoni magyar tanszéknek; 24 ezer gasztronómiai szakkönyvet, a világ legértékesebb ilyen tárgyú gyűjteményét a iowai állami egyetemnek; könyvek, folyóiratok ezreit a Tiszáninnyi református gyűjteményeknek; egy 400 ezer darabos gasztronómiai gyűjteményt a Johnson and Wales egyetemnek, Liszt Ferencgyűjteményét a bostoni egyetemnek, Hungarika-gyűjteményének másik felét és 8 ezer könyvet a Károli Gáspár Egyetemnek (ez volt adakozói pályafutásának hattyúdala).

Összeadták a számokat? Mintegy 100 ezer könyve volt!

A gyűjtő maga is egy különlegesség, egy 20. század végi reneszánsz ember volt. Reneszánsz a sokoldalúságát, kultúra pártolását,

életszeretét, számos területen kiemelkedő tehetségű mivoltát tekintve. Olyan gyűjtő, aki

– az egész életét meghatározó sárospataki diákévek (lángoló diákszerelmek, rajongva szeretett tanárok, de bukás miatti évismétlés is) után újságíróként indult, bekerülve Budapesten, Nagyváradon és Marosvásárhelyt a kor nagy íróinak, költőinek és újságíróinak belső körébe;

– lélektant hallgatott a budapesti bölcsészkaron;

– a háborút követő években Ausztriában, később egy amerikai jezsuita rendházban bontogatta szakácsmesterei szárnyait;

– emellett kitűnően rajzolt, s a kollázsművészet kiemelkedő képviselőjeként jegyezték az ötvenes-hatvanas évek Amerikájában;

– néhány év alatt Amerika egyik leghíresebb mesterszakácsává küzdötte fel magát;

– étterme hírnevével Chicagóban veteke-dett a világ akkori legmagasabb toronyépületével;

– emellett kitűnő verseket, kromikat, elbeszéléseket írt, s a hazai és amerikai magyar nyelvű irodalmi folyóiratoknak évtizedeken át rendszeres szerzője volt;

– mindemellett volt még színész, katona, házassági tanácsadó és ki tudja mi még...;

– 1000 TV programban, 1150 rádióműsorban szerepelt;

– írt 500 tudományos cikket s 8 szakácskönyvet (ebből 4 fejenként több, mint egymillió példányban kelt el);

– 12 évig a Travel and Holiday című idegenforgalmi folyóirat utazó szerkesztőjeként bejárta a világot a Hűsvét-szigetektől a Déli Sarkig, Hawaiiól Párizsig;

– előadásokat tartott Oxfordban, az amerikai úrvárosban, a világhírű Cornell és bostoni egyetemen;

– melleleg feltalálta és kidolgozta az alumínium-fóliába csomagolt mélyhűtött ételek technikáját;

– felkérést kapott a Mount Everestet meghódító Sir Edmund Hillary és a Holdra lépő ember étrendjének összeállítására;

„Madame Kossuth és gyermekei”, Kossuth-tányér
Kossuth plate

– a mindebből szerzett vagyonának nagy részét könyvekre, metszetekre, kéziratokra, a 48-as szabadságharcra, Bartókra, Adyra, Patakra, Kossuthra költötte.

E különleges gyűjtő különleges gyűjteményében a példakép Kossuth Lajos megkülönböztetett helyet foglalt el.

A Bem tábornok seregében harcoló, majd a harc közben fél szemére megvakult tüzér főhadnagy Szathmáry-dédapa várfogságból történt szabadulása után is hű maradt a szabadságharc, Kossuth eszméihez. Még Torinóban is meglátogatta az agg kormányzót, hogy saját kertjéből vigyen neki rózsatöveket.

A dédapa kijelölte az irányt s azóta is Kossuth híve volt az egész Szathmáry-család. „Nálunk a családi képek között ott volt Rákóczi és Kossuth képe is” – mondta a dédunoka Lajos, aki 1951-ben lépett Amerika földjére, és első amerikai fizetését – 30 dollárt – 1952 tavaszán kapta kézhez. A rákövetkező hétfőn szabadnapos volt, és egy országút menti antikváriumban megvette első amerikai magyar tárgyú könyvét: Kossuth Lajos beszédeinek 1952-ben kiadott, angol nyelvű gyűjteményét, Kossuth acélba metszett arcmásával. Ezzel egy életre elfjevezte magát a könyvvel és Kossuthal. Megszállottan járta az antikváriumokat világszerte, bóklászott poros padlásokon, félhomályos pincék mélyén, hagyatékokat vásárolt és ügynököket pénzelt, s mindenütt elsősorban a nagy előd, a családi ideál nyomait kereste.

Híres története 1980-1981-ben bejárta a magyar nyelvű sajtót. A lebontásra ítélt philadelphiai városnegyedben egy pénznymda leomló múlt századi falai alól egy láda „ismeretlen” pénz kerül elő. Szathmáry véletlenül hall a „kasóth” feliratú ládáról, odaszárgul Chicagóból, hogy minden idők legnagyobb egyben lévő Kossuth-bankó készletét vásárolja „vissza” – ő mondta így – az amerikai pénznymdától. A véletlen szerencse is azokat a gyűjtőket kedveli, akik fanatikusan üldözik, ostromolják. Szathmáry ilyen megszállott gyűjtő volt.

Mint ahogy megszállottja volt a magyar szabadság, a haza eszméjének a másik legenda: Kossuth Lajos.

S az időben és térben egymástól nagy távolságból induló két életpálya íve éppen a mai délutánon, ebben a gondolatban találkozik: megszállottságukban.

Ezen a ponton lehet összemérni, összekapcsolni a 19. századi nagy hazafi-államférfit a 20. századi nagy hazafi polihisztor-műgyűjtővel.

Mindketten elmentek, odahagyták hazájukat, mindketten jó okkal.

De mintha soha el nem távoztak volna közülünk: egész életükben azon munkálkodtak, hogy az „otthon”, a haza gyarapodjék, gazdagodjék, anyagiakban, szellemiekben és tartásban.

A „genius loci”, a pataki hely szelleme

Dr. Kovács Tibor, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója köszönti Sadako Szathmáryt a kiállítás megnyitóján – General Director of the Hungarian National Museum, Dr. Tibor Kovács greeting Sadako Szathmáry on the opening

Fotók: Spisák Béla

munkált Kövy Sándor pataki professzor „nagy országháborító” tanítványában, s az álmaiban minden éjjel hazajáró Szathmáry Lajosban egyaránt, amikor a másfél (?) vagy kettő (?) millió magyar emigránsnak is példát adva bizonyították: az otthont, a hazát, az otthon hagyottakat feledni nem szabad. Ennek bizonyítéka ez a kiállítás is – közvetve és közvetlenül.

A gondolat, az érzés és a cselekedet egysége mindkettőjükénél közös volt. A gondolat – a haza, az érzés – a hazaszeretet és a cselekedet – Kossuthnál a folytonos, fáradhatatlan szervezkedés, a bizonyosság, hogy egyszer még hazajön, Szathmárynál pedig a gyűjtés s végül a gyűjtemény Patakra küldése.

Tenni is álmainkért, a hazáért, a nemzetért – ez az ő közös üzenetük, igazi végrendeletük, mely benne van ebben a kiállításban.

Mi büszkéek vagyunk rá, ha egyiknek vagy másíknak hordozói vagyunk. Ők azzal voltak többek, azzal váltak legendává, hogy egyszerre volt meg bennük mindhárom: gondolat, érzés és tett.

A jelen kiállítás Szathmáry Lajossal folytatott több éves, közös konzultáció eredménye, melyet 1994-ben Washingtonban a magyar nagykövetségen, majd 1995-ben a New-York-i főkonzulátuson mutattunk be nagy és méltó sikerrel.

Magyarországra, azaz Sárospatakra a Szathmáry-hungarika gyűjtemény részeként került 1997-ben.

S végül hadd ismétljem meg azt, amivel kezdtem: küldetést, megbízatást teljesítek...

Van ám egy harmadik megbízóm is: Szathmáry Lajos özvegye, Sada asszony, aki a férje 1996-ban bekövetkezett halála után nagylelkűen teljesítette magától értetődő természetességgel vállalt feladatát: a Szathmáry-

hungarika gyűjtemény Magyarországra – haza – juttatását, s aki lelkemre kötötte, hogy ezen a helyen mondjak nevében köszönetet a jelen lévő Sevics Istvánnak, aki Amerikában segített a kiállítás anyagának összeállításában, valamint dr. Dankó Katalinnak, a sárospataki Rákóczi Múzeum igazgatójának és dr. Tamás Editnek, a kiállítás kurátorának a kiállítás megszervezéséért; s egyben tolmácsoljam köszönetét dr. Mayer József kedves barátomnak is. Ők hárman Kossuth-hoz és Szathmáryhoz méltó megszállottsággal vonzották haza a kiállítás anyagát, és valósították meg férjének nagy álmát: Szathmáry Lajos Kossuth Gyűjteményének magyarországi kiállítását.

Boldogan teszek eleget Sada asszony kérésének, s ezzel egyben megnyitom a kiállítását.

Kossuth Collection of Lajos Szathmáry

American citizen of Hungarian origin Lajos Szathmáry, the world famous cook, collector of books, objects and other materials, who had a big and valuable collection of Hungarian history and especially Lajos Kossuth, decided to donate several pieces of his collection to the Rákóczi Múzeum in Sárospatak (the town where he had been a student). After his death in 1996 his widow fulfilled his will. The material has been exhibited in Sárospatak, Monok and in War History Museum, Budapest. The opening speech of Csaba Szabó who had been in close connection with Szathmáry in the United States can also be read here.

Visszatekintés

Xántus János Kelet-Ázsiában gyűjtött fényképei

Fogarasi Klára

A magyarországi nagy fényképgyűjtemények XIX. századi anyagában megkülönböztetett hely és figyelem illeti meg azt a kollekción, amelyet Xántus János gyűjtött 1870-es kelet-ázsiai útján. Valószínűleg ez az első közgyűjteménynek vásárolt, a népeletet bemutató etnológiai fényképsorozat.

Xántust a közoktatási miniszter, Eötvös József bízta meg „a keletázsiai népek összes iparát” reprezentáló tárgyak beszerzésével, „hogy tájékozást nyújthassanak a szemlélőknek általán, különösen pedig hazai iparosainknak a keletázsiai kézműipar mindenféle változékonyágáról...”¹ A megvásárolt több ezer népművészeti és használati tárgy mellett a könyvek és illusztrációs anyagok is nagyrészt igazodtak ehhez a tematikához: a japán rézbányászatról, rézöntésről, szövésről és egyes iparágakról, stb. szóló művek között számottevő a képanyag, sőt ezek technikailag is változatos formában mutatkoznak (fametszet, rajz, skicc, „tuszmázolás”, színnyomat, kézi festés).

A „népismeji tárgyak leíró sorozatát”-nak tételei között Xántus fotográfiákat ugyan külön nem említi, azonban pl. a 176-177. és a 185-ös számúak „színezett képek a japáni népeletből”, illetve „jellemrajzok színezve”, amelyek – a leltárkönyvi bejegyzések szó

Küzdő férfiak – Jedo, Japán, 1860-70
Fighting men – Jedo, Japan, 1860-70

szerinti egyezése alapján is – feltételezhetően – azokkal a fényképekkel azonosak, amelyek a Xántus hagyatékából a Néprajzi Tárbba, majd a későbbi Néprajzi Múzeum Fényképgyűjteményébe kerültek. A színezett vízitkárttyák Japán, Kína, Sziám, Jáva, továbbá Egyiptom, Ceylon, Kelet-India, Borneo, Szumatra, Singapore „fényírdáiban” készültek. A felvételeken a korabeli ázsiai társadalmak szereplőit, sajátos csoportjait láthatjuk: pl. a sziámi királyt polgári és hagyományos ünnepi öltözékében, főrangú katonai méltóságot, nemesembert, tisztviselőt, ceyloni utcai zenészeket, hindu kígyóbüvölőket, mohamedán kulit, jávai harcost, arab vízárus gyerekeket, „nádvágó férfit”, egyiptomi narancsárust, török nőt, japán buddhista főpapot és kísérőjét; arisztokrata és „köznépi”, nagyvárosi és vidéki, férjzett és hajadon japán nőket jellemző öltözékeikben; főembert régi nemesi viseletben; a gyermekhordás korabeli módját; jellegzetes tevékenységeket végzőket munka közben (olvasó, festő, zenélő, ikebanát készítő, „dolgozó” nők, stb.).

A korabeli gondolkodásnak megfelelően etnikai vagy társadalmi típusokat, illetve tipikusnak mondható cselekményeket örökített meg. Ezek között olyan jelenetet is láthatunk, amelyek az európai fényképezés témái közül hiányoznak: mint pl. a helyi igazságszolgáltatás egyik módjáról (kaloda – Kína), vagy a női szépítkezésről (japán lány öltözőjében) készült felvételek. A hiányos öltözetben való megjelenés – idegenek előtt – az ázsiai földrészen nem ütközött valláserkölcsök tilalmakba. Ezért Japánban a tisztálkodás, napi fürdőzés sem az intimszféra körébe tartozó témakör volt (mint Európában), amelyet külső szemlélő nem láthatott – így a kamera sem –, hanem olyan köznapi tevékenység, élethelyzet, amelyet megörökítésre érdemesnek ítélt a fényképész.

A vízitépek között találunk egy tetovált testű japán férfiakat ábrázoló felvételt. A ja-

Japán leány öltözőjében – Japán, 1860-70
Japanese girl in her dressing room – Japan, 1860-70

pán tetoválás egyedülálló voltát sajátos stílusa jelentette. Az egész test, a nyaktól a bokáig összefüggő díszítményt kapott, amelynek motívumait a megrendelő mintakönyvből választotta ki. A díszítendő felületek és a minták arányainak, szimmetriájának tervezése, továbbá a test mozgásával történő egyeztetés gondos munkát és művészi képességeket igényelt. Hagományos mintákat rajzoltak, alkalmaztak (pl. sárkányt, mint az erő és bölcsesség jelképét; halfajtákat, népi hősokeket, istenségeket, tájképeket, virágmintákat, legendás szerelmeseket, stb.). A testdíszítést a japánok feltehetően a sziget őslakosságától, az ainuktól ismerték meg, művészi szintre azonban ők fejlesztették a XVII-XVIII. században. Ismert művészek is készítettek díszítő tetoválási mintákat a nemesség képviselőinek, később pedig a szegények és bűnözők különböző csoportjai körében is divattá vált. A XIX. század folyamán az arisztokrácia ismét felfedezte a testéktítésnek ezt a módját, azonban Meidzsi, az 1868-ban trónra lépő uralkodó – vallási előírásokra hivatkozva – betiltotta.²

A Xántus által hozott felvétel érdekessége, hogy nem tetovált, hanem ruhátlan férfiakat örökített meg a fényképész, és a mintákat a fényképészműterem festéssel, színezéssel megbízott szakembere rajzolta a pozitív képre. A városi műtermekből származó fényképek egy része színezett: finom tónusokkal, aprólékos részletekkel kivitelezett munkák, melyeken érezhető a fotográfiát megelőző technikák, és a nagy múltú másolóműhelyek művészi hagyományainak hatása.

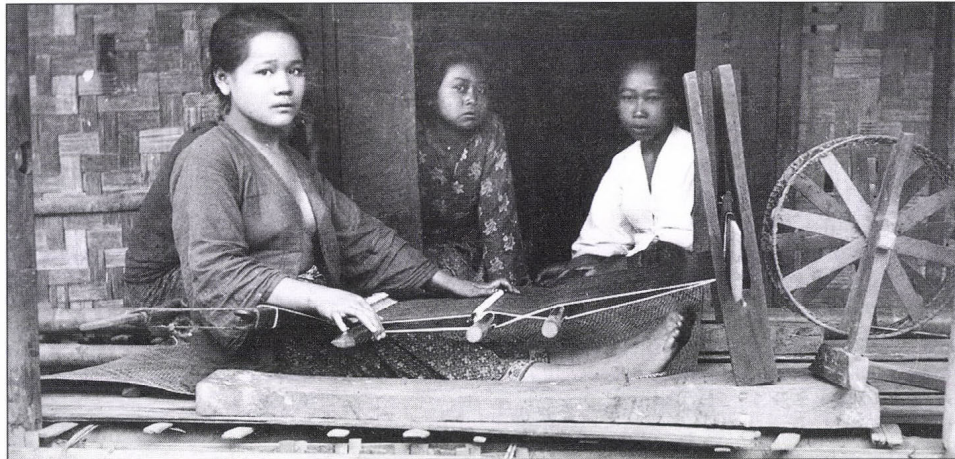
A vizitképeken kívül van egy nagyobb, százötven darabból álló sorozat is, amely nagyrészt japán és kínai iparművészeti tárgyakról készült nagyméretű fotográfiákból áll. Ebben a sorozatban található néhány épületről készült felvétel és életkép. Az utóbbiak között is kivételes – témáját és a megörökítés mikéntjét tekintve – az a felvétel, amely birkózó japán férfiakat ábrázol „küzdelem közben” – a pillanatfelvételek rögzíté-

fényképezéshez fűződő hiedelmeit ismerteti: „...itt ... a fényképezést ... olyan bűvészek tartják, ki ártatlan szellemekkel van összeköttetésben, kiket varázs-szava a szekrényében tart fogva, s azok végzik el a fényképezési csodát; ha valamely kép nem sikerül, akkor a szellemek haragusznak vagy legalábbis nincsenek jó kedvükben. ... a jávai bennszülöttek tele vannak mindenféle babonával. Minden tárgyban, minden állatban lakik szerintök egy

Xántus minden utazásán naplót vezetett, részletes feljegyzéseket és rajzokat készített. Az illusztrációkra mindig külön gondot fordított. Meglévő rajzkészségénél erőteljesebb volt a távoli kultúrák egészét („távol földek gazdag ipari és természeti tárgyait”) hazahozni, megmutatni vágyó igyekezete. Ezért nem elégedett meg az ismertetés egyetlen változatával. „Szeretném, ha az egész világ velem utazna s mindent látna, mit én látok ...” – írta Philadelphianban kelt levelében 1857-ben.

Ez készítette arra, hogy különböző jellegű gyűjteményeket hozzon létre, hiszen ezek „kivonatát és tükrét” adták a „távol élő népek ipari és művészeti tevékenységének”. Ez a személyes vágy, továbbá a reformkor szellemi öröksége: a hazának minden körülmények közötti használni akarás ösztönözte a ma is létező, országos intézmények alapítására.

Xántus János a múlt századi utazók és felfedezők egyik jelentős alakja: egykori 48-as honvédként emigrációba kényszerült, majd kivándorolt Észak-Amerikába. Itt különböző tevékenységekkel próbálkozott: volt zongoratanár, könyvkereskedő, boltossegéd, gyógyszerész, újságkihordó, katona, nyelvtanár, térrajzoló, mérnök – hajótörés, sárgaláz és „aczelegység” közepette. Hontalanként érkezett az „ígéret földjére”, s tehetsége, kalandvágya révén, váltakozó szerencse kíséretében végül az Egyesült Államok konzuli tisztét töltötte be Nyugat-Mexikó Manzanillo városában. Utazásai során számtalan olyan vidéket járt be, ahol előtte még soha nem járt fehér ember: „számos apróbb folyókat és patakot fedeztem fel, mikről a geographiának eddig még sejtelve sem volt ...óriási gipsz és

Szövőszéken dolgozó nő – Jáva 1860-70
Woman working on a weaving machine – Java 1860-70

se ugyanis ezekben az évtizedekben még alig lehetséges.

Xántus gyűjteményének kisebb csoportja „riportkép”. Xántus az Ország Világ 1870. december 11-i számában, a lap egyik munkatársához címzett levelében számolt be arról, hogy éppen Jáva szigetén tartózkodik, s egy sikeres vadászatról tért meg, amikor az útjára őt elkísérő Dietrich fényképész „felállítja gépezetét, s lesüti, mint a huszár mondaná ...” a hajtok és trófeák kíséretében. (A képes heti közlöny az eredeti fénykép után az id. Jankó János által átrajzolt és Pollack által metszett litográfiát közölte is: a képen Xántus János mint vadász látható trópusi sisakban, a „jó jávaiak” dárdáikkal, továbbá hatalmas elejtett szarvasbika.³

A fotográfust – mint írja – Buitenzorgban ismerte meg, noha az, a fényképezés korabeli vándorló életmódjának megfelelően, Pesten is töltött öt évet. Ez az alkalmi „társulás” ad magyarázatot annak a néhány, az expedícióból származó, különös témaválasztású, nem műtermi felvételnek az eredetére, amelynek installálása (külső megjelenése) sem szokványos (verziójuk nincs, méretük a vizitképeknél jóval nagyobb).

Az egyik felvétel egy keresztire feszített fiatal jávai férfit (fiút?), a másik egy szövőszéken dolgozó nőt örökített meg. Ez utóbbi művelet lefényképezése azért is volt fontos, mert magát a szövőszéket – a megkezdett munkával – a gyűjtött tárgyak sorában is megtaláljuk.

Mindennél tanulságosabb azonban Xántusnak az a megjegyzése, amely a jávaiaknak a

jó vagy gonosz szellem; így a fényképező szekrényvel sem lehet másképp ...Hogy e szellemekkel összeköttetésbe tegyék magukat, s hogy őket saját céljaikra felhasználják, mindenféle babonás jelekhez folyamodnak. Így például, ki tolvaj szándékkal lopózik a más gunyhójához, egy marok földet dob azon keresztül, mi által a lakókat vakokká és süketekké teszi ... Ha ellenségét el akarja pusztítani, felkarcolja nevét egy halálkoponyára, s annak okvetlenül meg kell hálnia.⁴

Xántus felháborodottan ítéli el a helyi kormányt, amely semmit sem tesz a bennszülöttek „felvilágosítására”, csupán saját fényűzésének kiszolgálására használja őket. Ő maga egyébként éppen rinocérosz vadászatra készülődött, arra a vadászatra, amelyért ide utazott. Jáva déli részén ugyanis még háborítatlanul megmaradt az eredeti vadvilág (szarvas, vaddisznó, „rhinoceros”: pávák milliói), amelyek a növekvő népesség miatt egyre veszélyeztetettebbek. Ennek az állománynak néhány példányát készült puskavégre kapni, hogy azután kitömött formában hazahozhassa a Nemzeti Múzeum számára.

A nevezetessé vált vadászatról egy másik folyóirat, a „Hazánk s a Külföld” 1870. 46. számában olvasható a hazai érdeklődő. Jávában nagyobb vadakra idegenek csak a fejedelem engedélyével vadászhattak. Xántusnak pedig kifejezetten megtiltott. Xántus ekkor ígéretet tett, hogy közbenjár egy osztrák-magyar rendjel megszerzése érdekében a felség részére, mire nemcsak az engedélyt kapta meg, de nagyszámú hajtot is.

Tetovált férfiak – Japán, 1860-70
Tattooed men – Japan, 1860-70

köszén hegyekre is bukkantam...” – írta az Arkansas-folyó forrásvidékéről 1856-ban.⁵

A sokféle érdeklődés, tudás- és kalandvágy mindvégig meghatározta életét. Már említett gyűjtőszrenvedélye révén került kapcsolatba a párizsi Tudományos Akadémiával, a British Museummal, a New-Yorki Természettudományi Társulattal, a washingtoni Smithsonian Institutionnal, az újvilági tudományos élet központi szervezetével. Utóbbi gyűjteményeibe pl. csak egy évből (1857) 2000 madarat, 200 emlőst, sok száz madárfészket a benne lévő tojásokkal, nagyszámú reptíliát, halat, rovar, növényt, koponyát, csontvázat, stb. küldött. Mindezt hivatali kötelességei mellett végezve, mégis „valamennyi a preparáció és prezerváció legtökéletesebb állapotában ...” került a kutatóközpontokba.⁶

1864-ben tért végleg haza. Előbb a Pesti Állatkeret, majd a kelet-ázsiai gyűjteményéből 1872-ben a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályát alapította meg.

Jegyzetek

1. Xántus János: A közoktatási minister megbízásából 1869/70-ben Keletázsiban országos költségen gyűjtött s a M.N. Múzeumban ideiglenesen kiállított népművei tárgyak leíró sorozata. Pest 1871. 2.
2. Bodrogi Tibor: A tetoválás etnológiája. Forrás 1987/3. 129-130.
3. Ország Világ – képes heti közlöny mutatószám. Pest, 1870. december 11. 1.
4. u. o.
5. Xántus János levelei Észak-Amerikából. Közli Prépost István. Pesten 1857. 62.
6. Sándor István: Első néprajzi kiállításunk és Xántus János. Ethnographia 1951. (LXII.) 187.

János Xántus's Photographic Collection from the Far East

János Xántus was one of the most important discoverers and adventurers of the 19th century. After taking part in the Hungarian Revolution of 1848-49 he was forced to leave Hungary and went to the United States of America. During his journey he could make a tour in those parts of this country where white people had never been before. Because of his collections, he got in touch with the French Academy of Sciences, the British Museum, the Natural Historical Association of New York and the Smithsonian Institution of Washington. He came home in 1864. First he established the Zoo and then the Ethnographical Department of the Hungarian National Museum on the bases of his Far Eastern collections. József Eötvös, The Minister of Education commissioned him to collect representative objects of the industrial life of Far Eastern population. The article describes the circumstances of obtaining these objects.

Lásd még – see also: Képmelléklet II.

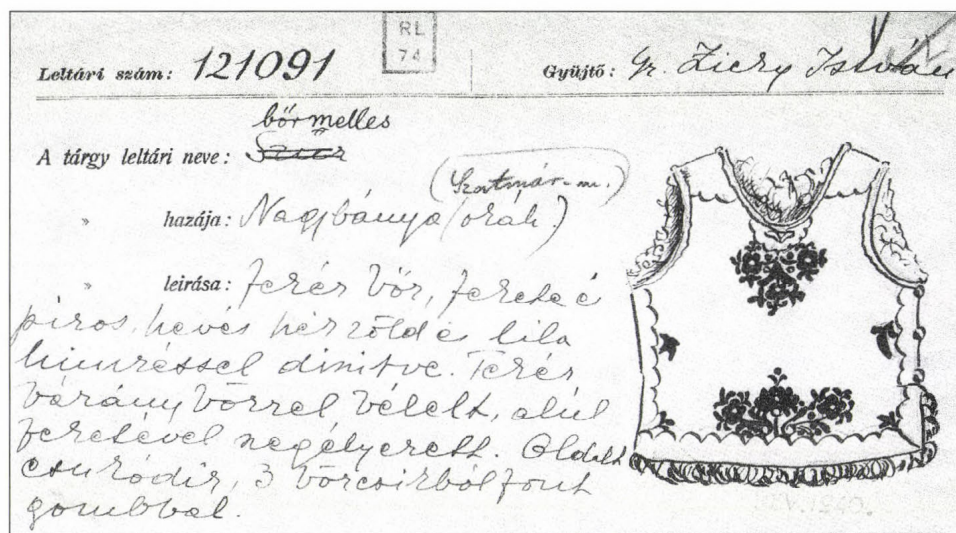
Zichy István gróf tudományos és művészeti hagyatéka

2. Vidéki gyűjtőutak (1900–1910)

G. Szabó Zoltán

A Magyar Múzeumok 1998/4-es számában foglalkoztunk gróf Zichy István életútjának elemzésével.¹ Abban az írásban főként a művész, művelődéstörténész 1940-es évek végén fogalmazott naplójának segítségével a Kalotaszeghez kapcsolódó történeteket elevenítettünk fel, valamint beszámoltunk arról is, hogy a Néprajzi Múzeum Adattárában 1907-ben a művésztől vásárolt 7 db festményt, illetve vázlatot találtunk.² Azért tartjuk fontosnak ezen időszak elemzését, mivel úgy ítéljük meg, hogy Zichy István gróf művészeti és későbbi tudományos tevékenysége szempontjából a „vidékhez”, az akkor gyökeresen átalakuló paraszti világhoz való kapcsolata elsődlegesen fontos.

Gyermekkoráról annyit tudunk, hogy szülei – apja gróf Zichy István hadapród a hainburgi Zichy Zsigmond gyermeke, anyja Szógyén Mária – nem rendelkeztek nagyobb vagyonnal. Apjának a katonai pálya sem hozott sem szakmai, sem anyagi elismerést, hiszen egy baleset nyomán (bokatörés) a számára nem éppen kívánt katonai karrier is kettétört. Bábolnai, székesfehérvári, kecskeméti állomásozását követően 1889-ben a megtakarított pénzükön kisebb birtokot vásároltak Veszprém megyében, a Somló hegy déli lábánál, Kisjenőn. Már ekkor felfedezhető az ifjú művész életében a környezetével való kapcsolatteremtési hajlam, hiszen a falu közössége annyira megszerette, hogy bíróknak akarták választani, amit csak fiatal ko-

Nagybányai bőrmelles kartonja Zichy írásával
Cartoon of a waist-coat from Nagybánya with the inscription of Zichy

ra ellenére utasított vissza. Napokat töltött el kovácsműhelyekben, és több barátot szerzett a zárt kismemesi társadalmú községben.

Naplójában erről így ír: „Harmadik barátom nevére sem emlékszem, de úgy sejttem, hogy a Gógósok nemzetségéhez tartozott. Születésére 'jenei nemesember' volt. Fiatalkorában elment hazulról és beállt juhásznak; mellel egy darab ideig – valami 'járókelőkhöz' (ez volt a bakonyi betyárok neve) csatlakozott. Végül mindenkől kivénült, haza jött Jenőbe – ahol már semmije sem volt –, a falu szegénye koldulni járt a vidékre; de Jenőben soha sem koldult. Szép szál egyenes tartású öreg ember volt, göndör haja és Kossuth-szakáll, keskeny szabályos arcot

vett körül. Persze jól kipödrött bajuszt is viselt. Többször is megtörtént, hogy koldulójáról való visszatérében, kint, a tagot kettéválasztó mezei úton találkoztam vele. Ilyenkor vagy harminc-negyen lépésnyire tőlem megállt. Letette koldusbotját, nyakából kiskanarította koldustarisznyáját, mire – koldus-sága jelvényeit levette – már nyugodtan jött felém és 'jó napot adjon Isten, gróf uram-öcsém'-el üdvözölt. Mert hiszen most már csak a magyar nemes állt szemben a magyar nemessel. Többször is lerajzoltam az öregot, ki egy jó pohár bor mellett, szívesen elbeszélgetett régi életéről. Soha sem vallotta be, hogy járókelő volt, de ha azokról beszélt, néha kicsúszott egy-egy 'voltunk' vagy 'mink',

amiből megtudtam, hogy ő is résztvett az elbeszélte kalandban.”

Ekkor már egy rövid budapesti mintarajziskolában eltöltött időszakot követően Hollósy Simon müncheni művészeti iskolájába jár, ahol a képzőművészet több ágával ismerkedik meg. A Magyar Nemzeti Galéria grafikai gyűjteményében őrzik ma azokat a korai grafikáit (*Pitar*, *Nyírfacsoport*, *Magányos nyírfa*, *Kapáló lány*), amelyeket Kisjenőn rajzolt vázlatai alapján ebben az időszakban alkotott. Keserű Katalin szerint ezek a művek előkelő helyet foglalnak el a XIX-XX. századi magyar grafika művészetében.³

Ugyancsak szerepet játszhatott Zichy művészeti stílusának alakulásában, hogy a Hollósy Simon vezette müncheni művészeti iskola tagjai nyaranta – így 1901-ben is – Nagybányára költöztek, ahol a magyar művészet történetében egy új festői természetlátás lehetőségeit teremtették meg. Erről Zichy így számol be naplójában:

„Reggeli után nekiláttunk a lakáskeresésnek. A Hollósy iskola tagjai akkor – ritka kivétellel – Nagybányának a Zazaron túl fekvő falusias jellegű részén, bányászházakban vettek ki szobákat. Jegyesem és barátnéja valamint mi is ilyenekben helyezkedtünk el. A bányászok kékremszelt faszindelyes parasztházai, gyümölcskertektől voltak körülvéve. A kertek, a hegyvidéki levegőben, egész nyáron át megőrizték dús zöld lombjukat. Úgy, hogy ez a sokféle zöld, a közte világító kis kékremszelt házakkal adta meg a vidék jellegét. Egy igen kedves becsületos magyar bányászcsaládnál volt lakásom. Házigazdám fontos személyiség volt. Ő szállította a robbanóanyagot az egyik bányába. [...]

A művészkolónia tagjai közül legtöbbet Ferenczy Károllyal jöttem össze. Ferenczy nemcsak jó festő, de művelt ember és – bár inkább szűkszavú – mégis kellemes társalgó volt. Házánál csendes, előkelő hang uralkodott. Rajta kívül leginkább még Grünvald Bélával érintkeztem. Velük rándultunk fel egyszer a Rozsályra. A Rozsály, a legtöbb nagybányai művész szemében, már nem csak egy bizonyos hegy, hanem a szépség, a magasztosság fogalmának jelképe volt. Így minden okom meg lett volna arra, hogy csalódásra legyek elkészülve. De mégsem csalódtam. Pedig a kirándulás olyan kellemetlen kocsizással kezdődött, hogy erősen eltompította felvevőképességemet. [...]

A Rozsály tetejét hullámos zöld legelők és erdők borították. Amint egy ideig mentünk, vezetőnk megállított, és füttyülve, kiabálva jelezte közeledésünket, hogy a pásztorok kutyáikat idején lefoghassák. Mikor megnyugtató választ kaptunk, felmehettünk az esztenához. A juhok valahol kint legeltek és csak két bojtár fogadott, akik sötétszürke, kartonszerűen me-rev ingbe-gatyába voltak öltözve. Ingjük rövid volt. Úgy, hogy bőrtüszőjük felett még gyomruk egy darabja is kilátszott. A „fehérnemű”

sötét színét és me-revségét a lugos zsírtól kapta, amiben kifőzték, hogy a férgek belé ne vegyék magukat. Ha már a két bocskoros pásztor is festői volt, még érdekesebbek voltak hatalmas fehér kutyáik. Firenzében, az Uffizi képtár emeleti bejárójánál láttam még ép ilyen nagy, örvös, farkasszerű kutyának a szobrát. Továbbmenve, erdőtől szegélyezett, zöld fűvel borított széles völgybe értünk, melynek hullámai közt egy tisztavízű patak ezüstös-kék szalagja húzódott. Ebben a völgyben negyvenhat esztendeje jártam, de ma is oly élénken áll előttem, mintha csak tegnap láttam volna. Ezért még több ludat, palettát és rázós szekeret is érdemes lett volna elszervezni.”

A nagybányai képek közül egyet sem ismerünk, így nem tudjuk milyen eredménye volt az ottani tartózkodásoknak, azonban a Néprajzi Múzeum textilgyűjteményébe 121091-es leltári számon bekerült egy nagybányai román bőrmelles, amit Zichy István 1920-ban ajándékozott a múzeum gyűjteményének és valószínűleg az 1901-es tartózkodásakor vásárolta. A tárgyról elmondhatjuk, hogy ma is kiváló állapotban van, és a Néprajzi Múzeum Textilgyűjteményének egyik legszebb darabja. Naplójából tudjuk, hogy vidéki tartózkodásakor szívesen vásárolt népviseleti darabokat, így Kalotaszegen például teljes férfi viseletet, és az általa használt ruhadarabok közül egy bőrmellest és egy férfi inget 1920-ban, illetve 1940-ben szintén az Országos Magyar Történeli Múzeum Néprajzi Tárának ajándékozott. Az említett körösfői bőrmellesnek sajnos nyoma veszett, azonban a 136718-as leltári számú ing ma is megvan.⁴ A kézzel írott leltári kartonokat – a kézírás alapján valószínűleg – Zichy István készítette, ez azért is fontos, mivel a két bőrmelles kartonjainak szélére rajzot mellékel a tárgyakról. A töredékes kéziratban több népviseletről olvashatunk részletes leírást, mint például az ónodiak, kecskemétiak, a bugaci pásztorok, palócok, matyók népviseletéről is. Ez azt valószínűsíti, hogy a szerző rendszeresen vezethetett naplót, és a visszaemlékezés későbbi, 1940-es évek végi megírásakor a korábbi feljegyzéseiből merítette a részletes és alapos leírásokat.

KALOTASZEGI VARRÓ LEÁNYOK.

Kalotaszegi varró leányok, Körösfő, 1905
Sewing girls of Kalotaszeg, Körösfő, 1905

Időrendben haladva a vidéki helyszínek közül körösfői tartózkodása következik, amiről már beszámoltunk. Ebből a közlésből azonban kimaradt egy érdekes momentum. A „gödöllői iskola” művésztagejai közül többen megörökítették Körösfőn a kapuk előtt varrogató lányokat. A varró lányok kompozíciós elemként való felhasználása megtalálható az első Malonyay kötet bevezetőjében is.⁵ A „Kalotaszegi varró lányok” című rajz a monogram és az évszám szerint – ZI 1905 – Zichy István alkotása. Ezzel kiegészíthetjük a Malonyay-kötetben illusztrációval szereplő művészek sorát, hiszen a kötet bevezetőjében a rajzoló művészek között nincs feltüntetve Zichy István neve.

A következő vidéki tartózkodást 1906 nyarán a mezőkövesdi tanulmányút jelentette. Erről az útról a Néprajzi Múzeum adattárában három női viseletet ábrázoló, vászonra festett olajkép maradt meg (R. 3862, 3932, 3931), de egészen biztosan nem csak ezeket készítette a művész.

A napló alapján több bugaci tanulmányútra lehet következtetni, amelyekről sajnos nem maradtak fent képzőművészeti alkotások, azonban a leírások alapján ezek sem lehettek élményszegények: „Ha messzebbre mentem festeni, vagy egy cserényhez hívtak meg éjszakára, akkor kocsit kértem Miska bácsitól. Ez utóbbi esetben azért is, mert bort és szivart vittem velem. Az ilyen éjszakai meghívásokat nagyon szerettem. Már a formája is kedves volt. 'Jöjjön ki estére, majd meghálhat a Sándor fiam tetves subájában', mondta Zubornyák bácsi. De persze a suba tetves soha sem volt, mert a bugaci pásztorok nem túrték meg az ilyen lakókat. A cserény, a pásztorok nyári táborozóhelye, négy

Palóc női viselet, Ipolyvisk, 1908.
Female Palóc dress, Ipolyvisk, 1908.

deszka- (régebben fonott) falból állt, amelyeken belül tüzeltek és főztek a pásztorok. A cserény egyik oldalán keskeny félfedél volt, amely alatt a ládákat tartották. Előtte az 'ágasfa' állt. Egy közepes nagyságú megcsontkított ágú fa, amelynek ágai és törzse le voltak hántva. Ha kérdeztem, hogy ez a fa mire való, úgy azt felelték, hogy 'ez a cserény címere', de egyes öregebbek azt beszélték, hogy régen, amikor még húst szárítottak, a húsdarabokat ennek ágaira aggatták. Napal csak a főzéssel és a cserény őrizetével megbízott „lakó” és a nagy cserényörzökutyák voltak ott találhatóak, de mikor este a gulyát behajtották, a cserényörzökutyák kinn, a gulya körül helyezkedtek el. Benn a cserénynél most már a pásztorok terelőkutyáinak volt csak helye. Boromat és szivarjaimat szívesen vették, de ha a számadónak volt saját bora, nekem abból kellett innom, és nekem csak az ő szűzdohányából volt szabad pipálganom. A vacsora többnyire lebbencsleves féle volt, nagynéha a kitűnő fordított kása, húst náluk csak kivételesen ettem. Mikor a vacsora a kondérban, fogyni kezdett, a számadó egy kis marék homokot kapott föl és azt belédobta az ételbe azért, hogy elég maradjon a terelőkutyáknak. Azoknak ugyanaz a koszt jár, mint a pásztoroknak, mert ugyanazt a munkát végzik, csak hogy vizet nem húznak. [...] Vacsora után hamarosan lepihentünk. Szép csillagos éjszakánál kinn a szabad ég alatt elaludni, mikor más sem hallszik, mint a barmok csendes kérődzése, egyikét borját hívó tehén halk bőgése, lehet-e ennél kedvesebbet elképzelni? Én legalábbis nagyon élveztem. De azért néha meglepetések érhetik az embert. Egy éjjel azt álmodtam, hogy valaki szörnyen összecsókolja az arcomat. Ez az erőszakos csókolózás annyira kellemetlen volt, hogy felébredtem. De a csókok még akkor sem szűntek meg, mert egy előző este született kisborjú nyalogatta

végig a képemet. Másféle meglepetés is ért, amikor először aludtam cserénynél. Fel voltam arra készülve, hogy mosdás nélkül fogok felkelni, és azt majd később, a pusztaháznál fogom kipótolni. E helyett egyszerre csak bádog mosdótálat, vizet, szappant és törölközőt hoztak és mosdással kínáltak. Miután ennek eleget tettem, láttam, hogy a számadó és bojtárjai is egymás után vetik le ingjüket és derékig megmosdanak. Közben távoli kocsizörgés hallatszott. A számadó odaszólt a kisbojtárnak: nézzen ki, hogy 'mi jár odakinn a pusztán?' Mert a gulya már nagyrészt lábon volt és így nem lehetett jól kilátni. A gyerek kiszalad, visszajön és azt mondja: 'Valami paraszt!' Közben én is kinéztem és láttam, hogy egy jó módú kecskeméti gazda jön, könnyű szekerén, jó pár lovával. De hát a pásztornál nincs gőgösebb arisztokrata, és ő mélyen lenéz mindenkit, aki testi munkával foglalkozik."

Ipolyvisken 1908 nyarán vendégeskedett Zichy, aminek nyomát találjuk a Néprajzi Múzeumban, rajzgyűjteményében. Az oldalról és szemből vászonra festett azonos női portrén kiválóan tanulmányozhatók a XX. század eleji palóc női viselet reprezentatív darabjai. (R. 5422)

Úgy véljük, a felsorolt példák jól mutatják, hogy a művész milyen tervszerűen látogatta végig az akkori Magyarország népművészetéről híres tájegységeit. Napokat, heteket, néhol hónapokat töltött el, és kiváló kapcsolatteremtési képességeinek birtokában gyorsan be tudott illeszkedni az adott vidék mikrotársadalmába. Néhol viseletet is öltött, Körösfőn még ragadványnevet is kapott („Pali Pista”), Ugyanazt ette, mint vendéglátói, ugyanott – például Bugacon a pásztorok között a tűz mellett a földön – aludt, így természetes körülményeket tudott teremteni munkájához. Eközben minden bizonynyal részletes leírásokat készített az adott közös-

ség életmódjáról, amelyek ismeretében már nem meglepő, hogy művészi alkotásain a legapróbb részletek is hitelesnek tűnnek a kutató számára. Hisszük, hogy a megmaradt naplórészletek további néprajzi, művészettörténeti, művelődéstörténeti elemzése sokkal közelebb visz bennünket az adott korszak megismeréséhez.

Lásd még – see also: borító 3/cover 3

Jegyzetek

1. Magyar Múzeumok 1998/4. 17-18.
2. A napló harmadát Keserű Katalin közölte. Zichy István (1879-1951). Napló (részletek). In: Gödöllői Városi Múzeum Évkönyve 1992. Szerk. Varga Kálmán. Gödöllő, 1993. 146-169. Önéletírását bizonyíthatóan a Fejér megyei Abán fejezte be a 40-es évek végén, életének utolsó éveiben. A kézirat 1951-ben, halála után kikerült az országból – ma Bécsben élő lányához – Pálffy Katalinhoz, akinek ezúton fejezem ki hálámat, hogy rendelkezésemre bocsátotta a fennmaradt dokumentumokat. A napló megírása kapcsán megemlíthetjük, hogy amikor a szerző 1947 és 1951 között a naplóját írta Abán – a Vörösmarty utca egy kis házában –, akkori vendéglátói házában egy kis szobájában egy matracon húzta meg magát, mivel akkor már mindenholnan elfüldöztek. A nagyon szerény körülményekért fizetni nem tudott, mivel az akkori kultuszminiszter a nyugdíját is megvonta, így az ellátásért és a szobácskáért cserébe németül tanította a házigazdái lányát. Köszönet illeti a Kovács családot, akik az üldöztetések ellenére sem tették ki az utcára az akkor már betegeskedő, közel hetvenéves Zichy Istvánt. (Néprajzi Múzeum. Etnológiai Adattár 27606.)
3. Keserű Katalin: Zichy István önéletírása elé. In: Gödöllői Városi Múzeum Évkönyve 1992. Szerk. Varga Kálmán. Gödöllő, 1993. 139.
4. Köszönettel tartozom Szacsavay Évának, aki felhívta figyelmemet a tárgyra.
5. Malonyai Dezső: A magyar nép művészete I. Kalotaszeg. Budapest. 1907. 13.

Scientific and Artistic Bequest of Count István Zichy; 2. Regional Collection Journeys (1900–1910)

The author tells about István Zichy's life. He organized the Hungarian Historical Gallery of the Museum of Fine Arts, later became the director of the Hungarian Historical Museum. He spent a lot of time in the famous regions of Hungarian folk art at the beginning of the 20th century. He made exact descriptions about the way of life of the Hungarian countryside.

Mozaikok a 125 éves Jász Múzeum történetéből

T. Bereczki Ibolya

1874. december 26-án ünnepélyes keretek között nyitották meg Jászberényben a másfél évvel korábban tanácsi határozattal megalapított múzeumot. Pethes József, a múzeum gyűjteményének létrehozásával megbízott öttagú városi bizottság elnöke ünnepi beszédében az új intézmény feladatát így határozta meg: „...a jászok eseményekben gazdag múltját összekapcsolja a jelennel, irányt nyújt a jövőre, megvilágítja történelmünk sötét helyeit, istápolja a kegyeletet, melynek meleg szikrái tettegyűjtják a polgár erejét, a közjóra ösztökélnék mindnyájunkat”.

A múzeum létrejöttében azonban a kulcs szerepet Sipos Orbán helyettes polgármester játszotta, akinek indítványára határozta el a város a közgyűjtemény létrehozását. 1873. március 29-én a következőkről döntöttek: „1. Jászberényben egy városi múzeum létesíttetik. 2. Az alsó melléképületben egy eddig fészernak használt elég tágas, teljesen tűzmentes helyiség múzeumi teremül átadatik, átalakítása megrendeltek. 3. A városi hatóság birtokában addig a levéltárban elhelyezett minden becses tárgy és kép múzeumi kezelés alá adatik. 4. A magasztos célnak megfelelő intézkedések tekintetéből egy 5 tagból álló igazgató bizottság alakíttatik, melynek elnökéül az e téren magának közeli ismerést kiváltott Pethes József, tagokként Sipos Orbán, Bartsik Márton, Scopian Sándor és Bathó Endre urak választattak meg. Felhívhatnak, miként áthatva a cél magasztosságától, a kezdet nehézségei mellett egész eréllyel és odaadással igyekezzenek és lelkes közönségünket illő tárgyak kegyes adományozására buzdítani szíveskedjenek.” A múzeum megnyitásához szükséges kellő számú tárgy összegyűjtésében a bizottság mellett az első múzeumőr, Ozoróczky János szerepét emeli ki Blénessy János 1940-ben, a város nevezetességeiről írva.

A kiegyezéstől 1876-ig, a Jászkun Kerületnek a vármegyarendszerbe tagolásáig tartó szűk tíz esztendő Jászberény történetében kiemelkedő korszaknak számított. Az újonnan létrehozott múzeum a város fejlődésének csak egy, bár rendkívül fontos momentuma volt. 1871-ben Jászberény királyi törvényszéket és járásbírószéket kapott, 1873-ban rendezett tanácsú várossá alakult. Ugyanennek az évnél februárjában robogott be az első vonat a településre. A Hatvan-Jászberény-Szolnok vasútvonal kiépítése hatalmas lendületet adott az ipar és a gazdaság fejlődésének. Útépítés, táviróállomás létesítése, a közvilágítás kiépítése mellett szá-

Sipos Orbán, a múzeum alapítója
Orbán Sipo, founder of the museum

mos egyesület jött létre. 1868-tól a gimnázium nyolcosztályos főgimnáziummá vált, előbb a város által is támogatott magán „nőnevelde”, majd az egri érsek által létesített „kisedővodával egybekötött nőnevelő intézet” kezdte meg működését. Ebben a szellemi nyüzsgésben szinte természetes követelmény volt a múzeum létrehozása, a jászok történelmi emlékeinek összegyűjtése.

A múzeum alapításától különös gondot fordítottak a Lehel-kürtre, a Jászság történelmi szimbólumára. A korábban „Jászkürt” néven emlegetett elefántagyar kürt mai tudásunk szerint valószínűleg a X-XI. században Bizáncban készült, és cirkuszi játékok alkalmával használták. Nem tudjuk, mikor és hogyan került a jászok birtokába. Eddigi legkorábbi ismert ábrázolása 1642-ből való a jászberényi Református Egyházközség pecsétjén. Egy XIX. századi városi rendelkezés szerint a város levéltárában őrzött ereklyét csak a levéltáros személyes felelősségével és egy tanácsnok jelenlétében lehet a város falán kívül vinni. Így mindig jeles és kivételes alkalomnak számított, ha a kürtöt bemutatták a nagyközönségnek. Erre először 1876-ban került sor, amikor a vízkárosultak javára Budapesten rendezett műtörténelmi kiállításra Szabó József, az új múzeumi ór szállította el a Lehel-kürtöt. 1896-ban a millenniumi kiállításon történő bemutatásához a város határozata szerint 40.000 forintos biztosítási díj megkötése volt szükséges.

A századfordulón a gyűjteményt Hild Viktor gondozta, akinek naplójegyzetei, régészeti és néprajzi megfigyelései, aprólékos leírásai forrásértékűek napjainkban is. A mú-

zeum maga azonban ebben az időszakban meglehetősen mostoha körülmények között működött. Amikor Banner János a gyűjteményt – az anyagot tíz évig gondozó és gyűjtő – Almásy Antaltól átvette, az a rendőrség (korábban Jászkürt szálló) három szobájában volt elhelyezve, a vidéki múzeumi viszonyokat jellemző állapotok között: „Ami három újabb és egy régebbi szekrényben és egy hosszú asztalon elfért, az egymás hegyén-hátán összeszúfolva feküdt. A zászlók, a nem egészen száraz falakhoz támasztva, a Lehel-kürt, bőrtokjában lakattal gondosan bezárva (mintha bizony tokostól együtt nehéz lett volna elemelni), a mamut csontokkal együtt az asztalon hevert, az egyiptomi hamis Usepti és egyéb szobrok, a Reichstadti herceg képével ellátott altwien csésze, néhány japán porcellán, őskori edény, La Tene pajzsdudor és kard, békés egyetértésben várta ebből az oduból való kiszabadulását.”

Banner János, aki 1913-1920 között a múzeum gyűjteményének szakszerű feldolgozásában és leltározásában szerzett elévülhetetlen érdemeket, naplójában leírja, hogy a XX. század első évtizedeiben a város vezetői által a múzeumnak nyújtott támogatás gyakran pusztán formalitás volt. „...Ottlétem alatt ugyan soha senki ezeket [a jász községek „Liber Fundi”-jának másolatát] a könyveket meg nem nézte, de ha a polgármesterrel találkoztam, soha el nem mulasztotta megkérdezni, hogy megvannak-e? Hát megvoltak, a többi féltett kincsrel – a Lehel-kürttel nem szólva, – elsősorban a jászok huszárok valóban nem megbecsült emlékeivel együtt.”

Ez a korszak mégis jelentős változást hozott az akkor már negyven esztendeje létező múzeum életébe, hiszen Banner János még megbízatásának első esztendejében új helyre, a városháza szárnyépületébe költöztethette a gyűjteményt. Az új helyen rendszerezett formában, újrafestett szekrényekben helyezte el az anyagot. A Jászberény című újság november 30-i számában Hajdú Árpádné így ír erről: „A városi múzeum – A sok éven keresztül lomtar gyanánt kezelt és a közönség szeme elől gondosan elzárt múzeumi tárgyakunk végre abba a stádiumba kerültek, hogy megtekintésük különösebb fáradságba nem kerül, és rendszeres összeállításuk következtében kellemes időtöltésül szolgálnak.”

Banner János több éven keresztül részt vett az állami felügyelet alatt lévő múzeumok munkatársainak képzésén, amelynek egyik szervezője Posta Béla volt. Többek között Seemayer Vilibald és Györffy István előadásait hallgathatta, régészeti ásatásokon vett részt, s a kolozsvári Erdélyi Néprajzi Múzeum gyűjteményében sajátította el az érmek meg-

határozásához szükséges ismereteket, a gyűjteményrendezés és leltározás alapelveit.

Banner János kezdeményezésére 1916-ban az állami felügyeletet kiterjesztették a Jász Múzeumra, ami a háborús körülmények miatt ekkor már gyakorlatilag csak eszmei jelentőségű volt, s nem jelentett valóságos és tényleges állami támogatást. Ebben az időszakban a múzeum gyűjteménye rendkívül jelentős helyi céhemlékekkel és néprajzi tárgyakkal gyarapodott, amelyeket nemritkán padlásokról, az eltűléstől mentett meg a múzeum őrje. Banner János nevéhez fűződik az 1918-as és 19-es jászberényi események nyomtatványainak összegyűjtése is.

1926-ban Réz Kálmán nyugalmazott plébános lett a múzeum igazgatója, aki mintegy húsz éven keresztül irányította az intézményt. Ebben az időszakban lelkes, helytörténettel foglalkozó kör szerveződött a múzeum köré (Blénessy János, Porteleki József, Németh Ferenc, Prückler József, Komáromy József). 1931-ben költözött a gyűjtemény a jelenlegi épületbe, amely 1842-ben épült a régi városháza épületanyagából. 1937-ben és 1943-ban kiváló évkönyve jelent meg a Jász Múzeumnak Komáromy József szerkesztésében, a kor legkorszerűbb kutatási eredményeit közreadva.

1950-ben az állami kezelésbe került múzeum vezetője Komáromy József volt, őt Csalog József követte. A múzeum igazgatója az 1956-os események idején Erdész Sándor, aki valódi múzeumőrként óvta, védte Lehel kürtjét.

1958-tól 1994-ig dolgozott a Jász Múzeum igazgatójaként Tóth János. A budapesti egyetemen néprajzi diplomát szerzett fiatal szakember egész muzeológiai munkássága Jászberényhez és a Jászsághoz kötődött. Különösen nagy számban gyűjtötte össze a céhes emlékeket, a jászárokszállási szücs mesterség eszközeit, a jászsági szőlő- és borkultúra, valamint a paraszti gazdálkodás tárgyi emlékeit. Tóth János igazgatása alatt kiegészült a múzeum épülete, bővültek kiállítási területei. 1974-ben a múzeum megnyitásának 100. évfordulójára nyílt meg a múzeum állandó kiállítása, amelyben önálló kiállítási területen, méltó környezetben mutatták be a Lehel-kürtöt. Ugyanebben az évben készült el a múzeum harmadik évkönyve, jeles régészek, történészek, néprajzosok legújabb tudományos eredményeit közreadó tanulmányaival. Tóth János indította el a múzeum Jászsági Füzetek című kiadványsorozatát.

1962-től napjainkig a Jász Múzeum a megyei múzeumi szervezet tagintézményeként működik. Az 1960-as évek közepétől fellendült az új szervezeti keretek között folytatott kutatómunka. Nagyszámú, jelentős régészeti feltárás zajlott a Jászság területén (Stanczik Ilona, Csányi Marietta, Selmeczi László, Madaras László, Kertész Róbert ásatásai). A helytörténeti kutatások mellett kiemelkedő

néprajzi gyűjtések színhelye volt Jászberény és környéke (Szabó László, Gulyás Éva, H. Bathó Edit egyéni kutatásai, a jászdozsai közös kutatás, az 1990-es évektől a jászberényi Tanítóképző Főiskola hallgatóival végzett tepermunka). A múzeumok néprajzosi támogatásával ebben az időszakban a Jászság szinte valamennyi községében létrejöttek a helytörténeti szakkörök,

s számos kiváló egyéni és közösségi néprajzi pályázat íródott a Jászság népéletéről.

Újabb változást a rendszerváltás után az önkormányzati törvény hozott, ami a gyűjtemény tulajdoni megosztását eredményezte a megyei önkormányzat és Jászberény városa között. 1995-től a múzeum igazgatója H. Bathó Edit, aki 1977 óta dolgozik a múzeum munkatársaként. A rendszerváltás utáni időszakban a városi önkormányzat mind nagyobb anyagi terhet vállalt az általa irányított múzeum működtetésében és fenntartásában. Jászberény város támogatásával valósulhatott meg a múzeum épületének felújítása, majd 1997-ben az állandó kiállítás újrendezése. A Jász Múzeum ma jelentős szerepet játszik nemcsak a város, hanem az egész Jászság életében. Az évente több mint húsz ezer ide látogató hazai és külföldi nemcsak a Lehel-kürtben, hanem igényes kivitelű állandó kiállításban gyönyörködhet, tartalmas időszaki kiállítások sorát láthatja. Évente több kiadványa jelenik meg a múzeumnak, újraindult a Jászsági Füzetek, 1994-től havonta olvasható a múzeum honismereti kiadványa, a Redemptio, amely nemcsak a Jászság, hanem a Kiskunság és a Nagykunság helytörténeti vonatkozású eseményeiről ad tartalmas és rendszeres információt. Kiemelkedő a jelentősége a Jászságban működő honismereti szakköröknek és az általuk fenntartott és folyamatosan gyarapított gyűjteményeknek is.

1999-ben kiemelkedő szakmai és közművelődési tevékenységéért a Jász Múzeum elnyerte „Az Év Múzeuma 1998” címet. Ez az elismerés a magyar múzeumi szakma méltó tisztelgése fennállásának 125. évfordulóját ünneplő Jász Múzeum mai eredményei előtt.

***

1999. november 12-én Jászberényben a Déryné Múvelődési Központ zsúfolásig megtelt nagytermében ünnepelte megnyitásának 125. évfordulóját a múzeum. A Jász Múzeumért Alapítvány Kuratóriumának elnöke,

125 éves a Jász Múzeum, a jubileumi ünnepség elnöksége
Leading committee of the jubilee celebrations
Fotó-photos: Faragó László

Balog János megnyitó szavai után Magyar Levente, Jászberény polgármestere köszöntötte az egybegyűlteket. Ezt követően Búsi Lajos, Jász-Nagykun-Szolnok megye közgyűlésének elnöke méltatta a múzeum szerepét a múlt értékeinek megőrzésében. Matskási István, a Pulszky Társaság elnöke hangsúlyozta, milyen fontos szerepet tölt be a Jász Múzeum a helyi közösség életében, s jelezte, az 1999-ben elnyert Év Múzeuma Díj több évtizedes munka elismerése. A köszöntők után Selmeczi László a jászsági régészeti ásatások eredményeiről tartott előadást, Szabó László az itt folyt néprajzi kutatások eseményeit idézte fel, majd Selmeczi Kovács Attila a Jász Múzeumnak a Jászság szellemi életében betöltött szerepét elemezte. Előadása egyben a múzeumban rendezett *A Jász Múzeum és a Jászság gyűjteményei* című időszakos kiállítás megnyitóját is volt. Az ünnepségen testvérintézmények, egyesületek, szakkörök és önkormányzatok képviselői köszöntötték a múzeumot, majd Kertész Róbert megyei múzeumigazgató és H. Bathó Edit a múzeumot támogatók számára adták át a Máté György által készített emléklaplakettet.

Mosaics of the History of the 125 Year Old Jász Museum

The author tells us about the history of the Jász Museum. The museum was opened in 1874. From the beginning Lehel's (or Lél's) horn had been most important work of art of this museum, which became the symbol of Jászság. Between the First and the Second World War the museum became one of the centres of the town's cultural life. The real progress started from 1995. From that time the museum was supported by the town. A new permanent exhibition was organized in 1997 and Jász Museum got the award of 'The Museum of the Year 1998' competition in 1999.

Névadási kuriózumok elmúló századunkban

Visszaemlékezések a budapesti közterületi nevek keletkezéséről

Jakabffy Imre*

Az 1945 utáni rendszerváltozás következményeihez tartozott az előző éra közterületi nomenklatúrájának részleges kicserélése, akár alulról jövő javaslatok, követelések révén, akár tudatos, felülről jövő döntések folyamán. Az új berendezkedés kötelességének vélte a múlt minél alaposabb eltemetését, szereplőinek és ezek nevének mielőbbi elfeledtetését.

Fővárosunkban a romok eltakarításával szinte egy időben, még 1945-ben, a reprezentatív tereket, utakat a második világháborúban győztes nagyhatalmak vezetőiről, hadvezéreiről nevezték el, mintha hatósági beavatkozástól mentesen, a nép spontán kívánságának tettek volna eleget. Így lett az Erzsébet térből Sztálin tér, a Ferenc József térből Roosevelt tér. De már Churchillról illet megfeledkezni, lévén köztudottan Moszkva-ellenes. A briteknek meg kellett elégedni az afrikai háború győztes hadvezérének, Montgomerynek nevével a volt Zita királyné, majd Gróza Péter rakpart helyén. A franciák De Gaulle-jának vagy valamelyik tábornokának már semmi sem jutott. Ugyanekkor keletkeztek a Molotov, Vorosilov, Dimitrov, Tolbuhin, Vöröshadsereg elnevezések is.

Ma már csak a Roosevelt tér neve létezik, bár ideje lenne Széchenyi Istvánról elnevezni, hiszen itt áll a szobra, itt van az általa alapított Magyar Tudományos Akadémia palotája, innen indul a róla elnevezett, de általában csak Lánchídként aposztrofált gyönyörű híd is. Budapest belvárosának van ugyan egy Széchenyi utcája és rakpartja, de szerintem nem méltók hozzá. Minden vidéki város büszkélkedhet a maga Széchenyi terével, csak a pestieknek kell ezt nélkülözniük.

Amikor 1950-ben a huszonnégy kerület Nagy-budapestet kialakították, az elővárosok magukkal hozták létező vagy újonnan elkeresztelt közterületi neveiket. Ennek folytán számosan volt Petőfi, Kossuth stb. utcanéve, mindegyik ragaszkodott a sajátjához. Így az a helyzet állt elő, hogy a főváros területén 20 Petőfi, 19 Kossuth, 17 Rákóczi, 16 Zrínyi névvel találkozhattunk, amikhez még az újabb Ságvári (12), Bajcsy-Zsilinszky (13), Táncsics (13), Ady (12), Dózsa (12) nevek csatlakoztak. Azt az alapvető követelményt, hogy Budapesten ne legyen utcanév-

A parkosított Oktogon (November 7-e tér), 1953 – The landscaped Oktogon, 1953

ismétlődés, mindmáig nem sikerült megvalósítani.

1951. november 5-én ült össze először az a bizottság, amelynek javaslattevő szerepe volt a közterületi nevek megváltoztatása ügyében; a végső döntést a Fővárosi Tanács illetékes szervei hozták meg. A bizottság meghívott tagjai voltak a Magyar Tudományos Akadémia, a Munkásmozgalmi Intézet, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, a Magyar Posta, a Nyelvtudományi Intézet, a Hadtörténeti Múzeum és még néhány intézmény kiküldöttjei. Kiváló urbanisztikai, várostörténeti és közigazgatási szakembereket is felkértek, így *Harrer Ferencet* (1874–1969), aki 1949-től kezdve több cikluson át korelnöke volt az Országgyűlésnek, s aki szinte mindent tudott Budapestről, élő fővárosi lexikon volt. Ugyancsak kiváló közigazgatási szakférfi volt *Gyömrei Sándor* (1892–1957), főleg gazdaságtörténeti kérdésekben. Engem és még három kollégámat a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja (MMOK) delegált. Megőriztem a fenti albizottság egyik jegyzőkönyvi kivonatát:

JEGYZŐKÖNYV

A Budapesti Városi Tanács VB. XI. Népművelési osztálya mellett működő Állandó Bizottság Utcanév Albizottságának 1952. október 27-én d. u. 16 órakor a Városháza 11. em. 272 sz. helyiségében tartott üléséről.

Jelen vannak: Neudold Józsefné Albizottság elnöke, Nagy István Hajdú Henrik helyett Főv. Levéltár; Lillian Lajosné Népműv. Min., Lakatos László MOK, Németi Endre MOK, Jakabffy Imre MOK, Vukovári Géza Postaügyi Min., Végvári Lajos Képtár; Ferenci Endre MOK, Aranyossi Pálné M. M. I.,

Buda VIII. o. Muzamelné XI.o. Pásztor Imre XI. o.

Neudold elvtársnő üdvözlö a megjelenteket és ismerteti a két napirendi pontot. 1. Budapest kerületeinek elnevezése. Az albizottság minden kerület elnevezését megfelelőnek találja, kivéve a VI, VII, VIII., IX. kerületeket, amelyeknek elnevezésére az albizottság tagjai csütörtökig megküldik a javaslataikat.

2. Budapest egyes utcáinak, melyeknek reakciós elnevezésük van, más elnevezésre való javaslata, az alant felsoroltakat megtartja az albizottság. (Ezután 59 utcanév következik – három kihúzza – majd néhányánál viselőjére vonatkozó megjegyzés, pl.: ő építette újjá a várat, illegális munkás, Szabadságharcban résztvevő; Vesselényi összeesküvő stb.)

A jegyzőkönyv végén a következő áll:

Azokat az utcanéveket, melyeket az albizottság nem ismeri, nem tudott döntést hozni róluk, úgy azokról a Népművelési osztály a kerületektől kér információt. – Az Utcanév Albizottsághoz két levél érkezett, az egyikben azt kéri, hogy Hankócsi (sic) Jenőről – aki az első lisztkísérletező intézetet alapította – nevezzenek el egy utcát, mégpedig a Kis Rókus utcát, mivel még ma is ott van az Intézet. Az Albizottság tagjai az/t/ határozzák, hogy egy olyan utcát nevezzenek el róla, ami a közelben van és van több is olyan nevű utca. – A másik levelet a XIX. kerületből küldték azzal a kéréssel, hogy a Disznópiac teret nevezzék el Wachter Andorról, aki nagy harcos volt a szabadságharc idején. – Az albizottság javasolja, hogy a Munkásmozgalmi Intézet tisztázza ki. Az albizottság ezeket a határozatokat hozta, és eldöntötte, hogy a Népművelési osztály a következő albizottsági ülésre elkészíti a következő javaslatát. – Több tárgy nem lévén az ülést befejezték.

Kmf.

* Szerkesztőségünk ezen írásának közlésével köszönti a kiváló régészt, muzeológust, aki február 17-én töltötte be 85. életévét.

Ma már megmosolyogjuk a jegyzőkönyv stílusát, helyesírási hibáit, személynév-írasi tájékozatlanságait.

Az első összejövetelünkön kb. húszan vetünk részt, de a további gyűlésekre ez a taglétszám mindössze négy főre apadt, az előadó titkáron kívül már csak Harrer Ferenc, Gyömrei Sándor és jómagam jelentünk meg. Eleinte még sűrűn kérte ki a Tanács a véleményünket. A legfontosabbak közé tartozott az a gyűlésünk, amelyen – felsőbb parancsra – az ún. jobboldali szociáldemokraták neveit kellett lecserélni. Ekkor lett a Zsigmond utcából Kunfi Zsigmonddá módosult utcánév Frankel Leóvá, a Mónus Illés rakpartból Bem József rakpart, és végül ekkor nevezték el a Károly körutat – Somogyi Béla úttá változása után Tanács körúttá.

Ez utóbbi név keletkezésének nem az a története, amit Buza Péter az *Élet és Tudomány* 1990. évi 46. számában írt: „A Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága úgy határozott, hogy az lesz a leghelyesebb, ha önmagának, önmön szervezetének állít emléket”. Ezen a gyűlésen ugyanis az ülést vezető titkár felolvasott egy valószínűleg „spontán” buzgalomból megfogalmazott levelet, amelyben javasolták, hogy a megszüntetésre ítélt Somogyi Béla útból Rákosi Mátyás út legyen. Titkárunk azonnal hozzáfűzte: Rákosi elvtárs ellenzi, hogy életében róla bármit is elnevezzenek (pedig ekkor már létezett a csepeli Rákosi Művek!). Valamelyik munkásmozgalmi küldött erre azt javasolta, hogy a dicsőséges Tanácsköztársaság emlékéért méltón akkor tiszteljük meg, ha ezt a szép utat Tanácsköztársaság útjának kereszteljük át. Néma csend fogadta ezt a javaslatot, majd a Nyelvtudományi Intézet delegáltja (Ferenczy Géza) nyelvi, grammatikai szempontból ellenezett minden birtokos esetes formát, tehát útja, tere helyett egyszerűen út vagy tér legyen. Miközben nyelvész barátunk hosszan érvelgetett, ezalatt a mellettem ülő postai küldöthöz (Vukovári Géza lehetett) fordultam és súgva kérleltem, ellenesse ezt a hosszú nevet technikai, gyakorlati szempontból. A postás rögtön kapcsolott: nagyon sok fontos intézmény székel ezen az úton, ez a hosszú név főleg a külföldről ide címzett táviratok esetében hozná nehéz helyzetbe a feladókat: Tanaacskoztaarsasaag utja – 25 betű! – ezért, pusztán emiatt kéri, fontolják meg az elvtársak... Mire a következő javaslatot adtam elő: minthogy a múltat, a Városházát a Városház utcánév képviseli, legyen a jelent reprezentáló név a Tanács, amelynek (mármint a Fővárosi Tanács épületének egyik bejárata) a bazársoron éppen erre az útra nyílik. Hát így született meg a *Tanács körút*. Az albizottsági ülésről távozóban a gyengén látó Harrer Feri bácsit lekísértem a lépcsőn, tréfásan megfenyegetett: – Te gazember, ugye arra gondoltál, hogy a Tanács szóra nagyon jól rimel a Madách, hisz neki itt van a tere, miért ne lehetne akkor körútja is?

Egyébként az első világháború vége felé született Károly király út annak volt köszönhető, hogy a már lanyhuló szövetségi hűség fölmelegítése céljából a központi hatalmak államfőiről neveztessek el az un. Kiskörút; így lett a Vámház körútból Ferdinánd bolgár cár út, a Múzeum körútból Mehmed szultán körút, a Károly körútból Károly király út és a Váci körútból – amely nevével ellentétben nyílegyes – Vilmos császár út, ma Bajcsy-Zsilinszky út.

Az egyik bizottsági ülésen már szóba hozták a klerikalitást. Jött egy ukáz – nyilván a pártközponttól –, hogy a vallással, egyházzal és szentjeivel bármily vonatkozásban összefüggő közterületi neveket a legrovidebb időn belül megfelelő új névvel kell felcserélni. Ezt tárgyalandó a több tucatnyi klerikalitásként minősülő tér- és utcánév változtatása ügyében élénk vita alakult ki, főleg a helyükbe tehető személyek értékelését, „káderezését” illetően. A bizottsági üléseken humoros esetek is adódtak: valamely DISZ-szervezet tiltakozott amiatt, hogy még mindig akadnak reakciós, sőt duplán reakciós utcanevek, mint pl. a Szentkirályi utca, mert ez *szent is, királyi is*. Persze honnan is tudhatta az előadó elvtárs, hogy Szentkirályi Móricról, a reformkor egyik jelentős alakjáról, városatyáról van szó, s így – hangsúlyozva Kossuthtal való állítólagos barátságát – sikerült utcanevét megmenteni.

Az ötvenes évek elején megindult a harc nemcsak Mindszenty, hanem minden szentek ellen is. Mozgalmat szerveztek – Baranya megye kezdeményezésére –, hogy el kell tüntetni a községnevekben előforduló „szent” szavakat. Tehát pl. Szentendréből csak „Endre” lett volna. Szerencsére a mozgalmat még idejében leállították, ha célt ért volna, akkor a Csongrád megyei Mindszentből csak „Mind”, Szentesből pedig „Es” maradt volna meg. Nem így Budapesten. Fentről jött a parancsolat: minden klerikalit helynevet, a terekét és az utcákét is meg kell változtatni. A szűkebb bizottság tagjaként blöfföltem: a budai Várban az épületekkel együtt a terek, az utcák neve is védett, ami persze nem volt igaz, ezért itt átkeresztelésekről nem lehet szó. Még 1945-ben egyetlen utcánév-változtatás történt: a Werbőczy vált Tánacsics utcává, de maradt még fenn a Várban Szent György tér, Szentháromság tér és utca, Kapisztrán, Szent János tér és – „horribile dictu” – Úri utca is!

A Hadtörténeti Múzeum DISZ-szervezete sem maradhatott néma az átkeresztelési problémák megoldásában, javasolta, hogy a Kapisztrán teret, ahol intézményünk kaszárnya-palotája van, sürgősen fosszák meg a „pápa németországi követe nevével, mert fasiszta és klerikalit a viselője”. A ferences szerzetes 1455-ben, mint pápai legátus érkezvén Magyarországra, Hunyadi János oldalán kereszties harcot hirdetett a törökök

ellen, s 1456-ban, a győzelmes nándorfehérvári csata után, Hunyadival egy időben meghalt. – Ez az 1724-ben szentté avatott hős „fasiszta”? Ennyi kontárság és melléfogás volt jellemző néhány túlbuzgó DISZ-tagra. – Többen arra hivatkoztak, hogy Elekes Lajos Kossuth-díjas történettudós adataira támaszkodtak. A bizottsági ülésen arra hivatkoztam, hogy Elekes Hunyadi Jánosról szóló művében elismerően méltatta Kapisztrán politikai szerepét. Minthogy magam nem olvastam e könyvet, amely írójának Kossuth-díjat eredményezett, de – ismerve Elekes gyakran változtatott történetfilozófiáját – nem volt kizárható az a megváltozott szemlélete, miszerint Kapisztránt aligha lehetett pozitívan megítélni a marxista történettudomány „fényében”. A lényeg: a Kapisztrán tér megmaradt!

De nemcsak a Várban voltak „klerikalit” utcanevek, a főváros 22 kerületében új névre várt számos Templom, Zárda, Kolostor, Kápolna, Kálvária tér és utca, persze az összes Szent kezdetű is. Ez utóbbiak közül csak a Szent István körutat és a Szent István teret sikerült megmenteni.

E primitív vallásellenességet tükröző mozgalomnak áldozatul esett egy utcácska, hossza akkora, hogy egy Miatyánkot lehetett útközben elmondani, ezért lett Miatyánk, ma is ez a neve. Az egykori (és mostani) Erzsébet teret és a Deák Ferenc utcát kötötte össze. Az akkor még Sztálin névre hallgató tér sarkán, a táblákon Sztálin tér, a másikon Miatyánk utca volt. Sokakat készített egybeolvasásra.

A Rózsadombra vezető Zárda utca sorsával kapcsolatban nekem is volt szerepem. Volt egy listám, amelyen főleg régészeket, művészettörténészeket és történetírókat soroltam fel, akiket méltónak véltem köztéri névadásra. Közöttük volt Rómer Flóris (1815–1889), a magyar régészet nemzetközi hírű tudósa, Benedek-rendi szerzetes, nagyváradi kanonok. A változtatás indoklásában persze ezek az egyházi vonatkozású funkciók nem szerepelhettek, annál inkább kiemelttem azt, hogy a szabadságharcban való részvétele miatt nyolcvévi börtönre ítélték. Így kapott a szép Zárda utca csak azért is klerikalit nevet, egy kanonokét, Rómer Flórisét!

How Street Names Were Given in Those Days...

The author's recollections and document tell us how the street names Budapest were changed at the beginning of the 1950s. The author as one of the members of the competent Committee did his best to keep the street names of the most important historical figures. He portrays that era of the Hungarian history when the clerical public names of Budapest were changed to the names of the leaders of the labour movement.

Múzeumaim

Dankó Imre

Muzeológusi munkámban az a felismerés vezetett, hogy a magyar múzeumokat tervszerűtlenül szervezték és ezért sok, arra érdemes település múzeuma nélkül maradt. A múzeumi ügyet, muzeológiát széles körű társadalmi ügyvé kívántam tenni, minden állomáshelyemen munkámat múzeumbaráti körök szervezésével és működtetésével kezdtem. A helytörténeti-, a tudomány- és a művészettörténeti események, ill. személyiségek tiszteletére emelt emlékművekkel, emléktáblákkal, emlékünnepekkel, előadások, előadássorozatok rendezésével a patrióta-lokálpatrióta érzéseket állítottam a múzeumi szolgálatába. A muzeológiát sokoldalúan támogatták mind szakmai, mind közművelődési vonatkozásban az általam kezdeményezett, majd rendszeresített Múzeumi Hónapok. Minden állomáshelyemen múzeumi kiadványsorozatokat indítottam, a korábbi kiadványokat bővítettem és rendszeresebbé tettem.

Sokan biztattak, hogy írjam meg változatos muzeológus múltam történetét. Többen múzeumalapításaimra voltak kíváncsiak. Ez az írás elsősorban nekik szól. Ahhoz, hogy múzeumalapításaimról, múzeumszervezéséről képet adhassak, azzal kell kezdenem, hogy hogyan lettem muzeológus, hogy s mint kerültem kapcsolatba – mintegy hatvan évvel ezelőtt – a muzeológiával.

Gimnáziumi tanulmányaimat a kunszentmiklósi Baksay Sándor Református Gimnáziumban végeztem. 1941-ben érettségiztem. Mindjárt meg kell jegyezmem, hogy lehetetlen szociális helyzetem ellenére sem voltam jó tanuló. Vagy kicsit finomítva: érthetetlen módon csak azokat a tárgyakat tanultam, amelyek érdekeltek. Egy sereg tantárgyból nagyon is mély érdeklődést tanúsítva a legjobb átlagoknál is sokkal magasabb és szélesebb tájékozottságot szereztem (irodalomból, történelemből, földrajzból, művészettörténetből, bölcslethelemből, angol nyelvből). Bennem, a kimondottan rossz tanulóban, több kiváló, esetenként országos hírű tanárom „látott és értékelt valamit”, és nagy csatákat vívtak értem az osztályozó értekezleteken.

Eleinte irodalmár, irodalomtörténész-könyvtáros, újságíró, de inkább szerkesztő vagy valami efféle szerettem volna lenni. Keserűen tapasztaltam, hogy egyből senki, legkevésbé én lehetek irodalomtörténész könyvtáros. A gimnáziumban Gál Sándor festőművész-rajztanárom mellett találkoztam először „muzeológiával”. A mindennel foglalkozó Gál Sándor zsúfolt rajzszertárában minden volt, többek között öt vagy hat nagyméretű agyagurna is. Tanárom a formájukat szerette,

nézegette, tanulmányozta, rajzoltatta velünk. Volt egy nagyon szép cserépedény-gyűjteménye is. Ezeket nagyobb érdeklődéssel nézegettem, rajzoltam, de ami a legfontosabb, hogy Gál Sándor gyűjteményei hoztak össze engem, a hangsúlyosan rossz diákot, a gyakran hazautazgató és otthon tartózkodó Tálasi Istvánnal.

Egyetemi tanulmányaimat a debreceni egyetem bölcsészkarán kezdtem, magyar-angol szakon. Csak fél évig voltam a debreceni egyetem hallgatója, mert a lehetetlen diákszociális körülmények miatt – miután több elhelyezkedési próbálkozásom sem sikerült – a pesti egyetemre mentem át, ahol is a Bolyai, illetve a belőle kinövő Györfy Kollégium tagjaként, megnyugtató körülmények között folytattam tanulmányaimat. Pesti egyetemi hallgató koromra, mint életem legjobb, legboldogabb idejére emlékezem vissza. Ez volt a nekem való élet; azt tanultam, amit akartam, amiben már rendelkeztem bizonyos, esetenként nem is lebecsülendő tájékozottsággal. Mohón vettem rá magam az egyetem, de más kulturális, tudományos intézmények lehetőségeinek kiaknázására. Szaktárgyaimon kívül sokmindent hallgattam, tanultam a harmadik tárgyként felvett történelmi studiumok mellett is (Domanovszky Sándor, Mályusz Elemér). Hallgattam művészettörténetet Gerevich Tibornál. Egy sereg, a későbbiekben kiváló művészettörténésszé, műemlékvédelmivé nőtt hallgatótársammal szoros, máig tartó barátságot kötöttem. Néprajzot is hallgattam Viski Károlynál. Ahol ugyancsak egy sereg nagy-szerű pályát befutó hallgatótársammal, baráttal találkoztam. Végiglátogattam Budapest valamennyi múzeumát, jeles épületét, rendszeresen jártam a Széchényi Könyvtár mellett az Akadémiai, az Egyetemi és a Fővárosi Könyvtárba, részt vettem számos konferencián, előadáson, tudományos tanácskozáson. Sok minden pótlása mellett ez az időszak volt számomra a felkészülés ideje.

A negyedik félév végén, alapvizsgáim letétele után, visszamentem a debreceni egyetemre, mint az ottani – Karácsony Sándor szervezte – Györfy Kollégium egyik alapító tagja. Debrecenben akkor pezsgő szellemi-kulturális élet volt. A kiváló emberek (Gulyás Pál, Juhász Géza, Földessy Gyula, Veres Pé-

*A Túrkevei Múzeum épülete
Building of Túrkeve Museum
Fotó-photo: Dankó Imre*

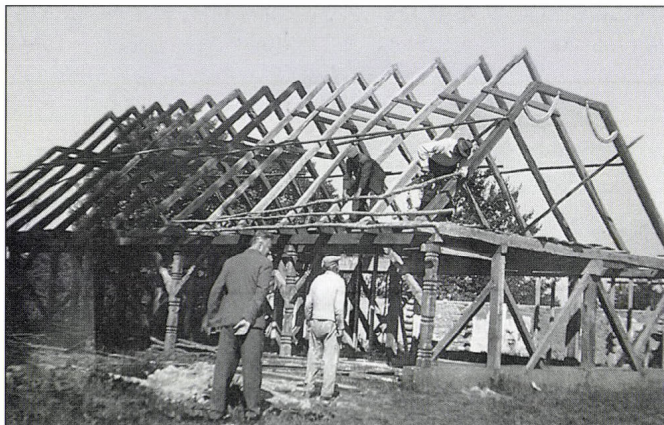
ter, Tóth Béla, stb.) szervezte Ady Társaság országos jelentőségű tevékenységet fejtett ki. Karácsony Sándor, Németh László óriási hatással voltak rám. Ahogy csak tudtam, bekapcsolódtam ezekbe a mozgalmakba. Egyébként legjobb barátaim a Déri Múzeum munkatársai: Lükő Gábor és Balogh István lettek.

Debreceni éveimben sok baj, gond és vesztély közepette érlelődött meg bennem, hogy alapvetően pedagógus vagyok. Nemcsak ezért, hanem a háború és a háború befejezése utáni idők rendkívül nehézségekkel teli, inséges volta miatt, szükségből, egyetemi tanulmányaim befejezése után elmentem tanítani Hajdúnánásra; a neves tanárok (Molnár József, Igmándy József, Pöcze János, Tóth Lajos, Horkay László) eredményes munkája következtében a harmincas-negyvenes években elhíresült, de akkor óriási tanárihiánnyal küszködő gimnáziumba. Hajdúnánáson vezetője lettem a gimnázium keretei között működő, Molnár József alapította *Hajdú Múzeumnak*. Hajdúnánáson ennek a gyűjteménynek a gondozása kapcsán kapcsolatban álltam elsősorban a Néprajzi Múzeummal, másodsorban pedig a debreceni Déri Múzeummal.

Az iskolák államosítása során Kecskemétre kerültem, ahol viszont a háborúban óriási veszteségeket szenvedett, akkor újraszerveződő múzeummal kerestem és találtam kapcsolatot.

Kecskemétről Szentendrére mentem, ahol is a kevéssel azelőtt szervezett gimnázium igazgatóhelyettese lettem. Szentendrén főleg képzőművészeti, művészettörténeti tájékozódást. Amikor a szentendrei gimnáziumot – egyéves ottani működésem után – átadták az egyháznak, számomra azt jelentette, hogy tovább kellett állnom. Így aztán a jó kilátásokkal kecsegtető szentendrei múzeu-

A sellyei talpasház építés közben
Construction of a folk house in Sellye
Fotó-photo: Dankó Imre

mi terveimből semmi se lett. Különben Szentendrén nagyszerűen éreztem magamat, munkámban és terveim kiérlelésében, akár a múzeumlétesítés tekintetében is, nem tudott akadályozni lehetetlen anyagi helyzetem, például a lakástalanság. Amikor a gimnázium tanárait oda helyezték, ahová kérték magukat, én Túrkevére kértem magamat, mindenki nagy csodálkozására. Azért, mert Túrkevéen megfelelő lakást biztosítottak számomra, illetve akkor már számunkra, hiszen nemcsak feleségemmel, hanem egy gyermekkel is költöztünk 1950-ben Túrkevére.

Túrkevéen, a magyar néprajztudományban régóta ismert és kutatott nagykun városkában váltam a minden téren való decentralizáció hívévé. Múzeumi vonatkozásban úgy, hogy lehetetlen helyzetnek tartottam a magyar múzeumok eloszlását. Például azt, hogy az egykori mezővárosokban, járási székhelyeinken általában nem voltak múzeumok. A meglévő múzeumhálózatot pedig tervszerűtlen szervezésnek tartottam, hiszen a múzeumok többségükben egyéni kezdeményezésből, szubjektív helymegválasztással létesültek. A tervszerűtlen múzeumlétesítés-szervezés egyik legfelháborítóbb megnyilvánulásának tartottam például, hogy Túrkevéen nem volt múzeum, sőt a szomszédos Mezőtúron sem. Túrkevéen abba a szerencsés helyzetbe kerültem, hogy hamarosan gimnáziumi igazgatóként párhuzamosan szervezhettem mind a fiatal gimnáziumot, mind pedig a múzeumot.

A túrkevei múzeumot diákjaimmal együttműködve kezdtem szervezni. Ez abból állt, hogy gondos előkészítés után diákjaim között felosztottam az egész várost. Minden házba eljutottunk és hamarosan sok különféle, legtöbbször néprajzi, illetve várostörténeti anyagot gyűjtöttünk össze. A gyűjteményt eleinte a lakásomon tartottuk, majd, amikor már nem fért el a lakásban, egy közeli bezárt kocsmahelyiségbe költöztettem az anyagot. A gyűjtött anyagot azonnal nyilvántartásba vettem és raktárkiállításon őriztem; szakszerűen, a nyilvántartási utasítás és rendtartás által megkövetelt módon. A raktárkiállítást so-

kan megnézték, buda-pesti muzeológus barátaim közül is többen, akik azt tanácsolták, hogy jelentkezsem a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjánál, személyesen Ortutay Gyulánál, és kérjem a gyűjtemény közgyűjteménnyé nyilvánítását, múzeumok közé sorolását (Domanovszky György, Barabás Jenő, Némethy Endre, Morvay Péter, Molnár Balázs, Szolnoky Lajos, Balassa Iván). Meg is próbálkoztam ez-

zel a városi tanácson keresztül, de eredménytelenül. A MMOK-ban hallani sem akartak múzeumlétesítésről Túrkevéen.

Többszöri elutasítás után – miközben a gyűjtemény folyamatosan gyarapodott – talán Péter László barátom, akkori karcagi múzeumigazgató javaslatára a gyűjteményt a Vörös Csillag Termelőszövetkezet gondozásába adtam. Gondolva, hogy mint termelőszövetkezeti gyűjteményt közgyűjteménnyé fogják nyilvánítani és besorolják a múzeumok közé. A termelőszövetkezet mindjárt kiállítási épületet szerzett a gyűjtemény számára, és a csekély fenntartási terheken túl gondoskodott két félmunkaidős takarítóteremről, illetve egy múzeumi mindenek és teremőr, valamint az én múzeumvezetői tiszteletdíjáról. A volt Levente Otthonban 1951. augusztus 20-án, nagy népünnepély keretében Balassa Iván nyitotta meg a múzeum első állandó kiállítását. Csak ezután kértük a múzeum közgyűjteménnyé nyilvánítását és felvételét az állami múzeumok sorába. Ez sikerült is. A múzeum ezzel állami kezelésbe került, a költségvetésben biztosított összegek erejéig anyagilag is gondoskodtak rólunk. A továbbiakban nevünkben sem lehattunk egyetlen termelőszövetkezet múzeuma. Szép lassan egyszerűen városi múzeummá alakultunk át. Új épületbe költöztünk, berendezkedtünk, és gyűjtöttünk-gyűjtöttünk. Hamarosan felmerült aztán az az igény is, hogy a múzeum épületében kell megrendezni egy nagyszabású helytörténeti állandó kiállítást. Muzeológiai munkámat többször ellenőrizték és csábítottak, hogy menjek el Keviből, hozzam rendbe ezt vagy azt a múzeumot. Ekkor és itt váltam igazán muzeológussá. Tényszerűen és formailag is azzal, hogy 1953-ban odahagyva az iskolát, a MMOK átvett múzeumi státusba. Mint kiderült, eleve azzal a szándékkal, hogy elhelyeznek valamelyik rendbetélt igénylő múzeumba. Egy ideig ellenálltam, de amikor azzal álltak elő, hogy Sárospataka kellene, hogy menjek; nem tudtam nemet mondani.

A sárospataki Rákóczi Vármúzeum vezetése nagy és nehéz feladatok elé állított. De mindig úgy éreztem, hogy a rendezetlen és mostoha viszonyok ellenére is eredményes, jó munkát tudtam végezni. Fő feladatomnak a rendcsinálást tartottam és azt, hogy a vármúzeumot komplex múzeummá fejlesszem. A sok és sokrétű, változatos munka ellenére itt kezdtem komolyabb tudományos és közművelődési feldolgozó munkába, és itt indítottam meg első múzeumi kiadványsorozatomat, a *Rákóczi Múzeum Füzeteit*.

Sárospataki munkám közelebb hozott a művészettörténethez, a kortárs képzőművészetekhez és a műemlékvédelemhez.

Sárospatakról 1957-ben Bajára kerültem néprajzos muzeológusnak. Nagy lendülettel fogtam a munkához, amit azonban rövid ideig folytathattam, mert helyet cseréltem régi barátommal, Lükő Gáborral, Gyulára. Rövid egy évi bajai időzésem alatt is gazdagítottam a muzeológiát, megindítottam a *Bajai Türr István Múzeum Füzeteit* és a környéken tájékozódva gyűjtőmunkát is végeztem.

Gyulán, az ország egyik legrégebbi múzeumban keltettem igazán életre mindazt, amit Túrkevéen, Sárospatakon tanultam, kezdeményeztem. Gyulán ugyan nem kellett múzeumot alapítani-szervezni, mint Túrkevéen, de meg kellett nyerni a közvélemény, a város és a járás, sőt a megye vezetésének rokonszenvét, ragaszkodását, áldozatkészségét nem is annyira a múzeum, mint a magam számára. Gyorsan kellett cselekednem: a gyulai, Békés megyei muzeológia és kulturális élet nagyjainak emlékműveket, emléktáblákat emelve, emléküléseket rendezve, a patriótát szemlélettel és érzéseket hívtam segítségül egy mozgékony, nagy létszámú, áldozatkész Múzeumbaráti Kör létrehozásával. A Múzeumbaráti Körre építve indítottam el országos érdeklődés mellett a *Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai* című, évente 10 számban megjelenő kiadványsorozatomat. A múzeum minden tevékenységét a Múzeumi Hét, majd pedig a belőle kinőtt Múzeumi Hónap köré csoportosítva sikerült munkámat a város figyelmének középpontjába állítani. És nemcsak a városéba, hanem a szakmáéba is. Elannyira, hogy Baranya megye Tanácsa 1963-ban meghívott a Baranya Megyei Múzeumi Szervezet, illetve vele együtt a pécsi Janus Pannonius Múzeum igazgatójának.

Pécsett, a Janus Pannonius Múzeumban korábbi múzeumaimtól alapjaiban eltérő, más szakmai környezetbe kerültem. Nagy, több önálló épülettel és osztállyal, sok munkatárssal dolgozó, jól felszerelt múzeum igazgatója lettem. Azonnal éreztem, hogy igaz az a tapasztalat, miszerint az igazgató személye, érdeklődése, munkássága erősen határozza a vezetése alatt álló múzeum profilját, gyűjtési-gyűjteményi rendjét. Pécsett, ahol két elődöm is régész volt, de a múzeum

régebbi életében is a régészeti érdeklődés uralkodott, a múzeum erősen régészeti jellegű volt. Ennek az erőteljes régészeti beállítottságnak voltak kellemetlen következményei is. Más gyűjteményeknek nagyon kemény munkát kellett végezniük ahhoz, hogy megélhessenek. A nagyon is koncentrált régészeti muzeológia következtében elhanyagolódtak a megyei, a hálózatbeli múzeumok. Ezen a régészeti beállítottságon korábban egyedül a Zsolnay-gyűjteményre alapozott iparművészeti érdeklődésnek sikerült léket vágnia. Később pedig – odakerülésemkor – kezdett kibontakozni a képzőművészet, hangsúlyosan a közelmúltbeli, illetve kortárs képzőművészet megjelenése. Elsőrendű feladatomnak azt tekintettem, hogy a már felkristályosodott „gyakorlatom” szerint a múzeum meglévő-működő részei, illetve munkálatai-intézményei megerősítésével, rendszeresítésével a kevésbé működő részeket, munkákat pártfogolva, egyfajta harmóniát igyekszem kialakítani a múzeumon belül. Másrészt nagyobb figyelmet kell fordítanom a megyebeli múzeumokra, ahol is múzeumokat kell újrászervezni, új múzeumokat kell létesíteni. Mindehhez a közvélemény támogatása volt szükséges. Ennek biztosítására, illetve részbeni elvégzésére is létrehoztam a Pécs-Baranyai Múzeumbarátok Körét, aminek mindjárt egy kis folyóiratocskát is indítottam (*Múzeumi Körlevél*). A múzeumbaráti kör itt is beváltotta a hozzáfűzött reményeket. Nagyrészt a Kör segítségével sikerült például a Janus Pannonius Múzeum kiadványait rendbe tenni, rendszerességüket biztosítani. Új kiadványsorozatot indítani (*Dunántúli Dolgozatok*). Döntő módon a Múzeumbaráti Kör támogatásával sikerült rendszeresíteni, nagyszabásúvá fejleszteni a Múzeumi Hónapokat. De jelentős volt a Kör szerepe a megyebeli múzeumok munkájának-működésének újrászervezésében is; elannyira, hogy Siklóson önálló kiadvánnyal rendelkező Várbaráti-, majd Múzeumbaráti Kört szerveztek és működtettek.

Baranyában voltaképpen csak két múzeum működött: a régi mohácsi és az új komlói. A régi, szerény keretek közt működő mohácsi múzeumot mindenféleképpen újjá kellett szervezni. Sikerült új múzeumépületet szerezni (Szerb. utca 2), és felújítva, korszerű múzeumi célokra átalakítani. Függetlenül tudtam a múzeum élére állítani, aki képes volt a múzeumot minden tekintetben továbbfejleszteni, és ami fontosabb: a mohácsi múzeumot nemzeti bázismúzeummá fejleszteni.

A komlói múzeum – új lévén – nem igényelt különösebb segítséget, csendben működött tovább.

A szigetvári múzeumot a régészet központosító törekvéseinek valóra váltása következtében, pár évvel Pécsre érkezésem előtt felszámolták. A várban, a volt múzeum emlékéit is ápolva, nagyszabású vártörténeti kiállítást

rendeztünk be. A múzeum visszaállítására fordított munkám eredménytelen maradt.

A megyei múzeumi hálózat egészségesebbé tétele szempontjából több helyen próbálkoztam helyi múzeum létrehozásával: Sásd, Dunaszekcső, Ibafa, Tormás és Sellye. Közülük csak Tormáson, Ibafán és Sellyén sikerült múzeumot létrehoznom. A tormási falumúzeum, bár szervezésekor és működése elején a falumúzeumok mintája lehetett volna, mára már megszűnt. Ellenben az *Ibafai Pipamúzeum* (voltaképpen kiállítás) ma is működik. A sellyei is, ha nem is az eredeti elgondolása-im, terveim szerint. A sellyei múzeumszerzés nagy és igen szép munka volt. Nemcsak a múzeumi célokra megkaptott volt r. k. iskola épületét rendeztük be jó felszereléssel, állandó kiállítással, hanem egy kezdő, induló néprajzos muzeológusnak átmeneti lakást is képeztünk ki benne. A figyelmet jobban felkeltő, a szakmai érdeklődést is jobban mozgató vállalkozás azonban a múzeum udvarán egy *ormánsági talpasház* (részben rekonstrukciós) felépítése volt. Sikerült munkássággal megnyerni néhány olyan mestert, akik még építettek, de legalábbis javítottak talpasházakat. A későbbiekben ehhez az ormánsági talpasházhoz több melléképületet is építettek; úgy, hogy jelenleg a *Kiss Géza Ormánsági Múzeum* udvarán egy szép ormánsági épületgyűttest láthatunk.

1963-ban, amikor Debrecenben, a Déri Múzeumban igazgatóválság következett be, a Hajdú-Bihar Megyei Tanács vezetősége, személyesen eljárva az ügyben, „hazahívott” Debrecenbe. A Déri Múzeum – amit korábban az ország legnagyobb, legjelentősebb, legjobb vidéki múzeumának tartottak – az 1950-es években sajnálatosan lemaradt a közben megújult, erőteljes lendületet vett múzeumfejlesztésben. Ez a lemaradás nem-

csak a Déri Múzeumon látszott meg, hanem a megye voltaképpen nem létező vagy nagyon szegényes múzeumhálózatán is. Debrecenbe kerülve első dolgom volt a csak papíron meglévő Múzeumbarátok Körének minden korábbinál erőteljesebb, tartalmasabb és változatosabb újraélesztése. A Körnek sikerült a ma is fennálló, színvonalas, sok tekintetben forrásként használt folyóiratot, a *Múzeumi Kurirt* elindítani. A Múzeumbarátok Köre rekonstrukciójával párhuzamosan, az egész megyére kiterjedően megindítottam a rendszeres, bizonyos vonatkozásokban hagyományt teremtő, októberi Múzeumi Hónapokat. Sikerült a Déri Múzeumot felsorakoztatni a többi megyei múzeumhoz: több muzeológus és múzeumi segéderő alkalmazásával, a gyűjteményanyag önálló gyűjtemény-együttesekre, osztályokra való tagolásával, a régi kiadványok, illetve kiadványsorozatok (*Évkönyv, a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei*) rendszeresebbé tételével, terjedelmnöveléssel stb. A lendületet vett munkát nem tudta megszakítani a Déri Múzeum szükségessé vált, kiköltözéssel járó felújítása sem. Ekkor alakultak önálló épületszerzéssel, a gyűjteményanyag elhelyezési gondjain is nagyban segítő, új múzeumi egységek: a *Legújabb kori Történeti Gyűjtemény, Holló László Emlékmúzeum, Debreceni Irodalmi Múzeum, Medgyessy Múzeum, az Erdőpusztai Bemutatóház*.

Hajdú-Bihar megye is a kevés múzeummal rendelkező megyék közé tartozott és különösen azzá vált 1951-ben, Csonka-Bihar megye északi részének a megyébe való beolvadásával. Itt, ebben a megyében igazán szükség volt a múzeumi hálózat fejlesztésére. A megyében tulajdonképpen csak egy múzeum volt, az akkor ötvenéves hajdúböszörményi *Hajdúsági Múzeum*. A hajdúböszörményi múzeum fejlesztését elsőrangú feladatommá tartottam, és a lehetőségekhez képest gyorsan és eredményesen meg is valósítottam. A Hajdúsági Múzeumot tájmúzeummá nyilvánítatva három tudományos dolgozóval működő múzeummá fejlesztettem, önálló fotólaboratóriummal, restaurátor műhellyel, az épületszerzés után nagyszabású állandó kiállítással és mi több, két-évenként, a Bihari Múzeum Évkönyvével váltakozva megjelenő évkönyvvel láttam el. Az épületszerzés révén lehetőséget biztosítottam a múzeum továbbfejlesztéséhez is (Képzőművészeti Galéria).

A hajdúszoboszlói *Bocskai István Múzeum* is állandó helyet kapott a Művelődési Házban, az intézmény első állandó kiállításának ottani megrendezésével együtt (A Hajdúság népművészete).

A hajdúhadházi Földi János-féle házban lévő elhanyagolt emlékkiállítást az épület felújításával egy, a Hajdúság növény- és állatvilágát bemutató természettudományi állandó kiállítással bővítve állítottuk helyre. A

A Bihari Múzeum első épülete
The first building of Bihar Museum
Fotó: Héthy Zoltán

rekonstrukciót bátran vehetjük új múzeum szervezésének is.

Hasonló volt a helyzet a *balmazújvárosi helytörténeti gyűjteménnyel*. A különféle helyeken hányódott gyűjteményt végleges elhelyezésre alkalmas épülethez juttattuk, állandó, szakképzett munkatársat szereztünk a múzeum vezetésére, egy nagyszerű állandó kiállítással a város, sőt a megye közvéleményének figyelmét sikerült a balmazújvárosi múzeumra felhívni és elindítani a további fejlődés-fejlesztés útján.

Mindenben hasonló volt a helyzet a *püspökladányi*, Rettegi Istvánné Móra Ferenc Emlékéremmel kitüntetett tanárnő tevékenysége eredményeként létrejött *Iskola Múzeummal*. Önálló városi múzeummá szervezve saját, múzeumi célokra alkalmas épülethez juttattuk, amelyben állandó kiállítást nyitottunk. A múzeum újjászervezésének jelentős tényezője volt, hogy kibontakozását szakember alkalmazásával is biztosítottuk. Ez a múzeumi rekonstrukció is felért egy új múzeum létesítésével.

Szükségesnek láttam, hogy a megye múzeumhálózatát harmonizáljam és a kulturálisan hangsúlyos helyeken új múzeumokat szervezzek. A hajdúnánási múzeumlapítás nem sikerült. Csak egy népi műemlékként megóvott házban tudtunk szerény néprajzi bemutatónak helyet biztosítani.

Hajdúdorogon nagy lendülettel fogtam hozzá egy új múzeum létrehozásához. A létesítendő múzeumot, mint komplex helytörténeti múzeumot engedélyeztettem is. Megfelelő épületet, jobban mondva épületrészt is sikerült szerezni a múzeum számára. A megszerzett épületben időközönként változó képzőművészeti kiállítást rendeztünk be. Azonban ez a megoldás nem nyerte meg a hajdúdorogiak tetszését, különben sem segítették elő a múzeumszervezést. A múzeumkezdeményezést abba kellett hagynunk.

Hajdú-Bihar megyében két helyen sikerült új múzeumot szerveznem. Az első és legin-

kább a szívemhez nőtt múzeumszervezésem volt a berettyóújfalusi *Bihari Múzeum* létrehozása. A jeles mezőváros, a közigazgatási reform óta járási székhely, Csonka-Bihar vármegye székhelye nemcsak múzeummal nem bírt, de gimnáziuma sem volt. Mint kistájközpontnak, gazdasági, társadalmi és kulturális központnak, önálló, kiterjedt vonzáskörzettel rendelkező településnek – véleményem szerint – minden körülmények között múzeumra volt szüksége. Törekvésemet mindenki jónak látta, a múzeumlapítás-szervezéssel is egyetértettek, a pártfogolás sem hiányzott. Ennek ellenére az épületszerzés nehezen valósult meg. Végül is, miután megfelelő épülethez jutottunk, 1974-ben, a különböző forrásokból összeszedett, de gyűjtött anyagból is, ideiglenes állandó kiállítást nyitottunk. A múzeumépítés szempontjából talán fontosabb volt, hogy az új múzeumban szakembert, ambíciós muzeológust állítottunk be; a múzeumnak két évenként, a hajdúböszörményi múzeummal váltakozva megjelenő évkönyv kiadásának lehetőségét biztosítottuk. A Bihari Múzeum ma is él, virágzik. Erőteljes gyűjtőmunkával tiszteletre méltó anyag gyűlt össze, évkönyveivel, kiállításával mind helyileg, mind szakmailag tekintélyt vívott ki magának. Helyreállították a város központjában lévő volt városháza épületét, ahová már három éve várják a múzeum beköltözését.

Mindezt és még sokminden mást egymagam nem voltam képes véghezvinni, megvalósítani. Minden munkahelyemen voltak velem, terveimmel egyetértő, nagyszerű segítőtársaim, munkatársaim és voltak ellenzőim, terveimmel, elképzeléseimmel nem azonosuló, egyet nem értő munkatársaim is. Róluk is szeretettel emlékezem meg, mert ha nem is érettek velem egyet, munkámat nem akadályozták. Nagy segítséget nyújtó, támogató és elképzeléseim valóra váltása érdekében sok és eredményes munkát végző munkatársaimról, barátaimról azonban – a teljesség igénye nélkül – meg kell emlékeznem:

Túrkevéen Papp Lajos gimnáziumi tanárról, Sárospatakon Ujszászy Kálmán gyűjteményi főigazgatóról, Román János levéltár-igazgatóról, Czegle Imre könyvtárigazgatóról, Nagy Dezső festőművész tanárról; Gyulán Implom József tanár-tanulmányi felügyelő, volt múzeumigazgatóról, Enyedi G. Sándor tanácselnökről, Szerdahelyi István, Banner József gimnáziumi tanárokról, Koszta Rozália festőművészeiről, Szabó Ferenc levéltár-igazgatóról és még sokan másokról. Pécsen Palkó Sándor megyei tanácselnökről, Takács Gyula tanácselnök-helyetteséről, Bernics Ferenc művelődési osztályvezetőről, Lemle Géza volt művelődési osztály-, illetve csoportvezetőről, Szita László levéltár-igazgatóról, Ruzsás Lajos történészeiről, Bándi Gábor, Zentai János, Romváry Ferenc muzeológusokról; Debrecenben Kiss Imre és Szöllösi Gyula megyei tanácselnök-helyettesekéről, Bán Imre, Gunda Béla, Ujváry Zoltán egyetemi tanárokról, Gyarmati Kálmán művelődési ház igazgatóról, Elek Ilona, Bán Éva, Szabó Józsefné művelődési osztályvezető-helyettesekről, Varga Gyula, Módy György, Sz. Kürti Katalin muzeológusokról, Angyal László megyei tanácsi osztályvezetőről, a Múemléki Albizottság vezetőjéről, Bencsik János városi művelődési osztályvezetőről (Hajdúböszörmény, későbbi muzeológus-múzeumigazgatóról), Matolcsi Lajos tanácselnökről (Püspökladány), Benedek László tanárról, Héthy Zoltán muzeológusról (Berettyóújfalun).

Ezeknek a soroknak azt a címet adtam, hogy *Múzeumaim*. Melyek is hát a múzeumaim? Ezek: a Túrkevei Múzeum, a Tormási Falumúzeum, a sellyei Kiss Géza Ormánsági Múzeum, a berettyóújfalusi Bihari Múzeum, a teljesen újból szervezett mohácsi, balmazújvárosi, püspökladányi, hajdúhadházi, nagykereki múzeumok.

My Museums

The author, as a grammar school teacher, took care of the Hajdú Museum in Hajdúnánás. When he got to Túrkeve in 1950 he organized there a museum with the students. He became a museologist in 1953 and the next year he was appointed as director of Sárospatak Castle Museum. The following steps were the museums of Baja and a year later Gyula. In 1963 he was invited by Baranya County to direct Janus Pannonius Museum in the city of Pécs. The Museum of Mohács was also reorganized by him and new museums were founded in Tormás, Ibafa and Sellye. In 1969 he became the director of the Hajdú-Bihar County Museum Organization in Debrecen. He became successful as a result of the revival of the Museum Friends Circle, organizing events, the development of Déri Museum and other county museums (Hajdúböszörmény, Hajdúszoboszló), and organizing or reconstructing museums (Berettyóújfalun, Püspökladány, Balmazújváros, Hajdúhadház).

Dokumentumok

A magyar múzeumok működési normatívái (ajánlás)

Közvetlenül a rendszerváltás előtt a múzeumi terület közvéleményét erőteljesen foglalkoztatta a szakmai normatívák számos fórumon felmerülő kérdése. Ugyanis a múzeumok többsége mind nehezebb helyzetbe került az egyre romló gazdasági viszonyok miatt. A meginduló leépítések, a kényszerű takarékosági intézkedések, a helyi tanácsok közvetlen beavatkozásai a szakmai munka teljes ellehetetlenülésével fenyegettek.

A szakterület nyomására a Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztálya a nyolcvanas évek végére formába öntötte a múzeumi törvény kiegészítéséül szolgáló alapdokumentumot. A múzeumi feladatkörök védelmét szolgáló normatívák minden múzeumhoz eljuttatott sokszorosított szövege széles körű megvitatás után nyerte volna el végleges formáját, és ezt követte a rendelettelé válás folyamata. Am időközben a politikai rendszer megváltozott, a normatívák pedig muzeális emlékké váltak.

Az 1990-es években a múzeumi kulturális törvény előkészítői ugyan tudtak erről a dokumentumról és gondoltak is rá, de a törvényalkotók nem használták fel.

Az utóbbi években ismét felmerült – irányítási szinten – a normatívák megalkotásának szükségessége. Tudomásunk szerint szakmai bizottság is foglalkozik a kérdéssel. Alkalomadtán szeretnénk ennek a munkának eredményeiről tájékoztatást adni. Most viszont – visszatekintve a múltra és talán tanulságul is ajánlva a ma jogszabályalkotóinak – a szakterületünk egészét érintő működési normatívák 1988-as dokumentumát adjuk közre. (A szerk.)

Az elmúlt évtizedekben a magyar múzeumi hálózat örvendetes fejlődésének lehettünk tanúi. Az 1963-as decentralizálás az intézmények számának látványos növekedését indította el. Új állandó kiállítások nyíltak, fellendült a közművelődési tevékenység. A fenntartók jelentős áldozatvállalása mérhető eredményeket hozott a gyűjteménygyarapításban és a tudományos feldolgozásban is. Múzeumaink gyorsan integrálódtak a kulturális intézményhálózatba, de megőrizve legnemesebb hagyományait, képesek voltak alapvető funkcióik fejlesztésére is.

A sikerek árnyékában azonban negatív tendenciák is kibontakoztak. Az extenzív fejlődés mellett elmaradt a muzeológiai munka. A gyűjtemények növekedéséhez képest jelentősen elmaradt a műtárgyvédelem üteme, nem bővültek a raktári helyek, nem javultak a raktározási viszonyok. A múzeumi dolgozók összlétszámához viszonyítva aránytalanul kevés az ún. múzeumi középkader: restaurátor, gyűjtemény kezelő, fotós stb.

A különböző fenntartói viszonyok között működő kiterjedt hálózatban gyengült a szakmai irányítás. A múzeumoktól elvárt kulturális szolgáltatások miatt azok sok esetben csak igen nehezen tudtak eleget tenni alapvető feladataiknak.

A gazdasági helyzet romlásával még inkább nyilvánvalóvá vált, hogy a sajátos értékőrző és kulturális funkciót ellátó intézmények a fenntartók törekvései ellenére sem képesek még a szinttartásra sem. Nem tekinthető megoldásnak a ma oly népszerű és sokat hangoztatott „bevételelérdekeltség” sem, hiszen ez a múzeumok esetében csak helyenként és alkalmanként eredményes.

A helyzet reális felmérése, egy későbbi javuló gazdasági tendencia reményében, arra kényszerít bennünket, hogy minden belső tartalék mozgósítása mellett, igyekezzünk a múzeumok működési mechanizmusát is javítani. A negatív folyamat megállításához, vagy majdan megfor-

dításához szükség van a múzeumokat fenntartók számára adott tájékoztatásra, korrekt ajánlásokra.

A magyar múzeumok működési normatíváinak kidolgozása 1979-től többször napirenden volt, több változata is vitára került szakmai fórumokon. Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottsága 1986-ban a terület távlati fejlesztési terveinek magtárgyalásakor ajánlotta a múzeumi normatívák kidolgozását is.

A Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztálya 1987-ben készített egy normatíva-ajánlás tervezetet – a korábbi variánsok figyelembevételével –, amit még az évben az Országos Múzeumigazgatói Értekezlet alapjaiban elfogadott.

Jelen dokumentum az 1987-es ajánlás javított, továbbfejlesztett változata. A Múzeumi Osztály a szövegezés során figyelembe vette a szakemberek észrevételeit, az Országos Múzeumi Tanács e témában összehívott ad hoc bizottságának és az egyes szakmúzeumokat fenntartó, illetve felügyelő minisztériumok konkrét javaslatait.

A magyar múzeumok működési normatíváit ajánlasként kívánjuk hivatalosan megjelentetni és megküldeni az intézményeknek, illetve múzeumaink fenntartóinak. A normatíva természetesen még ajánlás formájában sem lehet merev dogma, a körülmények változásától függetlenül nem válhat korlátjává a fejlődésnek. Ezért úgy gondoljuk, hogy az alapkérdésekben mértékadó dokumentumot legalább öt évenként felül kell vizsgálni, a szakmai és a fenntartói vélemények figyelembevételével.

I. Múzeumi intézmények

1.) Múzeummá csak olyan intézmény nyilvánítható, melynek működése megfelel az 1981/19. trv. (az ún. „múzeumi törvény”) 3. §-a és a tv. végrehajtása tárgyában születtet 18/1981. MM. sz. rendelet 13-14. §-a előírásainak. Továbbá kívánatos, hogy az intézmény folyamatosan

rendelkezzen az alábbiakban részletezett személyi, anyagi és technikai feltételekkel. A múzeumok gyűjtőkör és tevékenység szerinti felosztását, ill. feladatait az említett végrehajtási utasítás 15. §-a tartalmazza.

2.) Jelen normatívák nem vonatkoznak a végrehajtási utasítás 16-17. §-ában körülírt egyéb muzeális-közgyűjteményekre:

- a múzeumi kiállítóhelyekre, emlékhelyekre – amelyek elsősorban közművelődési egységek – szakmai felügyeletüket (esetleg fenntartásukat) valamely múzeum látja el ;

- a helytörténeti gyűjteményekre, szakgyűjteményekre – melyek továbbfejlesztése kétirányú lehet:

- a.) kiállítóhelyként, emlékhelyként működnek majd, valamelyik múzeum fiáláljaként;

- b.) múzeummá alakulnak, amennyiben az előírt feltételeknek megfelelnek.

II. A múzeumok elhelyezése

A múzeumot olyan épületben kell elhelyezni, ahol szakmai működése szempontjából az alábbi területi arányok biztosítottak: 1/3 rész kiállítási tér (állandó és időszakos együtt), 2/3 rész gyűjteményi táruk, feldolgozó helyiségek, munkaszobák, műhelyek részére. (Ezen belül a gyűjteményi táruk a – teljes! – hasznos alapterület 50%-ához közelítsenek.) A kiállítási rész és a munkaterületek egymástól elkülönítetten is zártak legyenek. Az épület állagának megőrzése az elvégzendő feladatokhoz igazodó alapképzés szükséges, amely önállóan vagy hálózaton belül 15-20 éves felújítási ciklusokban történhet. A ciklusos felújítások pénzügyi megalapozottsága érdekében a mindenkor érték 2,7-3,3 %-át kitevő összeg szerepeljen a múzeumok évi költségvetésében. Az épületet teljes közművesítéssel és központi fűtésrendszerrel kell ellátni. A kiállítások, műhelyek területén a relatív páratartalom 35/40–60/65 % között mozoghat; törekedni kell mindkét klimatikus érték szinten tartására. (Ezek alól az értékek alól kivételt képeznek a speciális tárggyűjtések bemutatói és egyes olyan technikai helyiségek [számítógép-, telefonközpont stb.], melyek őrzési körülményeire külön előírások vonatkoznak.) Valamennyi múzeumnak rendelkeznie kell az egészségügyi intézmények normatívái által meghatározott egészségügyi és tisztálkodási lehetőséggel, hideg-melegvíz ellátással. A múzeumok munkahelyei, egészségügyi és közlekedési terei a középületekre vonatkozó építészeti előírásoknak kell, hogy megfeleljenek (munkaszobák, irodák, könyvtár, műhelyek, közlekedő területek stb. megvilágítási, egy főre eső m² normája, tűzrendészeti előírások stb.). Valamennyi múzeumot el kell látni korszerű bizton-

sági berendezéssel (külön szemle megállapításai szerint), amely kiterjed az intézmény összes helyiségére és nyílászáróira.

III. A múzeum személyzete

1.) Szakember-ellátottság

a.) A természettudományos muzeológusok az intézmények terveiben meghatározott terület ásvány-kőzettani, föld- és őslénytani, flóra- és fauna-, valamint történeti-embertani, archeometriai stb. kutatását végzik. A központi távlati elképzelésekkel összhangban megyénként minimum egy fő, de a működő vidéki gyűjteményekben 2-3 fő, a nagyobb gyűjteményközpontokban (Zirc, Gyöngyös, Miskolc, Pécs, Szombathely stb.) pedig a gyűjteményi anyag és a távlati feldolgozás profiljának megfelelő szakterületi elosztásban 3-5 fő alkalmazása szükséges. A budapesti Természettudományi Múzeumnál az Állattár és Növénytár minimum 15-15 fő, a többi tár minimum 5-5 fő szakmuzeológussal kell, hogy dolgozzon;

b.) A régész muzeológusok a kezdetektől a XVIII. sz.-ig terjedő időszak muzeológiai feladatait végzik. Szükséges, hogy megyénként az őskorral, a római korról, a népvándorlás korával és középkorral foglalkozó régészek egyaránt alkalmazásra kerüljenek; ezen belül a különböző szakterületeken dolgozó munkatársak múzeumonkénti arányát a már meglévő gyűjtemény és az ellenőrzött terület szakmai sajátosságainak megfelelően kell kialakítani. Egy régész muzeológus felügyeletére átlag 100.000 ha (mezőgazdasági terület vagy sűrű településhálózat estében kisebb, erdős hegyes vidéken nagyobb) területre kell számítani. Az alkalmazott régész muzeológusok száma megyénként ennek figyelembevételével biztosítandó, de a fenti mérőszámot korrigálja (illetve az országos múzeumoknál számítási alapot jelent) a múzeumban őrzött gyűjtemény nagysága. (A fentiekből következően a régész muzeológusok számának meghatározásánál a felügyelendő terület és a gyűjteményben őrzött anyag közösen mérve adó.) Ezek alapján a megyei múzeumoknál ajánlott minimális létszám 4-12 fő. A Magyar Nemzeti Múzeumnál és a Budapesti Történeti Múzeumnál, a szakterületeknek megfelelő osztályokat figyelembe véve, egységenként 4-8 fő.

c.) Néprajzos muzeológusok alkalmazására régészekkel azonos területi nagyság, azaz 100.000 ha (a település-sűrűség korrigáló szempontjait itt is figyelembe véve), ill. a gyűjteményi anyag darabszáma meghatározó. A feladat ellátásánál arra kell törekedni, hogy – a helyi sajátosságok figyelembevételével – a néprajz fő ágai (anyagi kultúra, társadalom-néprajz, folklór) a múzeumi gyűjtemény jellegének megfelelő, arányos képviselőt kapjanak. A Néprajzi Múzeumban szakgyűjteményenként minimum 3-6 fő szükséges.

d.) A történetész muzeológusok feladatkörte a XVIII. sz.-tól napjainkig terjedő időszak muzeológiai feltárása. Alkalmazási szempontjaik – mind a szakterületek belső arányait (1848 előt-

ti korszak, dualizmus kora, Horthy-korszak, feloszabradulás utáni periódus), mind megyénkénti összlétszámukat illetően – azonosak a b.) és a c.) pontokban foglaltakkal.

A megyei múzeumoknál elvárható, hogy legalább 2-4 fő (XVIII-XIX. sz., ill. XIX-XX. sz.-dal foglalkozó) történetész-muzeológus együttes munkájára lehessen számítani; ill. a nagyobb numizmatikai gyűjteménnyel vagy fotóanyaggal rendelkező megyei központokban erre specializálódott szakember is dolgozzon. Az országos múzeumok tudományos létszámára a gyűjteményi darabszám a mérvadó.

e.) A speciális történeti diszciplínák (mint mezőgazdaság-, ipartörténet, műszaki muzeológia, közlekedéstörténet stb.) esetében a szakmuzeológusok történészek vagy szakirányú egyetemi végzettségű kutatók legyenek. A gyűjteményi tárgyak számától függően a gyűjtemények szakprofilját figyelembe véve megyénként és szakonként legalább egy főt – szükséges alkalmazni. Az országos gyűjtőkörű szakmúzeumoknál a létszám meghatározásánál a tárgydarabszám veendő figyelembe (a megfelelő specializálódást itt is szem előtt tartva).

f.) Irodalmi muzeológus: megyénként átlag 1-2 fő. A Petőfi Irodalmi Múzeumban táranként 5-8 fő muzeológus alkalmazása szükséges.

g.) A művészettörténetész muzeológusok a képző- és iparművészeti témakörök gondozását végzik. Közigazgatási egységenként (megye) 2-4 szakember alkalmazása indokolt. Javasolt, hogy a művészettörténészek egyharmada iparművészeti, kétharmada képzőművészeti muzeológia művelője legyen. A Magyar Nemzeti Galériánál és a Szépművészeti Múzeumnál a megfelelő szakos tagolódást és az osztályrendet is figyelembe véve kell az alaplétszámot megállapítani. Ezeknél az ajánlott létszám 4-8 fő.

h.) Könyvtárost a 10-12.000 db-ot meghaladó könyvtári állomány esetében kell alkalmazni főállásban. Minden további 25.000 db-os állománybővülés 1 fő szakkönyvtáros alkalmazását teszi szükségessé. Az országos múzeumok központi feladatokat is ellátó könyvtáraiban 25-30.000 db-onként 1 fő kiegészítő és adminisztratív létszám is tervezendő.

i.) A múzeumi adattárak esetében 15-20.000 tételszámú gyűjteményenként szükséges 1 fő szakalkalmazott foglalkoztatása.

j.) Közművelődési szakember (propagandista, múzeumpedagógus, stb.) alkalmazása – legalább 1 fő – minden múzeumban szükséges. További létszám alkalmazása minden 100.000 fő/év látogató után indokolt.

2.) A múzeumi kiegészítő szakszemélyzet

a.) A gyűjteménykezelők, ásatási technikusok, restaurátorok, preparátorok, fotósok, adminisztrátorok, stb. létszámát az alkalmazott szakmuzeológusi létszám arányában, az alábbiak szerint kell megállapítani:

– régész muzeológusoknál: 2-3 muzeológushoz legalább 1 gyűjteménykezelő és 1 restaurátor; 3-5 muzeológushoz 1 rajzoló (ásatási technikus); 5 muzeológushoz 1 fotós és egy ad-

minisztrátor biztosítandó;

– néprajzos muzeológusoknál: 3-5 néprajzshoz 1 gyűjteménykezelő, 1-2 restaurátor; 5 néprajzshoz 1 fotós és egy adminisztrátor biztosítandó;

– történész-, speciális történeti szakterületeknél, képző és iparművészeknél, irodalmi muzeológusoknál a néprajzos muzeológusokkal azonos segédszemélyzeti ellátást kell tervezni;

– a természettudományoknál 1 kutatóra (de legalább minden gyűjteményi egységnél) 1 fő preparátor; 3-5 fő kutatóra 1 gyűjteménykezelő; 5 kutatóra 1 fotós és 1 adminisztrátor tervezendő.

b.) minden országos múzeumban 1 fő számítógépes programozó szakember és legalább 1 fő operátori létszám biztosítandó.

c.) kiállítás-rendezés: minden 3-5 fő muzeológussal működő intézmény esetében 1 kiállítás-rendező, újabb 3-5 főnél további 1 fő, újabb 3-5 főnél 1 grafikus, további 10 fő muzeológusként 1-1 kiállítás-rendező alkalmazása szükséges. Több kisebb intézménynek (hasonló arányban) is lehet egy közös kiállítás-rendező csoportja.

d.) szakmunkás állomány: minden legalább 10 fős szakállományú, önálló épületben működő intézményben 1 asztalos, 1 általános épületgépész (lakatos, csőszerelő) és 1 villanyszerelő szakmunkást kell alkalmazni.

e.) Igazgatási létszám:

– valamennyi önálló múzeum vezetője mellett 1 általános (gyors- és gépiró) adminisztrátor; igazgatóhelyettes vagy tudományos titkár alkalmazása esetén további 1 adminisztrátori állás tervezendő;

– valamennyi 10 fős szakkutató foglalkoztató osztálynál (vagy összevontan osztályoknál) 1 általános adminisztrátort kell alkalmazni.

f.) Gazdasági (pénzügyi) személyzet:

– kisebb önálló intézményeknél (2-3 muzeológus) 1 fő 4 órás, ennél nagyobbaknál 1 fő 8 órás szakember szükséges;

– önálló gazdasági igazgatóságoknál (országos múzeum, megyei központ) 1 egyetemi – főiskolai végzettségű igazgatót, 1 gazdasági csoportvezetőt, 1 műszaki szakembert (mérnököt vagy technikust), továbbá 3-5 fő, legalább középfokú, szakirányú végzettségű könyvelőt, anyagnyilvántartót, bérszámfejtőt, SZTK-ügintézőt, belső ellenőrt, (a korábban ismertett műhelyek függvényében) további 1 önálló raktárost kell alkalmazni.

g.) Egyéb létszámok:

– teremőri ellátás: 2 termenként (max. 100 m²) 1 fő 8 órás alkalmazású teremőr; 5 főnél nagyobb létszám esetén + 1 fő számítandó a szabadnapos és szabadságon lévő kollégák helyetteseként;

– pénztáros: minden 5 teremmel működő kiállításnál pénztárost (kis múzeumi boltkezelőt) kell alkalmazni;

– takarítószemélyzet: iroda, műhely és kiállítások esetében 5-600 m², gyűjteményi táruk, egyéb helyiségek esetében 1000-1200 m² után kell 1-1 fő létszámot biztosítani.

IV. A múzeumok ellátása

A költségvetés szükséges arányai: 1/3 bér, 1/3 általános fenntartói költségek (épület, egyéb működési rezszi) és 1/3 szakmai ellátás. A fentiekből a bér az érvényes rendeletekhez igazodjon; az intézmény rezsije a gyakorlatban kialakult (és a napi árakat is követő) összeg legyen, ill. az országos épületfenntartói normákat kövesse; a szakmai ellátásban az alábbi feltételek biztosítása szükséges:

a.) – régész: 1 főre számolva évi 50-60 napos ásitási (6 ásatómunkás bérével) és ezen összeg 50%-át kitevő szakmai felszerelési, kiszállási, stb. költség, valamint 10-12 napos egyéb kiszállási költség;

– néprajzos: 1 főre számolva évi 50-60 napos terepmunka és szakmai kutatási költség, valamint az ehhez kapcsolódó tárgyvásárlási összeg: 50-100 tárgyi napi átlagos műkereskedelmi ára;

– történész: művészettörténész, irodalmi stb. muzeológus: tervezendő szakemberenként;

– természettudományi kutató: 1 főre évi 50-60 napos gyűjtő ill. intézményen kívüli kutatómunka (növénytan, állattan, földtan, embertan) költségei, továbbá a gyakorlatban kialakult, a jelzett napokhoz igazodó felszerelés – pótlás költségei.

b.) – a restaurátor műhelyek fenntartási költségei szakemberenként 3-4.000 tárgy tisztításának, 5-600 db. állagvédelmének és 50-150 db. restaurálásának fedezésére kell, hogy szolgáljanak;

– a fotólabor munkálataihoz fotósonként 12.000 db. felvétel – és másolat – nyersanyag, valamint ennek labor költségei szükségesek.

Mindezekon felül régész és néprajzos stb. muzeológusoknál évi 3-600, a többi szakágban évi 100-200 felvétel nyersanyaga tervezendő;

– a kiállítás-rendezésnél évi átlag 3-5 (nem képzőművészeti, installált, feliratozott) időszaki kiállítás anyagköltségét kell kikalkulálni kiállítás-rendezőként, ill. grafikusként.

Az a, és a b. pont valamennyi szakalkalmazottjánál, a közművelődési szakembereknél, fotósoknál stb. továbbképzésre évi 3-5 nap ki szállási költség szükséges.

Az intézményi támogatással történő iskoláztatás költségeire – évi 1-2 főt számítva – a megyei múzeumoknál 50-100 napi kiküldetés szükséges évenként. Szakmúzeumok munkatársainál dupla idő számítandó a kétirányú (szak – és történelmi jellegű) továbbképzés miatt.

c.) *Kiadványok:* valamennyi megyei és országos múzeumnak (legalább 20 A/5 ív terjedelmű) tudományos és módszertani jellegű évkönyve, továbbá egy egyszerűbb előállítású, hasonló jellegű, esetleg tudományos ismeretterjesztő periodikája kell, hogy megjelenjen. Minden, legalább 3-5 muzeológussal működő intézmény adjon ki hasonló (tudományos ismeretterjesztő) periodikát (füzetet).

Minden állandó kiállításához (megnyitással egyidejűleg) a kiállítás terjedelméhez, jelentőségéhez igazodó katalógust vagy vezetőt kell

kiadni. Minden jelentős időszaki kiállításnak katalógusa (vagy vezetője) és plakátja; a többi kiállításnak plakátja, leporellója és meghívója készüljön.

Mindezekon felül a múzeum gyűjteményét, kiállításait, munkásságát ismertető olyan egyéb kiadványok előállítása is lehetséges, melyek jelentős (a tervezett példányszám 85%) eladási forgalma várható.

Minden egyéb kiadvány, másolat, levelezőlap stb. az előállítási ár megtérülése esetén tervezhető.

d.) A *közművelődés* kiadásai a működéssel kapcsolatos rendezvények, előadások, megnyitók, múzeumi hónapok stb. költségeinek, továbbá szemléltető eszközök és anyagok beszerzésének, javításának, pótlásának stb. a biztosítását jelentsék.

V. A múzeumok felszereltsége

1.) Személyi felszerelések

Minden muzeológusnak álljon rendelkezésre olyan alapvető felszerelés, amely munkája része. Így személyenként 1 db. jó minőségű fényképezőgép, írógép, néprajzosoknál és történészeknél (legújabb kor) kézi magnetofon (évi 10-12 kazettával) továbbá mérőszalagok, kézi nagyítók, íróeszközök és anyagok stb. szükség szerint. A régészeti és természettudományos kutatók felszerelése a fentiekon túl a terepmunka végzéséhez szükséges legfontosabb eszközökkel egészül ki. Ilyenek: szintező-készlet (prizma, kitűzőrudak), komplett rajzeszköz-készlet (keret, állvány, stb.), sátrak, ill. 3 régész – muzeológusként legalább 1 lakókocsi, teljes felszereléssel (minilabor, hűtőszekrény, pihenőhelyek, tisztálkodási eszközök, stb.).

2.) Fontosabb intézményi felszerelések

Valamennyi országos és megyei múzeum rendelkezzen egy személygépkocsival, 10-12 muzeológusként 1-1 vegyes használatú gépkocsival és egy kis teherautóval. Elérendő cél, hogy 3-5 muzeológussal rendelkező tájmúzeumokban is legyen jármű.

Minden múzeumban szükséges legalább 1 jó minőségű gyorsmásoló; az országos és megyei múzeumok (kisebb kiadványok előállítására is alkalmas) sokszorosítógéppel is legyenek felszerelve. Az intézményben működő adminisztrátorokat korszerű írógéppel kell ellátni. Az országos és megyei múzeumokban legalább 1 szövegszerkesztésre alkalmas elektronikus írógép is szükséges.

Elsőként az országos múzeumokban ki kell építeni (a szak vagy terület gyűjteményi anyagának nyilvántartására alkalmas) számítógépparkot és ennek háttér- ill. kiegészítő felszerelését.

Múzeum nem működhet kellően felszerelt *restaurátorműhely* (preparátorműhely) és *fényképész-laboratórium* nélkül. Ezek felszereltsége biztosítsa a korszerű műtárgyvédelem és nyilvántartás alapvető szintjét.

Minden intézményben, ahol az előírt normatívák alapján kiállítás-rendező, vagy asztalos, villanyszerelő, lakatos stb. *műhely* működik,

gondoskodni kell azok megfelelő, a szakiparral azonos alapfelszerelésről, és a szerszámok, anyagok folyamatos beszerzéséről.

Valamennyi múzeum legalább a legszükségesebb szakkönyveket és folyóiratokat tartalmazó *tudományos kézikönyvtár*at tartson fenn, amelynek keretében rendszeresen gondoskodjanak a művelt szakterületek valamennyi kurrens folyóiratának és kézikönyvének beszerzéséről. A 10-12.000 kötetet meghaladó, önálló szakemberrel működő könyvtárakat külön helyiségben kell elhelyezni, ahol a külső katalóg helybeni munkája is lehetséges.

A 20-25.000 kötetet meghaladó könyvtárakat önálló gyorsmásolóval és a mutatókartonok készítésére alkalmas gépekkel kell ellátni.

A *gyűjteménytárakban* olyan körülményeket kell biztosítani a műtárgyaknak, hogy azok károsodás nélküli megőrzése évszázadokra garantált legyen. Állagvédelmi szempontokból a hőmérséklet és a relatív páratartalom stabilitása kívánatos. Határérték: 35/40-60/65 %-os relatív páratartalom; 15/18 – 21/23 °C hőmérséklet. Törekedni kell a különböző gyűjteményfajták szétválasztására és a megfelelő speciális körülmények kialakítására. A rakodóállványzat csak fémszerkezetű lehet.

Figyelembe véve a *vagyonbiztonság* szempontjait, az épület általános védelmén túl a gyűjteménytáraknak egymástól elkülönített, biztonsági zárral zárható helyiségeknek kell lenniük. Valamennyi intézményben elengedhetetlenül szükséges egy, az újonnan behozott, még nem fertőtlenített anyag elhelyezésére szolgáló *átmeneti tárr*, mely szakonként elkülönült tárolást biztosít. Ugyancsak intézményenként szükséges az időszaki és állandó kiállítások, a közművelődési munka számára használatos eszközök, installáció tárolóhelye.

Végezetül valamennyi múzeumban kellően felszerelt *közművelődési (foglalkoztató) terem* álljon rendelkezésre. A felszerelés minimumát a filmvetítő, videoberendezés, lemezjátszó és a hangosítás kellő számú eszköze (amely megnyitókön és egyéb ünnepeken is alkalmazható), továbbá legalább 50 ülőhely jelentse.

Minden évi 50.000 látogatót fogadó múzeumban működjön pénztárral kombinált elárusítóhely, minden 100.000 fő látogatót meghaladó intézményben önálló múzeumi bolt és büfé.

Budapest, 1988. szeptember

Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztálya

Normatives for the Activity of Hungarian Museums (Proposal)

At the end of the 1980s it became a general need of museum professionals to have modern and internationally competitive normatives of their activities. This document of September 1988 was planned to form the basis of an extensive exchange of opinions. Political changes of the following years swept this proposal away.

A szlovák és magyar határ menti múzeumok együttműködésének jelenéről s jövőjéről

Viga Gyula

1999. szeptember 28-29-én Salgótarjánban és Losoncon konferenciát rendezett a két ország belügyminisztere a magyar-szlovák határ menti térség kapcsolatairól. Az itt közreadott szöveg a tanácskozáson elhangzott előadás rövidített változata. A határ két oldalán működő múzeumok kapcsolatainak, közös rendezvényeinek két évtizedes eseménytörténetét bemutató konferencia-anyag terjedelmes függelékének közlésétől eltekintettünk. Adatai – egyebek közt félszáznál több kiállítás, közös kutatások, kiadványok – azt igazolják, hogy ez a téma nem csupán a határ menti megyék közgyűjteményeinek ügye, hanem az együtt élő népek tárgyi kulturális örökségének egészére figyelő magyar muzeológiáé.

I. Adottságok és előzmények

1. A multikulturalitás a modern európai eszmerendekben egy-egy térség különös, jobbára pozitív adottságaként jelenik meg. Az európai integrációról, ill. annak közép-európai megvalósulásáról szóló vélekedések kifejezetten szorgalmazzák azokat a térségi együttműködéseket, amelyeknek egyik – a kultúrában koherensnek tűnő – alapja az együtt élő népek közös kulturális öröksége. Talán ezért is volt meglehetősen nagy a váromlás az elmúlt 10 esztendőben a legkülönbözőbb tartalmú népi kapcsolatok, köztük a magyar-szlovák határ menti érintkezések iránt: az érdekeltek azt remélték, hogy az amúgy is sokféle módon működő kontaktus esélyeit javítják az államközi és más nemzetközi megállapodások. Mára kiderült, hogy érdemi eredményeket csak az alulról felépülő, lokális, ill. regionális tartalommal megtöltött együttműködések hozhatnak, s elsősorban olyan államközi szerződésekre, nemzetközi jogi kondícióra van szükség, amelyek szabaddal mozgásteret biztosítanak ezeknek. Más közelítésben talán az is megfogalmazható, hogy a politika feladata véget ér az együttműködés kereteinek – ha szükséges, intézményrendszerének – létrehozásával, a működés lehetőleg optimális feltételeinek biztosításával. A struktúra létrehozása s a megvalósítás már a konkrét szereplők, résztvevők feladata.

A kulturális örökség tárgyi emlékeit gyűjtő, őrző, tudományosan feldolgozó és bemu-

A Szlovák Nemzeti Múzeum anyagából Miskolcon rendezett kiállítás katalógusa, 1974
Catalogue of the exhibition organized from the material of Slovakian National Museum in Miskolc, 1974

zó múzeumok közötti kapcsolatoknak térségünkben jelentős hagyományai vannak. Elsősorban a közös kiállítások és kiállítás-csereik sora tanúsítja ezt, de nem ritkák a közgyűjtemények más közös rendezvényei, programjai is a határ mentén. Ezek jobbára nem intézményesült együttműködés eredményei, inkább személyes, szakmai, baráti érintkezéseké. (Intézményesítésük a továbbiakban is csak ott szükséges, ahol az együttműködés sikere azt feltételezi.) Mindezek hatékonyságát és fejlődését azonban gátolja az államközi megállapodások hiánya. Eddig elmaradtak azok a támogatások (beleértve a nemzetköziet) is, amelyek preferálnák a térségi együttműködést a határ két oldalán.

A határ menti területek múzeumügye az elmúlt évszázad során, a második világháború után is e térség igen produktív kulturális ágazata volt, eredményei sok tekintetben példamutatók egész Európa számára. Más kérdés, hogy az 1989 előtti művelődéspolitikai a nyugat-európaiaktól eltérő elvárásokat támasztott ezzel az intézményrendszerrel szemben, de nem sértette a muzeológia alapvető érdekeit, s rendkívül széles tömegek számára biztosította a kulturálódás lehetőségét. Nem biztos, hogy ezeket az elvárásokat a tulajdonlás megváltozott formáival együtt át kell alakítani.

A térségi együttműködés, a két- és többoldalú kapcsolatok további fejlesztésének igénye mára a muzeológia fejlődésének, elvárásrendszerének is természetes következménye. Más kérdés, hogy mindez – reméljük szerencsésen – egybeesik a térségi kapcsolatok fejlesztésének egyes folyamataival. Az elmúlt évtizedekben – politikai rendszerektől függetlenül – a múzeumok, de különösen az egyes múzeumi szakmák és képviselőik, igen sok pozitív tapasztalatot halmoztak fel ilyen értelmezésben. Bizonyos, hogy a kapcsolatok alapja mindig is a közös szakmai érdek, emberi együttműködés és ügyszere tet marad. Ezt kell segíteni, támogatni minden eszközzel.

2. A múzeumok kapcsolatainak jellegét és lehetőségeit, az együtt élő népek tárgyi kulturális örökségének történetét napjainkig meghatározzák a Kárpát-medence földrajzi adottságai, jellege és a térség évezredek története. Ezek értelmezése számos alkalmazásnak, illetve az intézményi együttműködésnek, ami persze csak vetülete az államközi kapcsolatok mindenkor alakulásának. Ennek megértéséhez néhány dolgot meg kell fogalmaznunk.

1920-ig a térség egy államalakulat része volt, s az itt élő etnikumokat évszázadokon át a nagytájak és népek közötti munkamegosztás kapcsolta össze. A kulturális határok közül csak az egyik a nyelvhatár. Térségünkben a nyelvhatárok nem esnek egybe az országhatárokkal, s az országhatárok itt nem kulturális határok. A különböző történeti diszciplínák tömegével tárták fel az évezredek népi kapcsolatok mibenlétét, amelyekben meghatározó tényező az eltérő adottságú tájak gazdasági kapcsolatrendszere, a tárgyi örökségre fordítva: a tárgyalgatók és tárgyhasználók olykor nagy amplitúdójú öszszműködése volt. A témát a szakmájuk felől közelítő múzeumi szakemberek jól tudják, hogy a Kárpát-medence népeinek tárgyi öröksége ilyen módon jószerével nemzetközi, s egészen az interetnikus kapcsolatok lenyomata.

a.) Ha csak a két szomszédos ország, Szlovákia és Magyarország tárgyi kulturális örökségét nézzük, akkor is magyarok, szlovákok, ruszinok, morvák, lengyelek, németek, horvátok, örmények, zsidók és még számos náció emlékműgáról van szó, ami a több évszázados, harmonikus népi kapcsolatok kul-

Nem csak sastoll... Részletek a Néprajzi Múzeum időszaki kiállításából

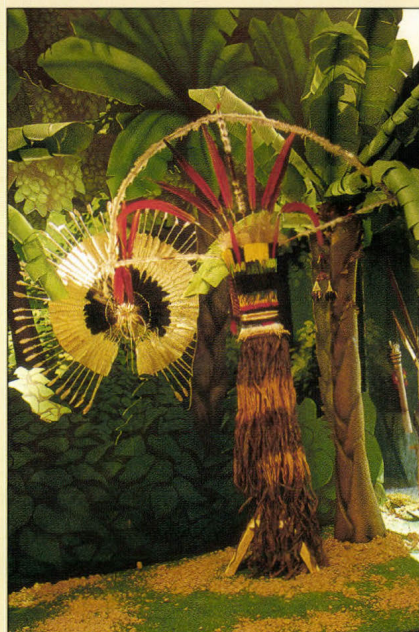

Not Just Eagle Feathers...
Details of the temporary
exhibition of the
Ethnographical Museum

Fotók-photos: Roboz László

1. Sziú (Iakota) férfiviselet az észak-amerikai Nagy Síkságról, 1870-75 k.
Sioux men's wear from the North American Great Plain, about 1870-75
2. Az amazóniai tollművészetet bemutató vitrinsor
Showcases representing Amazonian feather's art
3. Mexikói és bolíviai népviseletek
Mexican and Bolivian folk costumes
4. Sírakna zsugorított halottal, Chancay-kultúra, X-XV. század (rekonstrukció)
Burial cave with mummified body, Chancay Culture, 10-15th century (reconstruction)
5. Fejdísz és táncmaszk, Brazília
Headdress and dance mask, Brasilia
6. Mexikói népviseletek, Tenejapa, Chiapas, 1996
Mexican folk costumes, Tenejapa, Chiapas, 1966

Xántus János kelet-ázsiai fényképgyűjteménye, Néprajzi Múzeum

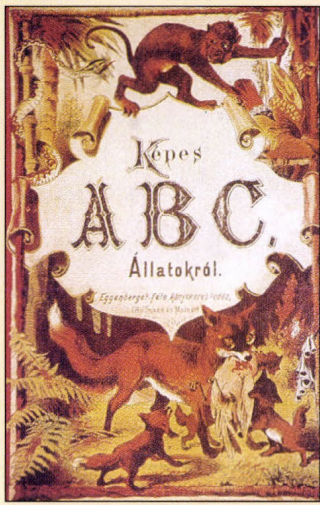
János Xántus' Photographic Collection from the Far East, Museum of Ethnography, Budapest

Reprodukciók — reproduktions:
Roboz László

1. Fiatal nő. Japán, 1860-70.
Young Japanese woman, 1860-70
2. Főrendű család. Jáva, 1860 k.
Noble family. Java, about 1860
3. Arab egyházi férfi. Kairó, 1860-70
Arabian churchman. Cairo, 1860-70
4. Leány gitárral. Japán, 1860-70.
Girl with guitar. Japan, 1860-70
5. Alvó japán nők. Japán, 1860-70
Sleeping Japanese women, 1860-70
6. A sziámi király fivérei. Bangkok, 1860-70
Brothers of the Siamese king. Bangkok, 1860-70
7. Fiatal nő. Jáva, 1860-70
Young woman. Java, 1860-70

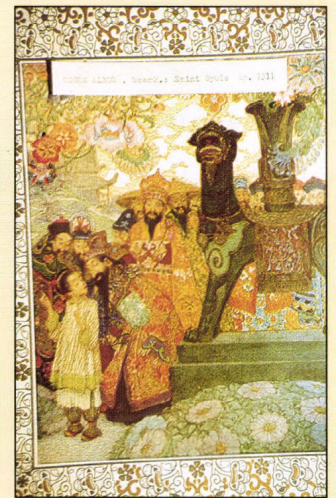

Mesés gyermekkönyvek a kecskeméti játékmúzeumban

Legendary Books for Children in the Szórákaténusz Toy Museum and Workshop

Fotók-photos: Kiss Béla

1

Műtárgyak a Hungaria Regia kiállításból

Artifacts from the exhibition Hungaria Regia

2

4

3

1. Teleky Mihály arany poharai. Brassó, 1675
Gold goblets of Mihály Teleky
Brasov, 1675
2. Kengyel, aranyozott bronz
Erdély, XVIII. század eleje
Harness, gilt bronze, Transylvania,
beginning of 18th century
3. Kun-tükör, öntött bronz
Nagykamarás, XVII. század vége
Cumanian mirror, cast bronze,
Nagykamarás, end of the 17th
century
4. Disznyereg. XVIII. század
Ceremonial saddle, 18th century
5. Ismeretlen festő: I. Rákóczi György, XVII. század
Unknown painter: György Rákóczi I.
6. Georg Weikert: Károlyi Józsefné, 1789
Georg Weikert: Josepha Harruckern, wife of
József Károlyi, 1789

5

6

Fotók-photos: Képešsy Bence

turális vetülete. A múzeumokban őrzött emléktárgyak a térség jelentős részében több nép együttéléséről szól, ebben a feltételrendszerben az egyes államok jószerevével egy-egy terület kulturális örökségét gondozzák.

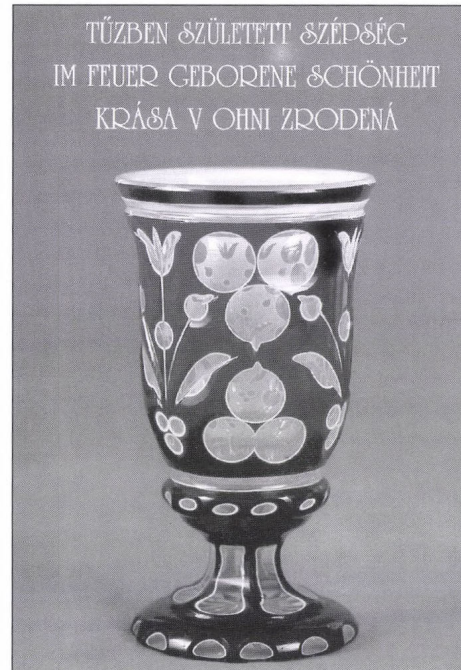
A szakemberek – a felsorolt adottságokon túl is – jól tudják, hogy a XX. század végén nem a muzeális tárgyak tulajdonlása az első számú kérdés. Az elmúlt hetekben is formálódó magyar és szlovák kulturális-tudományos-oktatási szerződés előkészítése során higgadtan lehet egyeztetni a két állam speciális igényeit, érdekeit, s lehet olyan megállapodást kötni, ami kölcsönösen előnyös mindkét fél számára. Legfontosabb az intézmények közötti kapcsolatok fejlesztése, a gyűjtemények közötti átjárhatóság biztosítása, a közös kiállítások, egyáltalán: a szakmai, muzeológiai szempontok érvényesítése. A feladat annak garantálása, hogy az országhatár ne zárja el egymástól a szomszédos népek kulturális tárgyi örökségét, ne akadályozza saját múltjuk és a szomszéd etnikumok történelmének ezek révén való megismerését, különösen a közös múltba való betekintés lehetőségét. Ezt ma mind a múzeumügy nemzetközi szervezetei, mind a nyilvántartás modern rendszerei, mind az egyes diszciplínák adottságai lehetővé teszik, s lényegében a határ menti térségben adottak hozzá a kulturális-tudományos intézményrendszer feltételei is.

Megítélésem szerint az államközi szerződésekkel támogatott, jól finanszírozott regionális és intézményi kapcsolatrendszer képes a határ két oldalán úgy működtetni a múzeumokat, hogy azok alapvető funkcióikkal kifejezzék az együttélés tradícióját. Lehet tehát olyan kondíciót teremteni, ami lényegében nem hátráltatja a közös feladatok elvégzését a határ két oldalán.

A tárgyi kulturális örökség természetesen alkalmas a nemzettudat kifejezésére és annak ápolására, de aligha lehet komoly szakember, aki csak egy nemzet örökségét akarja felfedezni térségünk múzeumi kincseiben. A magyarországi szlovákok tárgyi műveltsége éppen úgy lakóhelyükön organikus, ahogyan a Felföld városainak németiségé vagy magyarságáé. A szlovákiai magyarság sajátos geográfiai helyzete: az, hogy lényegében egységes sávot alkotnak a szlovák-magyar határ északi oldalán, olykor kirekesztően magyar-magyar kérdéssé teszi a határ menti kapcsolatok problémáját, sajnálatosan gyakran politikai konfliktussá formálja a szakmai-tudományos kérdéseket is.

b.) Az első múzeumok térségünkben a nemzetté válás időszakában, annak kifejezőiként is jöttek létre. Viszont a XIX. század utolsó harmadában alakult, jobbára vármegyei és városi múzeumok már a polgárosodás és az azzal járó lokális identitástudat megnyilatkozásai, miközben megjelenítik az előző generációk globális tárgyi örökségét is.

Az első világháborút követő békerendszer ezt a kulturális örökséget több állam tulajdonába juttatta. Magyar és (cseh)szlovák viszonylatban sajátos helyzetet idézett elő, hogy a XIX. század második felében, utolsó harmadában létrehozott vármegyei múzeumok többször a vármegyék Csehszlovákiához csatolt részén helyezkedtek el (Abaújtorna – Kassa/Košice, Zemplén – Bors/Borša, Gömör – Rózsnyó/Roznava, Rimaszombat/Rimavská Sobota, Komárom/Ko-

Magyar és szlovák múzeumok üvegtárgyaiból rendezett közös kiállítás katalógusa (Besztercebánya – Losonc – Salgótarján, 1999)
Catalogue of joint exhibition of glass objects of Hungarian and Slovakian museums (Besztercebánya – Losonc – Salgótarján, 1999)

marmo stb.), s a műveltségében századokon át organikusán összetartozó terület kulturális öröksége két ország ügye lett.

Fokozta ezt a szakmai gondot, hogy térségünknek, főleg a Dunától s a Garamtól keletre eső részén éppen ebben az időszakban zajlott a megkésett polgárosodás, elsősorban a paraszti életforma nagy átalakulása, ami felértékelte a muzeális gyűjtemények szerepét. De ezek az évtizedek a régióban a régészeti, műtörténeti, s lényegében minden múzeumi diszciplína kialakulásának kezdetei is, s ma már nehezen pótolható az a szakmai veszteség, amit az egymástól elzárt évtizedek okoztak.

II. A jelen

A magyar-szlovák múzeumi kapcsolatok számos olyan sajátos vonást hordoznak, amiért azok nem foglalhatók bele a múzeumügy általános nemzetközi rendszerébe. Az érintkezések nem maradtak meg a határ menti térségben, hanem vannak eredményei

az országos múzeumok és más vidéki közgyűjtemények esetében, ugyanakkor a kistérségi érintkezések sajátos, olykor egyedi vonásokat tükröznek. Például a két főváros kapcsolatában – változó intenzitással – intézményszerűen a központi gyűjtemények érintkezései, de a vidéki városok testvérkapcsolatainak is jócskán van hozzájárulása a két ország múzeumügye számára. Számos pozitív példa van az országos múzeumok közötti tárgykölcsönzésekre is, például az egyetem, európai rangú művészek életmű-kiállítása kapcsán (Csontváry centenáriumi, *Aba Novák* évforduló – Szeged, Szolnok, ill. Érsekújvár és más vidéki múzeumok között). Úgy tűnik azonban, hogy az országos múzeumok együttműködése lényegében csak a kapcsolatfelvételig jutott.

A közgyűjtemények határ menti érintkezései egyaránt illeszkednek a két ország múzeumügyébe, de összefüggéseikben a kistérségek kapcsolatrendszerében jelennek meg. Az interregionális együttműködés ilyen módon egyszerre felel meg a múzeumok nemzetközi kapcsolatrendszerében már intézményszerűen formálódó adminisztratív elvárásoknak, valamint a kistérségi érintkezések igényeinek és formálódó lehetőségeinek. Hasonlóan több szálon működik az egyes múzeumi diszciplínák kontaktusa is: a múzeumi gyűjteményekben tárgyiasult anyag feldolgozásában egyetemi és akadémiai kutatóhelyek, intézmények is közreműködnek, így a tudományos élet kapcsolatrendszerébe árnyalja a közgyűjteményekét.

Bár egészen mások a kapcsolatok lehetőségei és elvárásai az egyes intézmények esetében, mások a múzeumok egyes alapadatai vonatkozásában, s eltérők múzeumi szakterületenként is, néhány tanulsága az eddigieknek, illetve a mostani állapotnak is megfogalmazható.

1.) Különböző struktúrákban, más formákban működik az „utódállamok” múzeumügye, de alapelvük: a tárgyi kulturális örökség emlékeinek gyűjtése, megőrzése, bemutatása egészen azonos. Az önkormányzati törvény alapvetően megosztotta a múzeumi műkincsállomány tulajdonlását: az állami vagyon mellett létrehozott önkormányzati tulajdon befolyásolja a tárgyak kezelésének, mozgatásának lehetőségeit is. Ez a vidéki gyűjtemények esetében erősíti a határon túli kiállítások, műtárgyszállítások lehetőségét, gyengíti viszont annak anyagi feltételeit. Önerőből a helyi önkormányzatok nem képesek megfelelő kondíciót biztosítani a közös programhoz, az állami, ill. nemzetközi támogatás viszont – egyelőre – nem preferálja ezeket az együttműködéseket.

2.) A magyar-szlovák határ menti együttműködésre alapvetően rányomja a bélyegét az a tény, hogy – más feltételrendszerben ugyan, de – mindkét ország alapvetően szegény. A nyugati és a keleti résznek mindkét

A kassai Kelet-Szlovákiai Múzeum és a Herman Ottó Múzeum Maria Regina Pacis című kiállításának megnyitója (Miskolc, 1995)
Opening of the exhibition Maria Regina Pacis organized by Eastern Slovakian Museum, Kassa and Ottó Herman Museum, Miskolc, 1995
Fotó-photo: Kulcsár Géza

állam területén eltérő gazdasági és kulturális hagyományai vannak: a Dunától és a Garamtól keletre eső területeken az elmúlt évtizedben nagyobb a visszaesés (pl. magas a munkanélküliség) s számos gazdasági-szociális nehézség fékezi a kulturális területek fejlesztését.

Egyelőre csak reménykedhetünk abban, hogy a regionális összekapcsolódás felhajtó erőt jelent majd a kulturális kapcsolatokban is. Az *Alpok-Adria*, a *Kárpátok Euro-Régió*, az éppen most megszerveződött *Ipoly Euro-Régió* és a *Vág-Duna-Ipoly* (esetleg Vág-Duna-Garam) *Euro-Régió* szintű együttműködések célkitűzései között mindenütt szerepel a multikulturális térség műveltségi kapcsolatainak feltárása és erősítése. A valóságban azonban ezek jelenleg – botladozva és nagyon is nehézkesen – főként a térségek gazdaságának fejlesztésére, az európai integrációs folyamatok előkészítésére vállalkozhatnak. Vannak persze pozitív példák az interregionális együttműködésben: ezek elsősorban demonstratív rendezvények, programok, kiadványok, amelyek hosszú távon valóban alkalmasak lehetnek az adott térség sokszínű műveltségének érzékeltetésére.

A jó szándék és akarat mellett is nehéz legyőzni a finanszírozás nehézségeit. Vonatkozik ez részben a szűkös pénzügyi lehetőségekre: mindkét ország kulturális élete hiányokkal küzd, gazdaságilag gyengék az önkormányzatok. A nagy európai pályázatok egyelőre nem preferálják a szegény térségek közös próbálkozásait. A három ország intézményeinek összefogását igénylő, rendkívül bonyolult Európai Unió pályázati rendszer méltatlanul figyelmen kívül hagy bizonyos programokat.

Vannak tényezők, amelyek mindkét országnal gátolják a közös munkát: a határ két oldalán, egymástól 60-80 km-re fekvő városok között az értékes műtárgyak átszállítása rendki-

vül bonyolult, nem is említve a a múzeumok által megfizethetetlen biztosítási díjtételeket.

3.) A határ két oldalán működő intézmények kontakusa a mindenkori politikai helyzet függvénye, alárendelt az országos prioritásoknak. Az elmúlt évtizedek, így az 1989 utáni időszak nemkülönben a közgyűjtemények érintkezését is szeszélyesen befolyásolták a határ mentén, s jószerével olykor csak a ci-

vil kurázi biztosította az összeműködést. A legalább középtávon működő folytonosság, kiszámíthatóság nélkül nem várható előrelépés ebben a viszonylatban sem.

4.) A muzeológus társadalom szakmai érdeke azonos a határ két oldalán: a politikai, ill. szélsőségesen nemzeti elkötelezettségtől mentes szakemberek között az együttműködés természetes dolog. A gyűjtemények létrehozása és gyarapítása helyi feladat, ám a közös örökség tudományos feldolgozása és bemutatása, együttes értelmezése regionális (és tágabb) szakmai érdek a határ mindkét oldalán. A kapcsolatokat elsődlegesen ezek az elkötelezettségek tartják életben, viszonylag ritka az írásbeli megállapodás, szerződés, ráadásul sérülékenyebb is, mint a perszonális érintkezés. Viszonylag ritkák a közös kiállítások, viszont gyakoriak a konzultációk, közös konferenciák, publikációk cseréje. Akadályozza az együttműködést, hogy – különösen a magyar oldalon – ritka ma már a kétnyelvűség a muzeológusok között, s a vidéki múzeumokban még csak most nő fel az a generáció, amelyik számára a közvetítő világnyelv ismerete természetes készség.

5.) A virulens múzeumi kapcsolatok mögött általában a települések, mikrorégiók többirányú együttműködése, illetve annak támogatása áll. A közgyűjtemények önerőből nem tudnak túljutni a szűk szakmai kapcsolatokon, hiszen már egy közös kiállítás létrehozását is sok adminisztratív és finansziális akadály nehezíti. A városok: Vác – Ipolyság (Šahy), Salgótarján – Losonc (Lucenec), Miskolc – Kassa (Košice), Sárospatak – Királyhelmec (Kráľovský Chlmec) közötti megállapodások húzzák magukkal a múzeumokat is.

6.) Hiányoznak a korábban bevett, központi támogatott tanulmányutak, ösztöndíjak, amelyek révén a muzeológusok – kölcsönösen – megismerhették saját szakterü-

letük határon túli gyűjteményeit, adottságait, tapasztalatait.

7.) A kapcsolatok tartalma nem mindig az intézmények, ill. szakmák hosszú távú érdekeit tükrözi. A szlovák partnerek által gyakran hangoztatott *reciprocitás* nem a muzeológia szempontjait tükrözi.

III. Lehetőségek és javaslatok

Kétoldalú államközi szerződésnek kellene megformálnia a kulturális és tudományos együttműködés kereteit, ami – túl a múzeumügy nemzetközi elvárásain – a két szomszédos ország és kapcsolatuk sajátosságait is figyelembe venné, s *keretszerződésként* jelenítené meg a közgyűjtemények együttműködésének lehetőségeit. Ha mindennek a két ország művelődéspolitikája, ill. az Európai Unió pénzügyi prioritást is biztosítana, akkor reális lehetősége lenne annak, hogy a határ két oldalának múzeumi konkrét és reális tartalommal töltsék ki ezeket a kereteket. A szakmai feladatokat a szakemberekre kell hagyni, a politikának a megvalósítás szintjén lehetőleg ki kell vonulnia erről a területről.

Szólnak érvek amellet, hogy a határ menti muzeológia prioritásainak megfogalmazásában és a folyamatos kétoldalú egyeztetésben kis létszámú konzultatív testület működjön közre. Ennek eredményes működését azonban elsősorban az intézmények közötti jó kapcsolat és rendszeres információ-áramlás teremtheti meg. Persze nem szerencsés intézményként ráerőltetni a rendszerre: az eredményesen működők valószínűleg nem igénylik, a többiek számára érdektelen. Jelentőségét inkább az adná, hogy a tárgyi kulturális örökség gyűjtése általános és regionális szempontjainak, valamint az egyes múzeumi diszciplínák (régészet, néprajz, természettudományok stb.) egésze elvárásainak megfelelően határozhatná meg a közös feladatok sorrendjét, valamint a helyi feladatokon túlmutató, a lokális lehetőségeket meghaladó, közérdekű célok megvalósításához nyújtana segítséget.

Biztosítani kell a *folyamatos információ-áramlást* a térség közgyűjteményei között (ez történhet a levéltárakkal és nagy könyvtárakkal együttesen is). Szorgalmazni kell a könyvek, kiadványok, és más információ-hordozók rendszeres cseréjét, amit intézményesíteni is lehetne. (Ma egy könyvcsomag postai küldése csaknem annyit az országhatár túllödalára, mint az óceán túlpártjára!) Az internet-csatlakozás, a modern információ-hordozók már lehetővé teszik a gyors tájékoztatást, ám a technikai feltételeket az érintett múzeumok még nem mindenhol tudták megteremteni. A tárgytípusok, gyűjteményi egységek feldolgozását segítő adatok ma már floppy, CD-n is átadhatók. Szorgalmazni kellene a határ menti múzeumok gyűjteményeinek számítógépes feldolgozását. A gépek beszerzése után a modern informatikai eszközök fenn-

tartása jócskán meghaladja számos múzeum költségvetési lehetőségeit.

A tárgyi anyag közös gyarapítása igen nehéz feladat, bár a konzultációk ebben is segítenek. Könnyen működik a természettudományi anyag kölcsönös gyarapítása a szlovák és magyar oldalról egyaránt. Gond nélkül megoldható például, hogy a kortárs művészet jeleseinek reprezentatív alkotásai bekerüljenek az adott táj, mikrorégió gyűjteményeibe a határ mindkét oldalán. Magam elképzelhetőnek tartom – megfelelő előkészítés után – a *műtárgycserét* is, különösen a képzőművészeti, numizmatikai, irodalomtörténeti, képzőművészeti és számos egyéb anyag vonatkozásában, de a *tartós letét* módjának alkalmazása sem zárható ki a határ túlsó oldalán.

A két- (és több)nyelvűség az érintett térségben is sajátos elvárásokat támaszt szakterületünkön. A nyilvántartásokban kötelezően szerepeltetni kell a helyi elnevezéseket, ill. a tárgy készítésével, használatával kapcsolatos terminológiát az egykori tulajdonosok, tárgyhasználók anyanyelvén is. A határmenti térség kisebb múzeumainak kiállításában is szorgalmazni és támogatni kell a kétnyelvű feliratok, tájékoztatók és katalógusok készítését.

Adminisztratív és pénzügyi eszközökkel is szorgalmazni és támogatni kell a közös kiállításokat. Minden, a két nép életében fontos eseményt, folyamatot, a szlovák és a magyar kultúra, tudomány, művészet, közélet területén egyaránt jelentőset alkotó személyiségek életútját közös kiállítások, kutatások, kiadványok révén kell megismerni, megismertetni. Az együttélés pozitív példáinak bemutatása intézményeink számára is közös érdek. Az együttélés történeti, néprajzi, művészeti em-

lékeinek közös feltárása és feldolgozása (tárgyi és tematikus monográfiák, katalógusok) egyszerre helyi és globális érdek. A múzeumi szakágaknak (pl. történettudomány, néprajz) elsősorban a gazdasági tevékenységeknek a mindennapi életre, a közkultúrára gyakorolt hatásának vizsgálatával hangsúlyosan kell rámutatniuk a térségi érintkezésekre, az interetnikus kapcsolatok történeti múltjára, eredményes működésére. A cél végső soron *közös kulturális példatár megalkotása, az együttélés pozitív tapasztalatainak közzététele*.

A közös kutatások az együttműködés legkönnyebben szervezhető formái. Prioritást kellene biztosítani a tudománytörténeti és intézménytörténeti munkáknak (pl. 2002-ben kétszáz éves a magyar múzeumügy), valamint azoknak a tárgykatalógusoknak és monográfiáknak, amelyek a határ mindkét oldalán levő gyűjtemények anyagát feltárják, feldolgozzák.

Az egyes szakterületeknek önállóan kell kidolgozniuk a maguk érdekeltységét. A történettudomány és a néprajz terén például együtt kell kimunkálni a szlovákiai magyar-ság és a magyarországi szlovákság kutatásának rendjét. Sajátos kérdéseket vetnek fel ebben a vonatkozásban a szabadtéri néprajzi múzeumok: a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban be kellene mutatni a Kárpát-medence valamennyi házvidékének reprezentáns építményeit, s hasonló módon kellene biztosítani Magyarországról reprezentatív épületeket a határon túli skanzenek számára.

Amennyire azt a nemzetközi szerződések és szabályok megengedik, egyszerűsíteni kellene a kishatár területén a tárgyszállításokat, -kölcsönzéseket. A tízmilliósi léptékű

biztosítások ugyanis a területi múzeumok erejét meghaladják. Erre közös alapot kellene képezni, a biztosításoknak pedig olyan formáját terjeszteni, amelyben káreset nélkül a díjtétel nagyobb része visszajár.

Részben túlmutat a közgyűjtemények körén a képzés és a továbbképzés problematikája. Az egyeztetésre és a folyamatos kapcsolatokra ebben a vonatkozásban is szükség lenne. A határ mente felsőoktatási intézményei (pl. a *Miskolci Egyetem Művelődéstörténeti és Muzeológiai Tanszéke*) ebben részt vállalhatnának.

Vélhetően igen sok további konkrét ötlet, terv van, amely megfelelő támogatással megvalósítható, s megfelelő kondícióval a határmenti kapcsolatok automatizmusként működhetnek a múzeumok között is. Ennek a kereteit államközi szinten kell megteremteni, biztosítani kell pénzügyi feltételeit is – ez nem különleges elvárás –, a megvalósítást pedig alulról építkezve az intézményekre és szakemberekre kell bízni.

Present and the Future Cooperation of Hungarian and the Slovakian Museums at the Border

The author considers very important the cooperation of Hungarian and Slovakian Museums near to frontier. He points out that the alteration of the borders of these countries, as a result of the Treaty of Trianon (1920) did not make this easy. He also points out that the cultural cooperation has always been influenced by politics. In spite of the fact several cooperative exhibitions, research works and conferences proved the importance of professional connections of these countries. The author suggests that the professional cooperation of the Hungarian and the Slovakian Museums should be made more effective by possibilities of the European Union and the political connections of these countries.

Hajdúszoboszló város múzeuma (1958–1998)

Juhász Imre

A Bocskai István nevét viselő múzeum nem tartozik a nagy múltú hasonló intézmények közé. Alapítása, fejlesztése több szempontból rendhagyó, gyűjteménye, annak jelentősége túlnő a helyi kereteken. Létesítését a településen ma is tapasztalható hagyománytiszteltet, a nagy történeti múlt, a fürdővárosi rangot kísérő idegenforgalom teljességgel indokolta.

Születését több évtizedre visszanyúló kezdeményezések, eredménytelen próbálkozások előzték meg. Létrejöttében magángyűjtemény vagy egyleti, társulati ajándékozás nem játszott szerepet. Nem állt mögötte hivatali, szakmai tekintély, ill. felsőbb kultúrpolitikai

megfontolás sem, csupán a helyi gimnázium diákjainak értékmentő aktivitása, párosulva a lakosság áldozatkészségével. Az 1957 őszén szerveződött és a régiséggyűjtést megindító történelem szakkör tagjait – e sorok írójának irányításával – eredetileg pedagógiai, tanítási célok inspirálták. (Szemléltetési lehetőségek bővítése, a tematikus történelemtanítás me-revségének oldása, életszerűség.) A gyűjtőmunka sikerével azonban egyre inkább előtérbe került a múzeumalapító szándék. A szakköri vállalkozás rövidesen iskolai, sőt városi mozgalommá szélesedett. 1958 júniusában ilyen közvetlen előzmények után nyílt meg a „város múzeuma”, pontosabban az első múzeumi kiállítás. Az új „intézmény” történetének kezdeti időszakában nem kapott

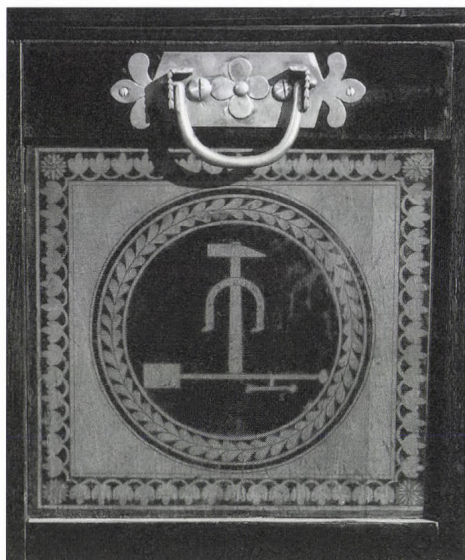

Bocskai István ezüsttallérja, 1605
Silver thaler of István Bocskai, 1605

Fotó: Feketéné Molnár Erzsébet

anyagi támogatást, még a költségvetés „fogalmát” sem ismerte, mégis működött, gyűjteménye folyamatosan gyarapodott. A teremtőri szolgálatot (tárlatvezetés) – a látogatók nem kis meglepetésére – középiskolás diákok látták el. Az új létesítmény működési enge-

A szoboszlói céhláda részlete, 1835
Detail of the guild case from Szoboszló, 1835
Fotó: Lukács Tihamér

délyt 1964 januárjától kapott, s ekkor kapcsolták be a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok szervezetébe is. Lassanként kialakult gyűjtőkörzete, mely Hajdúszoboszlón kívül Hajdúszóvat, Nagyhegyes, Nádudvar, Földes, Tetélen, Kaba területére terjedt ki. Fennállásának első évétől 1980 tavaszáig a múzeum a művelődési központ „alberlőjeként” működött, amikor a gimnazista diákok mai helyére, a Bocskai utcába költöztették. Az első önálló épület később még kettővel egészült ki, szerencsére egymás szomszédságában.

Jelenleg az intézmény épületeiben és azok udvarán több állandó kiállítás tekinthető meg. A Bocskai utca 12. sz. alatt 1995-ben készült el a második (bővített, átrendezett) helytörténeti kiállítás. Udvarán az egyik tsz támogatásával felépített színben régi mezőgazdasági eszközökkel, gépekkel (talajművelés, magtisztítás és – tárolás, a teher- és személyszállítás) ismerkedhet a nézőközönség. Az említett utca 21. száma alatt „Hajdú-Bihar megye népművészete” (1987) és „Szoboszló élő népművészete” c. kiállítás (1993) várja a látogatókat. Az utóbbi látványosság tíz régi mesteriség helyi művelőjének remekait tárja az érdeklődők elé, összhangban a századfordulói mesterek alkotásaival. Az önkormányzat legutóbb megvásárolt és felújított épületében (Bocskai u. 11. sz., Múzeumi Galéria) az erdélyi származású Cseh Gusztáv grafikusszobrász és a helyi származású Miskolczi László festőművész válogatott alkotásai láthatóak. A 14. sz. alatt a helyi városvezetés a kortárs művészet iránti érdeklődés igényeinek kielégítésére önálló épületet biztosított a Nemzetközi Modern Múzeum számára (1996). Alapítója a szoboszlói kötődésű, de Párizsban élő Joseph Kadar festőművész. Az épület udvarában a régióra jellemző sírjelekből szabadtéri fejfakiallítás látható (1990). A négy évtizedes múzeumépítő munka eredményeként ma már el-

mondhatjuk: a Bocskai utca a múzeumok, a muzeális kiállítások utcája lett Hajdúszoboszlón. A város más helyein létrehozott kamarakiállítások közül a gyógyfürdőben elhelyezett állandó fürdőtörténeti kiállítás a legnagyobb. Az érdekes, színes bemutató a helyi fürdőkultúra egész múltját átvéli.

A negyvenezernél több darabot számláló muzeális anyag egyik része tárgyakból áll (11 ezer), a többi segédgyűjtemény, beleértve a könyv- és folyóirat-állományt is. A történeti-helytörténeti anyag legféltettebb összetevőjét a Bocskai- és a hajdúemlékek adják. Ezek közé tartozik például a „Bocskai-zászló”, a holland Caymox Baltazar rézmetszete (1604), a fejedelem ezüsttallérja (1605), az itt letelepített lovas hajdúk vezetőjének nemesi levele (1606), a szoboszlói hajdúk kiváltságlevelének másolata és a helyi Bocskai-kultusz számos relikviája (festmény, grafika, szobor, érem). Az egyedi várostörténeti tárgyak köréből említhető a település kincseit őrző háromkulcsos városláda, bírói szék, polgármesteri kalamáris, tűzjelzőkürt, továbbá az ezüst mentegombok és a pecsétnyomók sorozata. A legrégebbi pecsétnyomók 1830 és 1849-ből datálódhatnak. Külön csoportot alkotnak a hímezett és festett zászlók, céhes emlékek (céhszabályzat, céhláda, behívótábla), az emlékbútorok, valamint oktatástörténet, a dalkultúra és a fürdő múltját idéző tárgyak, orvosi eszközök. Pedagógiai, kultúrtörténeti megfontolásból a múzeum az 1960-as évektől kötelességének érezte olyan szoboszlói kötődésű jeles emberek műveinek, emlékeinek gyűjtését, akik a hazai irodalom, tudomány, közélet és a művészet terén maradandót alkottak. E téren csupán példaként utalhatunk Szép Ernő (1884–1953) költő, író, Hógyes Endre (1847–1906) orvostudós, Kovács Máté (1906–1972) egyetemi tanár, Gönczy Pál (1817–1892) közoktatásügyi államtitkár és Szabó László (1917–1984) szobrászművész életére, munkásságára.

A néprajzi gyűjtemény alakulását alapvetően meghatározta az évszázadokon át domináns szerepet játszó földművelés és állattenyésztés, az ezzel összefüggő hagyományos életmód. A Hortobágy közelében sajátos nyomatékot kapott Szoboszlón is a pásztorkodás, az egykor híres nádgazdálkodás, a századforduló táján még igen nevezetes juhászat, ezen belül a szakirodalomból is jól ismert sajátos gazdaközösségek élete, tevékenysége. Igen jelentős tárgycsoportot alkotnak a régi parasztházak berendezései. A tematikus gyűjtés során festett, olykor vésett díszítésű paraszti bútordarabok (ácsolt- és tulipános ládák, komódok, tékák, tornyos végű ágyak, lócák, sarokpadok, különböző típusú székek, fogas-tálasok, fogasok stb.) gazdagították a múzeum gyűjteményét. A legkorábbi fogas 1788-ban készült. A paraszti háztartások hajdanvolt eszközei az anyag, a funkció, a forma, a díszítőelem

szempontjából csoportosíthatóak. A juhorból készült viseletdarabok közül legjelentősebbek a hímezett női kisbundák. A szűcs-mesterség a múlt század végén elismert foglalkozás volt Hajdúszoboszlón. A textíliák másik jellegzetes része a posztóból készült, rátéttel (applikálás), hímezéssel díszített szűr. A pásztorok, parasztlakó által közkedvelt szűrök alkotói általában a debreceni szűrszabók voltak. E viseleti darabokból több szép példány található a gyűjteményben. Mind ipartörténeti, mind néprajzi vonatkozásban jelentős a cipész- és a két kovácsműhely teljes felszerelésének megszerzése.

A képzőművészeti alkotások bemutatásánál nem feledkezhetünk meg a mindeddig ismeretlen (talán XVIII. századi) magyar festő olajképekből álló sorozatáról. A piktor a hunok királyát, Attilát és a magyarok hét vezérét, kapitányát (Arpadus, Zabolch, Gyula, Cund, Leel, Verbulch és Eurs) örökítette meg. Szűts János nagyméretű (142x88 cm) olajképe a múzeum névadóját, Bocskai Istvánt ábrázolja (1816). Cseh Gusztáv kétszáz darabot meghaladó művészi öröksége a galéria létesítését alapozta meg. Számos festmény a Szoboszlón működő Cívus Nemzetköz-

Medgyessy Ferenc: Bocskai István
Ferenc Medgyessy: István Bocskai
Fotó: Balogh Tibor

zi Művésztelep alkotóitól került a gyűjteménybe. A szobrokat, kispasztikát, művészi érmekeket, plaketteket: Berky Nándor, Medgyessy Ferenc, Kó Pál, Hőgyes Ferenc, Kígyós Sándor, Csúcs Ferenc, Gömbös László, Szabó László, R. Lakatos Aranka és Hondromatidisz Rigasz alkotásai képviselik a gyűjteményben. A naiv faszobrászok munkái külön csoportot alkotnak.

A numizmatikai gyűjtemény legértékesebb darabjai a város határában megtalált friesachi dénárok, az erdélyi fejedelmek ezüsttallérjai, a magyar királyok és a szabadságharcok pénzei. A kiépülőben lévő természettudományos anyag a tájra jellemző rovar- és növényvilág egy-egy területét öleli fel.

A segédgyűjtemények egészéből itt csak a történeti dokumentáció (adattár) emeljük ki. Elkülönített része ennek a helyi vonatkozású, eredeti (kézzel rajzolt) térképállomány. A város legrégebb ismert térképe Bek Pál munkája (1783). A kertségek benépesedésének folyamatát egy reformkori (1841) alko-

tás tükrözi. Fekete László többrészes térképe (1857) a város tagosított határát ábrázolja. Körner István kartográfiaja (1868) fontos információt nyújt mind a hét tized belső telkeiről, feltüntetve a malmokat, tégláégetőket stb. A civil szerveződések dokumentumaiból a nagy múltú olvasókörök, a Függetlenségi és 48-as Kossuth-kör, a Gazdálkodó Ifjak Egyesülete, a helyi dalkultúra, juhtartó gazdaközösségek rendkívül sokrétű anyaga emelhető ki. A XIX. századi kéziratok között 100-300 oldalas naplók, feljegyzések is találhatóak. Sajtótörténeti ritkaságnak számít az 1848/49-es szabadságharc első hónapjaiban jelentős mozgósító szerepet betöltő „Kossuth Hírlapja” c. országos politikai napilap. Gyűjteményünkben az újság csaknem valamennyi száma épségben fellelhető.

A múzeum állandó és időszaki kiállításai, különböző rendezvényeivel, katalógusok kiadásával, versenyek, vetélkedők szervezésével, képeslapsorozatok megjelentetésével, a helyi és környékbeli népi műemlékek feltá-

rásával jelentős szerepet vállalt és vállal Hajdúszoboszló közművelődésében. A két muzeológus (helytörténész, etnográfus) írásai önálló kiadásban, évkönyvekben, folyóiratokban és újságokban láttak napvilágot.

The Town Museum in Hajdúszoboszló (1958–1998)

The István Bocskai Museum was established in 1958. Neither private collections nor donations of associations and societies did support it. Only the local population and the students of the Local Secondary Grammar School helped the function of the museum. Until 1980 it worked in the city's centre. Then it was moved to Bocskai street where the Local Grammar School had been. Today the visitors are received by some permanent exhibitions in three buildings and yards of István Bocskai Museum. The subjects of the exhibitions are local history, ethnography and folk art. Since 1996 the National Modern Museum has been working in the same street. It was established by the painter Joseph Kadar who is living in Paris now. Bocskai street became the street of museums in Hajdúszoboszló.

Lásd még – see also: borító 3/cover 3

Kis múzeumok a nagyvárosban

A Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

Gönczi Ambrus

A helytörténeti emlékanyagok, ismeretek gyűjtésének és terjesztésének azon városrészekben, amelyek Nagy-Budapest 1950. évi kialakítása előtt önálló közigazgatással és – ami ennél is fontosabb – önálló identitással rendelkeztek, jelentős hagyományai voltak. Ezért érdemel külön figyelmet, hogy a létrejöttétől Pest városához tartozó, s nevét 1792. december 4-én I. Ferenc király után elnyerő Ferencvárosban (1873 óta Budapest IX. kerülete) már az 1950-es évek második felében hozzákezdtek a múlt megismerését szolgáló írásos és tárgyi emlékanyagok gyűjtéséhez és feldolgozásához.

A helyi tanács művelődési osztályának munkatársai Xantus Zoltán és Kóbor István vezetésével indították meg a gyűjtő- és kutatómunkát, s ennek eredményeképpen 1958-ban napvilágot látott az első, Ferencváros múltját bemutató helytörténeti kiadvány (*Ferencváros története*, szerkesztette Xantus Zoltán), melyet 1970-ben újabb követtett (*Ferencvárosi szél*). Ez utóbbi elsősorban a kerületben élő művészek, írók, költők alkotásai, versei, tárcái, novellái segítségével próbálta meg visszaidézni a századforduló fe-

rencvárosi utcáinak, kiskocsmáinak hangulatát, az itt élők mindennapjait.

A kerületben folyó helytörténeti kutatómunka révén sikerült még két nagyobb szabású munkát megjelentetni (1973-ban *Ferencvárosi képek*, illetve 1992-ben *Ferencvárosi évszázadok* címmel), 1972-ben pedig egy időszakos helytörténeti kiállítás is megnyílt. A kutatást, gyűjtést, feldolgozást azonban nagymértékben megnehezítette, hogy nem sikerült biztosítani külön intézményes kereteket e helytörténeti munka szakszerű folytatásához. Az egyre gyarapodó gyűjtemény kezelői állandó raktározási gondokkal küszködtek, a begyűjtött emlékanyagot 3-4 évente átköltöztették: hol a kerületi tanács raktárába, hol egy helyi óvoda használaton kívüli helyiségébe került, végül egy lakóház pincéjében kötött ki.

Ezt a nehéz helyzetet oldotta meg végül 1997-ben a Ferencvárosi Önkormányzat, amikor a Pipa u. 4. sz. alatti társasház egyik lakását megvásárolta, és átalakította oly módon, hogy az alkalmassá vált mind az addig begyűjtött emlékanyag raktározására, mind kiállítások rendezésére.

A Ferencvárosban ekkor már évtizedek óta működött egy, a helytörténetihez hasonló kiállítás. A kerületben született a magyar

és az európai irodalom óriása, József Attila, akinek szülőházában 1964-ben emlékszobát alakítottak ki. Azóta minden évben itt, a Gát utca 3-ban emlékeznek meg József Attiláról április 11-én, a költészet napján. Az emlékszobában látható kiállítást, melyet a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársai rendeztek, 1975-ben felújították, majd 1996-ban magát az épületet is renoválták. A József Attila Emlékszoba 1999 januárjában a Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjteménnyel együtt a kerületi művelődési központ, mint közvetlen fenntartó szerv kezelésébe került. Az emlékszoba azonban nem szolgálhatott központjául egy, a gyűjtés, feldolgozás, publikálás hármas feladatkörét ellátó muzeális intézménynek. E munkát már az új, önálló helyiségekkel rendelkező helytörténeti gyűjtemény volt hivatott végezni.

1997. december 4-én nyílt meg a Ferencváros fejlődését, több mint kétszáz éves történetét bemutató állandó kiállítás a végleges helyet nyert Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjteményben, mely nagyjából hatvan négyzetméter alapterületen mutatta be (elsősorban korabeli térkép- és fotóanyag segítségével) a főváros e dinamikus fejlődő, s így arculatát és városszerkezeti képét is gyorsan változtatató kerületének múltját. A ki-

állítás külön érdekessége, hogy helyet kapott benne a hosszú éveig a kerületben élő festőművész, Tavasz Noémi Ferencvárosról készült akvarell-sorozata. Az utcarészleteket, kapualjakat, házbelsőket és templomokat ábrázoló festmények érzékletesen adják vissza a városrész köztérének és épületeinek egyedi hangulatát. Tavasz Noémi Ferencváros iránti szeretetét bizonyítja, hogy ezt a 36 festményből álló sorozatot a művész a kerületnek ajándékozta.

Az állandó kiállítást a megnyitás óta eltelt két év alatt több mint kétezer látogató kereste fel. Többnyire természetesen kerületi lakosok, illetve valamely kerületi iskolában tanuló diákok, de érkeztek határon túlról Magyarországra látogató csoportok is, ahogy a főváros más kerületében élő, a Ferencváros múltja iránt érdeklő polgárok is szép számban látogatták a gyűjteményt.

A Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény 1998 novemberében kapta meg működési engedélyét, ekkor kezdetét vehette a szakmai munkához, a fővárosi közkönyvtárakban, levéltárakban, múzeumokban folytatandó kutatáshoz, a gyűjteményi anyag újrafeldolgozásához és kutathatóvá tételéhez. Emellett szorosabb kapcsolatot alakított ki a kerületi általános és középiskolákkal, s ennek fenntartását a mai napig is egyik fő céljának tekinti. Első lépésként azt sikerült elérni, hogy a kerületben tanuló diákok, iskolás éveik alatt, kihegyezett történelemóra keretében ismerkedjenek meg szűkebb környezetükkel. A távlati célok között szerepel egy helytörténeti olvasókönyv összeállítása.

A helytörténeti gyűjtemény jelenleg közel háromezer fényképet magába foglaló fotótárat és egy több mint ötszáz kötetet tartalmazó könyvtári részleget kezel. Ezt a gyűjteményi anyagot egészíti ki az a mintegy nyolcvan tárgy (elsősorban múlt századi és századfordulás használati eszközök), melyeket az elmúlt évtizedek során sikerült begyűjteni. Az iménti felsorolásból természetesen kitűnik, hogy a még fellelhető tárgyi emlékegyes felkutatása terén a gyűjteménynek van mit pótolnia. Ugyanígy fontosnak érezzük, hogy a kerületben élő és a Ferencvároshoz kötődő, országosan is ismert, s ugyanakkor szűkebb környezetükért is sokat tett személyiségek visszaemlékezéseit audiovizuális eszközökkel megörökítsük, létrehozva egyfajta helytörténeti archívumot. E cél elérése szempontjából is lényegesnek

tartjuk, hogy – hosszantartó előkészítő munka után – 1999 májusában megalakult a *Ferencvárosi Honismereti Társaság*, mely civil szerveződés a helytörténeti kutató- és ismeretterjesztő munka összehangolását szeretné kerületi szinten ellátni. Tagjai olyan ferencvárosi polgárok, akik komolyan érdeklődnek környezetük múltja iránt, egyben szeretnék az általuk megszerzett ismereteket továbbadni. A társaság tagjai elsősorban helytörténeti vetélkedők és séták szervezését vállalták, de részt fognak venni a fent említett célok megvalósításában is.

A Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény további tervei között szerepel a Ferencvárosi Művelődési Központtal közösen szerve-

nálatos módon nevét igen kevesen ismerik, noha a történelmi Magyarország területén számtalan épület és híd viseli keze nyomát. A kiállítás méltóképpen kíván megemlékezni a 175 éve született és 92 éve elhunyt norvég ácsmesterből magyar nagyvállalkozóvá lett Gregersen Gudbrandról.

Az időszaki kiállítás majdani lebontásával egy időben szeretnénk korszerűsíteni, átalkotni állandó kiállításunkat. Legfőbb célunk, hogy minél nagyobb mértékben sikerüljön a gyűjtőmunka eredményeképpen összetartozó tárgycsoportokat bemutatni, így téve még érzékletesebbé a Budapest gyomraként, ipari negyedként is emlegetett, de kiskocsmáiról, hangulatos éttermeiről, fogadóiról s természetesen sportegyesületeiről is ismert Ferencváros sokarcúságát. Nem feledkezhetünk meg ugyanakkor arról sem, hogy folyamatosan dokumentáljuk a városrész jelenében történő eseményeket, hiszen – hasonlóan a múlt század utolsó évtizede városfejlődésének kerületi eredményeihez – az 1990-es évek ismét látványos és nemzetközileg is elismert sikereket hoztak. A Lágymányosi híd elkészülte jelentősen megkönnyítette a Buda és Pest déli részei közötti közlekedést, a Központi Vásárcsarnok felújítása

Részlet a kiállításból
Detail of the exhibition
Fotó-photo: Somfai Sándor

zendő, a kerületben élők lehető legszélesebb rétegét megmozgató, 2000. januártól májusig tartó vetélkedő-sorozat megrendezése, mely a kisiskolásoktól a nyugdíjasokig minden versenyezni kívánó ferencvárosi lakos helytörténeti ismereteit próbára teszi. Ennek lebonyolításában többi között a Ferencvárosi Honismereti Társaság tagjai is lemérhetik szervezőképességüket.

A helytörténeti gyűjtemény 1999. évi legnagyobb szabású vállalkozása az októberben megnyílt időszaki kiállítás, mely a múlt század közepén Magyarországra érkezett, és a Ferencvárosban letelepedett norvég származású faipari vállalkozó, *Gregersen Gudbrand* életét és tevékenységét mutatja be az érdeklődőknek. Az eredeti szakmáját tekintve ácsmester Gregersen 1847-től egészen a századfordulóig egyebek mellett majdnem tucatnyi vasútvonal kiépítésében vett részt, mint fő- vagy alvállalkozó. 18 vasúti híd építését irányította, és magára vállalta az 1879. évi szegedi árvíz utáni helyreállítási munkálatok oroszlánrészét. A fővárosban a Nép-színház, az Operaház, a Keleti, a Nyugati és a Déli pályaudvar faszerkezeti munkáit végezte a Gregersen és Fiai nevű vállalata. Saj-

és a Tompa utcai tömb-rehabilitációs program megvalósítása pedig a főváros, illetve a kerület lakosságának életminőségét javította. A Ferencváros 1999-ben mindkettővel elnyerte a FIABCI Nemzetközi Építészeti díjat is. Abban az esetben, ha az új Nemzeti Színház is felépül az egykor Expóra szánt területen, a térség újabb országos jelentőségű intézménnyel gyarapodik majd. E városszerkezeti fejlődés dokumentálása, s a már eddig felsorolt célok teljesítése nem kis feladat a fiatal Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény számára, de nagy kihívás is, hiszen fontos, hogy a múlt emlékei és a jelen átörökíthetők legyenek a jövő nemzedékekre is.

The Ferencváros Local History Collection

District IX. of Budapest, called Ferencváros has always been known for its industry, commerce and sport life. The local history collection, occupying its new and permanent exhibition place in 1997 strives to present this vividness of the district, cooperating with local non-governmental organizations. The collection has been increasing partly with the help of modern technics (videoarchive), partly by donations of local citizens, such as the painter Noémi Tavasz's townscapes.

Kiállítások

Székely Bertalan-kiállítás

Magyar Nemzeti Galéria 1999. szeptember – 2000. január

Basics Beatrix

Székely Bertalan (1835–1910) ma is az egyik legismertebb és legelismertebb alakja a magyar képzőművészetnek. Szerencsés az a művészettörténész, aki olyan művészéletmű kiállítását rendezheti meg, akinek nevére tódul a közönség, s akinek művei oly számosság, hogy az egyetlen probléma: a bőség zavara. Tegyük hozzá rögtön azt is, hogy a magyar festészet történetében nem sok ilyen művészt találhatunk.

Mindamellet ideje is volt a kiállítást megrendezni, bár évforduló erre éppen nem adott okot, annál inkább az a tény, hogy eddig ilyen kiállítás mindössze kétfő volt: az egyik a művész halála utáni évben, a másik 1955-ben. A Magyar Nemzeti Galéria, illetve a rendező, Bakó Zsuzsanna már régóta tervezte ennek a tárlatnak a létrehozását, s most végre minden körülmény együtt volt a kivitelezéshez. A pusztán adatok: 108 festmény és csaknem kétszáz grafika, tárgyak, fotók, dokumentumok mutatják be Székely hosszú és eredményes pályáját. Ez a látszólag nagymennyiségű műtárgy azonban csak töredéke az egész életműnek, bár jól összeállítva tökéletesen alkalmas annak illusztrálására.

A rendező a nagy festői pályák bemutatásának egyik legkézenfekvőbb módszerét választotta: a közismert főművek köré csoportosított vázlatok, tanulmányok segítségével ismerteti meg velünk a művész munkásságát. A Nemzeti Galéria földszinti kiállítótermeiben a leghagyományosabb módon kezdődik el a tárlat: a kis folyosón vázlatok, tanulmányok sora, a bejárat mellett pedig a híres, 1860-as müncheni *Önarckép* fogadja a belépőt. A termék – s így módon az életmű – korszakolása nem egészen egyértelmű, de fogadjuk el egy értelmezhető magyarizációt: a bennük kiállított főműhöz kapcsolódnak.

Az első terem rögtön a legismertebb festmények egyikével, a *II. Lajos holttestének megtalálásával* nyit, s mellette még ott a *Dobozi* is, és két remek portré, *Rosty Pálé* és *Greguss Jánosé*. A hatvanas évek elejének nagy művei ezek, Székely ekkor már Münchenben tanult Karl von Piloty történelmi festészeti osztályában, s túl volt a bécsi akadémiai éveken (1851–1855).

1862-ben hazajött és letelepedett Pesten, de három év után külföldi tanulmányutat tett, először Párizsba ment, majd számos európai országot látogatott meg. A második terem nagyméretű Mohács képe a legkorábbi, s bár jól ismert, de talán kevésbé volt sikeres, mint a *II. Lajos*, vagy akár a terem másik két központi darabja, az *V. László és Czillei*, meg az 1867-es *Egri nők*. Itt is olaj-, illetve grafikai vázlatok sora kíséri a nagy kompozíciókat, s a kiexponálás évének ismert megbízása, a *koronázási vázlatok* sorozata egészíti ki őket.

A következő terem olyan Székely műveket mutat be, amelyek keletkezésük idején legalább olyan népszerűek voltak, mint a nagy történelmi kompozíciók, de ma talán nem annyira ismertek. A viszonylag kevés vallásos tárgyú festmény közül egy oltárkép tanulmányt láthatunk itt (*Jézus a vízen jár*), s sok olyan érzelmes életkép, mely az anya-gyermek viszony, az anyaság ábrázolásával, mint a korszak kedvelt témájával gyakorolt nagy hatást a közönségre. Ma is kedveltek ezek a képek, részben témájuk, részben pedig éppen a vonzó megfogalmazás miatt. Eötvös Józsefnek *A megfagyott gyermek* című verséhez készített litográfia illusztrációk, a Petőfi versek illusztrációi, az *Ágnes asszony* sorozat, amely a Képzőművészeti Társulat albumlapja is volt 1875-ben, jól illeszkednek ebbe a témakörbe. Egy különleges kompozíció is található e teremben, a *Japán nő*, amely jól példázza, hogy a hatvanas-hetvenes években „felfedezett” japán művészet stílár, formai elemei hatással voltak Székelyre is.

A hetvenes évek művészi termésének sokfélesége érzékelhető az újabb terem műtárgyain. Itt a *Thököly búcsúja* van a középpontban, amelyet egy 1873-as történelmi festmény-pályázatra festett, s második díjat nyert vele. A miniszterhez írott, e képét állami meg-

Önarckép, 1860
Self-portrait, 1860

vételre följánló levélben e művét tartja a legjobbnak a történelmi festményei közül, ami némileg elfogult ítéletnek tűnik. A portrék – *Andrássy Gyula*, *Szalay László*, *Siklóssy Gyuláné* – mellett az életkép Székelyre jellemző sajátos típusát képviseli a *Csónakázó szerelmespár* vagy a *Zivatar*. A táncosnő-ábrázolások, a fürdő nők a *Léda és a hattyú* kompozícióra rimelnek. Ezek a hetvenes évekbeli képek és a rengeteg hasonló témájú vázlat aktfestészetének legjobb darabjai.

A következő terem nagyon hasonló választékot mutat: a *Nocturne*, a festőtárs Madarász Viktor lányának, Adeline-nek, Schickedanz Albert építész feleségének portréi, vagy a három Pfeffer Ignác-unoka csoportképe mind Székely arcképfestészetének töretlen fejlődését dokumentálják. Szokatlan kivétel az 1880 körüli *Vörös hajú nő*, meglepő rokonságot mutatva a preraffaeliták festészetével. A *Zrínyi kirohanása*, e terem nagyméretű történelmi festménye a műfaj egyik utolsó péld-

Japán nő, 1871-72
Japanese woman, 1871-72

dája Székely oeuvre-jében. Székely dokumentumokat tanulmányozva, hosszas próbálkozás után alakította ki a kompozíciót, ahogy

ezt le is írta vázlatkönyvében, 1886 szeptemberében mégis elégedetlenségét fejezte ki a képpel kapcsolatban, s megjegyezte, hogy „a vázlat jobb” volt.

A nyolcvanas éveket egy sorozat *szadai tájkép tanulmány* jellemzi, közöttük még feltűnőbb lányának, Jennynek egész alakos portréja, nemcsak méretével, műfajával, de stílusával is kitűnik a kisméretű tájképek közül. Más, kétségtelenül, de különbözik a többi portrétól, még a Vörös hajú nő-től is, nem sok hasonló akad Székely életművében.

Már a hetvenes évek végétől elkezdett a falképfestészettel foglalkozni, s élete utolsó két évtizedének legfontosabb munkái is ezek. A Bazilika mozaiktervei közül láthatunk a kiállításon néhányat, a Halászbástya freskó- és mozaikterveiből, valamint a vajdahunyadi ciklus vázlataiból. Az utolsó kis szoba falait pedig elborítják mennyezetvázlatai.

A kiállítás egyfajta válogatás a legjobbakból, az életmű csomópontjainak áttekintése, ízelítő a kiemelkedő művekből. Lehetett volna másképpen is megrendezni, de itt következetesen vállalta a rendező a koncepcióját: ne legyen túlszűfolt a kiállítás, megismerhessük a főművek legtöbbszörét, s mellettük legyen a művészi teremtés és kísérletezés sok terméke is látható.

Néhány technikai fogyatékoság megemlíthető azonban. A teremszámok és évszámok elhelyezése zavarba ejtő; látogató legyen a talpán, aki kiigazodik közöttük. Nem szerepel a műtárgyak feliratán a kölcsönző intézmények, gyűjtemények neve, pedig érdemes lenne tudni, hogy a Magyar Nemzeti Galéria gazdag anyagán kívül is találhatunk remek Székely festményeket. A vaskos katalógus elkészült, s tanulmányai kétségtelenül hozzájárulnak a Székely kutatás további eredményeihez.

Bertalan Székely Memorial Exhibition – Hungarian National Gallery

Bertalan Székely (1835–1910) was among the most famous Hungarian painters of the 19th century. He had two memorial exhibitions till now, the last in 1955, so it was really time to organise a new one to show the most important works. He studied at the Academy of Fine Arts in Vienna, and then in Munich. He became famous for the Hungarian public in 1862, when he sent home a large size composition representing the finding of the body of King Louis II. From this time on he became one of the most outstanding historical painters in Hungary. The exhibition concentrates on the main works, and they are surrounded by sketches and studies. An interesting material concerning the life of the painter can also be seen. The final part is showing the cartoons for the late wall-paintings and documents of Székely's career as the director of the Hungarian Academy of Fine Arts.

Nem csak sastoll...

Indián és eszkimó kézművestechnikák

Néprajzi Múzeum, 1999. március 19. – 2000. április 2.

Nagy Imre

Arra vállalkozott a Néprajzi Múzeum, hogy a gyűjteményében őrzött amerikai emlékeket egy nagy, időszakos kiállítás keretében tárja a látogatók elé. Nem számíthat meglepetésnek az a kijelentés, hogy a budapesti gyűjtemény sajnos nem jelent akkora kincsbányát az amerikai földrész bennszülött kultúráinak kutatói számára, mint mondjuk a berlini Museum für Völkerkunde, a londoni Museum of Mankind vagy a párizsi Musée de l'Homme. Ennek történelmi okai vannak, hiszen az említett fővárosok egykori nagy gyarmatbirodalmak irányító központjai is voltak, s ez a világpolitikai szerep tette lehetővé múzeumai számára, hogy gazdag emléktanyagot halmozzanak fel a világ minden részéről. Abból a kényszerítő körülményből következően, hogy a budapesti indián és inuit (eszkimó) anyag nagysága nem teszi/nem tette lehetővé egy átfogó – az

amerikai földrész minden kulturális területét és történelmi korszakát maradéktalanul bemutató – kiállítás összeállítását, a kiállítás rendezőinek más koncepciót kellett találniuk. *Főzy Vilma, Gyarmati János és Torma László* az amerikai bennszülött kultúrák bemutatásában megszokott vagy általánossá vált kronológiai rend vagy kulturális övezetek szisztémája helyett a kézművestechnikák szerinti bemutatást választotta. Kiállításuk esetében ez azt jelenti, hogy a bőrművesség, a textilművészet, a kosárfonás, a tollművészet, a kőmegmunkálás és az agygművesség bemutatása jelenti a látlat főbb egységeit. Mielőtt azonban erről a kiállítás-rendezési koncepcióról érdemben szólnánk, nem hagyhatjuk megjegyzés nélkül a választott címet s az ebből következő gondolatokat.

A kiállítás választott főcíme, a „*Nem csak sastoll...*” azt a szándékot hivatott jelezni a látogatók számára, hogy a múzeum gyűjteményének arányaiból következően is, a ren-

dezők elsődleges célja az, hogy a sztereotípiázódott síksági indián kultúra mellett bemutatassa a többi amerikai indián és inuit kulturális terület kézművességének darabjait, s árnyaltabb képet nyújtson a bennszülött amerikai kultúrák sokszínűségéről. Ezt a törekvést erősíti a kiállításban folyamatosan játszott kísérő videofilm is, ahol *Főzy Vilma* muzeológus deklarálja a kiállítás rendezőinek ezen szándékát. A kiállítás plakátján és kísérő brosráján dekoratív fotózott, az 1870-es évekre datálható „klasszikus” dakota sastollas fejdísszel azonban éppen a közhelyessé vált indián „imázsának” egyik elemét használták figyelemfelkeltő eszközként. Ez mindenképpen azt jelzi, hogy belátták: Magyarországon nincs olyan mértékben tájékozott kiállításlátogató közönség, amelyet – mondjuk – egy maja kőszelvény vagy egy amazóniai tollkoszorú képével lehetne a múzeumba csalogatni. Ugyanennek a csapdának a következménye, hogy a kiállítás első terme ad otthont a bőrművesség emlékei-

nek, ahol a kiállításba belépő látogatót egy síksági indián férfi beöltöztetett bábuja fogadja. A síksági férfi mindazokkal a kellékekkel fel van ruházva, amelyek a köztudatban indiánná teszik az indiánt: sastollas fejdísz, gyöngyhímzéses, rojtos bőring, gyöngyhímzéses bőr lábszárvédő, sülhímzéses mokaszin adja öltözékét, kezében pedig gyöngyhímzett pipzacskót és jellegzetes catlinit-fejes békepipát tart. Úgy tűnik, a sztereotípiák itt automatikusan működtek, hiszen a síksági férfi kísérő feliratából azt tudhatja meg a látogató, hogy egy „Menden indián főnöki viselet”-et láthat. Időzzünk el

ennél a bábunál s feliratánál egy kicsit hosszabban, mert tanulságosan illusztrálja a sztereotípiák csapdáit, amelyeket – legalábbis ebben az esetben – jelen kiállítás rendezőinek sem sikerült elkerülniük. A sastollas dakota fejdísz ugyan lehetett valamely jelentősebb főnöké is, de az ilyen típusú fejdíszek viselete a síksági indián társadalomban nem korlátozódott a főnökökre. Bárki, aki anyagi jóléte és bátor harci tettei alapján megengedhette magának, hogy ilyen nagy értékű fejdísz birtokoljon, viselhette is azt jelentősebb közösségi ünnepeken. A bábu felsőtestét fedő, gyöngyhímzéssel díszített férfiing valóban származhat a menden törzstől vagy a szomszédos Felső Missourri-menti néptől, a hidatszától, azonban mindkét törzsnél nagyon szigorúan szabályozott rendje és jelrendszere volt a harci érdemeknek, s az ingek hímzett szalagjai mellé erősített skalpfürtök vagy hermelinprém hurkák jelezték, ha viselője csatában többszörösen jeleskedett, s ily módon – mondjuk – a nyári bölényvadász táborok időleges főnöki tisztét kiérdemelhette. A Néprajzi Múzeum gyűjteményében őrzött ingen azonban csak vékony bőrojtok díszítik az ujjakat és a vállrészeket, ami egyértelműen jelzi, hogy közrangú férfi viseletének részét alkotta ez az ing. (Bár teljesen marginális megjegyzésnek tűnhet, de nem mulaszthatom el megjegyezni: a világ szinte összes múzeumában elkövetik azt a hibát, hogy a síksági férfiingeket fordítva adják a bábukra. Azaz, az ing ujjait díszítő hímzett szalag melletti rojtok elől vannak, holott múlt századi fotográfiák ezrei bizonyítják, hogy a rojtok vagy skalpfürtdíszek a hímzett szalag mögött lógnak le a viselő karjáról!). A gyöngyhímzéses lábszárvédő jellegzetes yanktonai sziú munka az 1870-es, 1880-as évekből, s ugyancsak a sziú (lakota) gyöngyhímző és sülhímző asszonyok tehetségét

dicséri a mokaszin, a pipzacskó és a sülbetekeréssel díszített pipaszár. Ezek után joggal kérdezhetnénk: ha a bábu viseletében csak az ing tekinthető mendennek, s az összes többi emlék a sziú (lakota és nakota) kézművesség emléke, nem lett volna természetesebb „sziú (lakota) férfiviselet”-ként azonosítani a tárgyegyüttest? Ugyancsak nehéz elfogadni számos esetben az itt kiállított észak-amerikai tárgyak attribúcióját, ezek tételes felsorolása azonban súlyponteltolódást eredményezne kiállításismertetőnkben, ezért a tárgyilagosabb kép érdekében tekintsük át a kiállítás egészét.

Gyöngyhímzéssel díszített menden férfiing. Észak-Amerika, 1870.
Menden male shirt decorated with pearl embroidery, 1870.

A kiállítás kilenc teremben közel ezer tárgyat mutat be, amelyek közül nagyon sok most kerül először a nagyközönség elé. Éppen azért, mert a kiállítási anyag elrendezésének legfőbb elve a kézművestechnikák szerinti alakult, nagyon sok esetben egymástól nagy időtávolságra született emlékek kerültek egymás mellé, kettős hatást eredményezve: a tárgyak egvidejűséget, illetve a technikai eljárások örökidejűségét, folyamatos használatát sugallva.

Mint utaltunk rá, az első terembe kerültek a bőrművesség emlékei, ahol a múzeumi tárgyak mellett megfogható-megtapintható bőrmintákon lehet érzékelné a különböző bőrcserzési eljárások eredményét. Ugyancsak ebben a teremben illusztrálják nagyszemű gyöngyökkel készített mintadarabok a három legjellegzetesebb gyöngyhímző technika sa-
ját

tosságait. A síksági indián tárgyak mellett inuit és tűzföldi bőremlékek láthatóak a teremben. Az inuit kajak rozsmáragyarból készült parányi díszfaragványai és a három csonthegyvű szigony hivatott arra, hogy érzékeltesse az inuitok fejlett csontharagó művészetét. A Grönlandról származó bőrmozzai-kokkal díszített pántok pedig a magyar pásztorok szironyozó művészetét juttatják eszünkbe, hiszen a két emlékcsoport díszítési technikája kísértetiesen hasonlít egymásra.

A második teremben kezdődik a textilművészet emlékeinek bemutatása. A legvarázslatosabb hatású terem ez, ahol Peru sívatagos tengerparti vidékeiről származó szövetmaradványok kerültek bemutatásra. Az emlékek az i.e. 1800-tól (Paracas-i kultúra), az i.e. 100 és i.sz. 600 közötti éveken át (Nazca kultúra), a 800 és 1450 közötti (Chancaj kultúra) időszakig terjedő korokból származó textiltöredékek. Ezeket a féltényrnyi, színpompás szövetmaradványokat szemlélve, azok gazdag mintakincsét izlelgetve rendül meg az ember, micsoda veszteség e kultúrák néma pusztulása, hiszen az európai értelemben vett írásbeliség hiánya miatt művészetük, halottaikat kísérő szövegeik mintakincse örök rejtély marad számunkra. Ezeket az értékes textileket csak rövid időre vehetjük szemügyre, hiszen sötétített üveg mögött vannak kiállítva, s gombnyomásra világítja meg őket a tompa fényű lámpa. Ám az üvegvitrinek fölött, a töredékekről készült nagyobb méretű színes fotó mutatja a szövetek mintázatát, s mellette vastag fonalakkal elkészített mintaszövegs illusztrálja a készítési technikát. Jól végiggondolt, s következetesen alkalmazott szemlélet a kiállítás egészén belül!

A harmadik és negyedik teremben kaptak helyet a kortárs textilművesség emlékei, ahol a keresztzemes hímzéseken, a varrottásokon sok, az európai népművészetből ismerősnek tűnő motívumot, megoldási módot ismer fel az ember, amelyeket bizonyos latin-amerikai harsányság színez át. Külön szint jelentenek azok a beöltöztetett bábuk, amelyek Mexikó egyes tájegységeinek jellegzetes viseletét illusztrálják. Ugyanakkor szinte érthetetlen, hogy a „Szőnyeg, Colorado, Egyesült Államok 1985” feliratú, Yei-szellemeket ábrázoló karakteres navahó szőnyeg miért nem kapta meg jogos törzsi azonosítását, s a közelében kiállított hopi szőnyegecske is kétségkívül attributálható.

Az ötödik teremben a kósárfonás emlékei láthatóak. A kettős kontinens szinte minden

Agyagszobor. Mexikó, maja civilizáció.
Jaina-sziget, 600-900
Clay statue. Mexico, Maya civilization,
Jaina Island, 600-900

területén felhasználták az indiánok a környezetükben található növények szárait, leveleit, rostjait kosárfonásra, s ezek változatos technikai eljárásaival készítették tárolóikat, kosaraikat.

A hatodik terem az amazóniai tollművészet színpompás és változatos tárgyait, szertartási kellékeit, egyszerű díseit mutatja be. Ez a terem *Boglár Lajos* több évtizedes szisztematikus kutató és gyűjtőmunkájának bemutatóterme. A tollak rögzítésének, egymás mellé rendezésének, színharmóniákba komponálásának izgalmas variációit ismerhetjük meg itt. A terem egyik oldalán kialakított élőképek az őserdőben lakozó szellemek megidézését szolgálja, s egyben hangulatos eszköz a vitrinekben kiállított tolldíszek lehetséges funkcióinak illusztrálására.

A hetedik teremben kaptak helyet a kőemlékek és a gyűjteményben igen szűkös számban képviselt fafaragások. Itt érezhető először, hogy a kiállítás rendezésében nem lehet teljes következetességgel végigvinni az eredeti koncepciót. A terembe lépve a falon egy, „Az Andok fő régészeti kultúrái” feliratú térképpel találkozunk, de az első két üveges tárlóban történeti időkből származó fafaragások láthatóak – zömmel Észak-Amerikából. Ezután újabb térkép következik a falon, „Mezoamerika fő régészeti kultúrái” felirattal. A közép-amerikai kőemlékek azonban a terem szembelevő falához rendezett vitrinekben és a terem közepén álló üveges tárlókban kaptak helyet. Ugyancsak ebben a

teremben található egy nehezen érthető tévedés. Az első vitrinben látható egy faragott fatárgy, melyet címkéje a következőképpen azonosít: „Tomahawk, Észak-Amerika 1914”. Tomahawknak a fém baltafejjel ellátott kézi-fegyvert nevezik. A kérdéses tárgy azonban egyetlen darabból faragott ún. „gömbfejű faharci bunkó” (ball-headed wooden warclub). Amennyiben a datálását hitelesnek el lehet fogadni, akkor még azt a kijelentést is megkockáztathatjuk, hogy az kimondottan eladás céljára – a századelő turistái számára – készített „souvenir”. A teremben kiállított kőemlékek azonban ízléssel és esztétikusan vannak elrendezve, bár egy-két fotónagyítás, vagy részletrajz tovább növelhette volna a terem hatását.

A nyolcadik és kilencedik terem az agyagművészet bemutatásának helyszíne. A parányi (6-7 cm-es), Valdivia-kultúrából (i.e. 3500-1500) származó agyagfiguráktól a mexikói totonák fazekasasszony, Doña Carmen műhelyének rekonstrukciójáig igen változatos kollekciónak vonultat fel ez a terem. Kicsit illúzióromboló, hogy a fazekasasszonyt megidéző bábu könyöke „folytonossági hiányban” szenved – talán annyi engedelményt lehetett volna tenni, hogy hosszabb ujjú blúzt kap a bábu, vállalva ezzel, hogy a blúz ujjja agyagos lesz, míg edényeit formázza. A perui tengerpart kerámiáit felvonultató üveges tárlók felső részei kissé üresen hatnak, s nehéz eldönteni, hogy a kiállítás rendezői fáradtak-e ki, mire idáig jutottak, vagy e tárlók felső regisztereibe, mondjuk fotográfiákat szántak, amelyek valamilyen oknál fogva nem készültek el. Ezen észrevételünket azonban ellensúlyozzák olyan remekművek és csodák, mint például a késő klasszikus korból (i.sz. 600-900) származó festett maja agyagedény, melynek bámulatos ikonográfiáját az edény fölötti rekonstrukciós rajzon is tanulmányozhatjuk.

A kiállítást záró teremben a perui Chancay-kultúra (i.sz. 800-1470) egyik sírjának és mellékleteinek rekonstrukcióját készítették el. Rendkívül hatásos megoldással látatják a sírknát és a mellékletek elhelyezésére szolgáló kamrákat. Nagyszerű ötlet, frappánsan kivitelezve – egyetlen kifogást lehet ellene emelni. Azzal, hogy a nagyszabású kiállítás utolsó termébe került ez a nagy jelentőségű régészeti leletegyüttes, ez azt sugallja a látogatóknak, hogy az amerikai indiánok kultúrája régészeti és történeti kuriózum, amely elmúlt, betemette a múlt s feltárása csak régészeti ásatás eredményeként valósítható meg. Talán szerencsésebb lett volna, ha a textilművészet kortárs emlékeivel zárul a kiállítás, hiszen az élénk színű hímezések, szövetek, foltmozaikok elevensége, a technikák napjainkban is ismert volta erőteljesebben keltette volna egy napjainkig élő, eleven kultúra benyomását. S azt hiszem, az indiánok is elégedettek lettek volna

kultúrájuknak egy ilyen felfogáson alapuló bemutatásával.

Megszoktuk, hogy nagy kiállítások esetében Nyugat-Európában vagy a tengerentúlon monografikus igényrel elkészített, tekintélyes katalógusok publikálásával kísérik a tömegeket vonzó, jelentős eseményt. Nálunk ez csak kivételes esetekben szokott megtörténni. A *Nem csak sastoll...* kiállítás megérdemelte volna, hogy tisztességes, a Néprajzi Múzeum teljes amerikai anyagát feldolgozó komoly, monografikus katalógus kísérje. Ezzel méltó módon lehetett volna emléket állítani az amerikai őslakók sokszínű kultúrájának, s egyben a nemzetközi kutatás figyelmét felhívni a darabszámában alacsony, de színvonalában annál értékesebb és rangosabb indián és inuit gyűjteményre.

Fönött tál. Piarao, Venezuela, 1964
Woven plate. Piarao, Venezuela, 1964
Fotók: Winter Erzi

Lásd még – see also: *Képmelléklet I.*

Not Just Eagle Feathers... Techniques of the Native American and Inuit Crafts

The Hungarian Ethnographical Museum showed her Native American collection under the title 'Not Just Eagle Feathers...' Techniques of the Native American and Inuit Crafts. The exhibition opened in March 1999, and closes in April 2000. Many pieces of the more than 1000 objects were shown to the public for the first time. Since the collection can not cover all historic periods or cultural areas of the Americas, the organizers decided to introduce the materials according to the fields of arts and crafts. Consequently the nine rooms show the following techniques and crafts in this order: leatherworks, textiles, basketry, featherworks, stone carvings and woodcarvings, pottery.

Isten házai és szolgálói

Kiállítás a szent év alkalmából a külföldi magyar intézetekben

Fogarasi Klára

A kereszténység történetének ritka dokumentumai közé tartoznak azok a fényképek, amelyeket a világ különböző pontjain tevékenykedő misszionáriusok küldtek Magyarországra 1896-ban, a millenniumi kiállításra, Ribényi Antal plébános felhívására. Ribényi ugyanis növekvő számú híveinek új templomot szeretett volna építtetni, azonban az egyházi és állami költségvetés kevésnek bizonyult. A hiányzó összeget ezért magának kellett előteremtenie. 1895-ben keresztény misszionárius paptársaihoz fordult levélben segítségért: tárgyakat és fényképeket kért kiállítás céljára, hogy a befolyó öszszegből templomot építhessen. Több mint 6000 tárgy és 400 fotográfia érkezett a kiállításra.

„Az ezredévi ünnep s a vele kapcsolatos nemzeti kiállítás számos ritka és különleges látványossággal ajándékozta meg fővárosunkat. Ezek közt tanulságos voltával, tudományos becsével kiválik a néprajzi missió kiállítás”- tájékoztatta olvasóit a Vasárnapi Újság 1896-ban. A rendezvény rangját a helyszín: a Nemzeti Múzeum nagy oszlopcsarnoka és a megnyitói ünnepélyessége is bizonyította.

Jankó János az újság 48. számában másfél oldalas cikkben ismertette az anyagot, a gyűjtés körülményeit, a tárgyak eredetét, a rendezvény célját. Külön kiemelte, hogy csak azért lehetett ilyen eredményes a felhívás, mert egyházi cél szolgálatában állt. A világ különböző pontjain tevékenykedő hittérítők korábban is több ízben kaptak felkéréseket múzeumoktól és magánosoktól, de rendkívüli elfoglaltságuk és „keserves, gyakran súlyos” körülményeik miatt eddig egyáltalán nem, vagy csak kisebb anyaggyűjtésre vállalkoztak.

A misszió kiállítás a millennium idején azért válhatott a sok látványosság és szórakozást kínáló produkció között is olyan népszerűvé, és váltott ki megkülönböztetett figyelmet, mert áttekintést nyújtott a korabeli távoli társadalmak tagjairól, a különböző kontinensek kevésbé ismert vagy ismeretlen népeinek rendkívül sokszínű, fejlettségi szintjét tekintve pedig igen eltérő kultúráiról. Másrészt példákat mutatott arra is, hogy egyes kultúrák éppen alkalmazkodóképességükkel, újító törekvéseikkel, találékonyságukkal, meghatározott európai művelődési minták átvételével tudták fennmaradásukat biztosítani.

A kiállítás anyagát később a Nemzeti Múzeum megvásárolta, a Néprajzi Osztály önál-

Apácák sétája növendékeikkel. Hong-Kong, Kína. Néprajzi Misszió, 1896
Nuns walk with their disciples. Hong-Kong, China. Folklore Mission, 1896

lósodásával pedig a Néprajzi Múzeum tulajdona lett. A kollekció története során mindvégig a tárgyak álltak a figyelem középpontjában, noha a misszionáriusok szép számmal küldtek fényképeket is. A fényképek készítésének időpontját csak néhány esetben jegyezték fel. A két legkorábbi felvétel valószínűleg a tasmániai nő és férfi arcképe. A datált felvételek közül a legkorábbi 1888-ban készült Kamogában egy keresztény családról, a többi fénykép feltehetően 1895-ből és 1896-ból származik.

A felvételek kisebb része műtermi, professzionális fényképészek által készített (valószínűleg vásárlással megszerzett) fotográfia, többsége azonban misszionáriusok vagy más amatőr fényképészek alkotása. Az utóbbiak örökítették meg a missziók tevékenységét, hit- és köznapi életét, az éppen odaérkező misszionáriusokat, az épülőfélben lévő vagy már elkészült templomokat, kápolnákat, a rendház vezetőinek rezidenciáit; az első megkeresztelteteket (családot vagy nagyobb csoportot); a misszió szervezett világát: árvalházak, iskolák növendékeit, földművelést, ültetvényeket, az asztalos-, lakatos-, kalapköltő- vagy varróműhelyekben folyó munkát.

Nagyszámú felvételen láthatjuk a bennszülött népcsoportok képviselőit (vezetőit, tagjait), szokásait, életmódját, környezetét. A misszió kívüli világ a XIX. század utolsó évtizedeiben, amikor a felvételek készültek, egymástól igen eltérő társadalmi lehetőségeket, formációkat mutatott. De a kultúra mélyrétegeiben hasonlóképpen évezredekben mérhető a távolságok: az Arab félsziget-

ten a fényképész még találkozott az elbeszéléseit húros hangszereken kísérő mesemondóval. Észak-Amerikában pedig az eredeti bőrruháját hordó indián főnökkel. Mitikussá vált alakjukat és képmásukat még az utolsó pillanatokban rögzítette a „fényírás”, ugyanaz a technikai csoda, amelynek köszönhetően majd a következő generációk gondolkodása, hite és törekvései alapvetően megváltoztak. Egyre szaporodtak ugyanis szerte a világban az új kor látvány-kliséit gyártó műhelyek: a fotográfiai műtermek, ahol Arizonától Názaretig hasonló díszletek és feltételek között készültek, készülhettek csak sikeres felvételek. (Az ifjú indián főnököt tehát már a festett kulisszák és kellékek között látjuk, amint harci táncöltözetében a „kor követelményének” engedve pózol.)

A fényképezés pótolhatatlan volta azonban az emberek, az adott élettér, a hétköznapi és ünnepi szokások (akkoriban leghitelesebb) leképezésében rejlik. A XIX. század végén Zanzibárban, a Tűzföldön, Tasmániában még olyan népcsoportokat, jelenségeket lehetett megörökíteni, amelyeket a következő évek, az új század felgyorsult társadalmi, gazdasági, vallási átalakulásai végérvényesen fölszámoltak – esetenként éppen a missziók tevékenységének köszönhetően. Fotografálásuk ezért – a változásokat megelőzően – történelmi jelentőségű volt. A fehérek betelepedését követően fél évszázaddal, a huszadik század második évtizedében még néhány százra tehető pl. az „ona” indiánok száma, utolsó képviselőjük azonban néhány évvel ezelőtt, az 1990-es években meghalt. A

Gyermekhordó kínai, 1896
Chinese man carrying children, 1896

misszionáriusok által küldött kollekcióban még hét fotografiát találunk, amely őket ábrázolja. Hasonló sors várt Tasmánia őslakóira. Róluk a kollekcióban két felvétel érkezett. A kultúrák találkozásai tehát fájdalmas veszteségekkel is jártak.

A fényképek alapján a legteljesebb társadalmi körkép az afrikai kontinens melletti Zanzibár szigetéről rajzolható. Külön felvételek készültek a szultánról, rokonairól, titkáráról, kocsisáról és szolgálóiról; angol matrózok és misszionáriusok által felszabadított vagy családtagként kezelt („patriarchális házi”) rabszolgákról, parti postásokról, az árvaházról, keresztény hitre tért házaspárokról, rendőrökről, a misszióban tanuló diákokról, zanzibári arabokról, a palotáról, az erődéről, a protestáns egyház épületeiről, az indiaiak temetőjéről, a katolikus kórházról, a település rabszolganegyedéről, vadászatról, a piactérről.

A négyszáz felvételtől száz darabot választottunk ki ahhoz a kiállításához, amelyet több európai Magyar Intézet rendelt meg, és Varsóban már három helyszínen be is mutatnak (a Magyar Intézetben, az Állami Néprajzi Múzeumban és az Ursynów – Úr Mennybemenetele Templomban). Február közepén Bécsben, márciusban Prágában, majd Kassán, később Stuttgartban és Helsinkiben is látható lesz. A kiállítást Fogarasi Klára rendezte.

God's Homes and Servants

In connection of the „holy year” of christianity, Hungarian Ethnographic Museum put together a small exhibition of photographs for Hungarian Institutes all over Europe. The collection, where these hundred photographs were selected from, had been collected from Hungarian Missionaries working in all parts of the world and introduced in the National Museum in 1896, as part of the Hungarian Millennium Exhibition

Mesés gyermekkönyvek

A Szórákaténusz Játékmúzeum és Műhely időszaki kiállítása

2000. március 18. és szeptember 3. között

Kalmár Ágnes

Az 1981-ben alapított intézmény muzeális gyűjteménye évről évre szép tárgyakkal, gyakran valódi ritkaságokkal bővül. E játékszereknek csupán töredékét mutatjuk be állandó kiállításunk két tágas termében, ahol jelenleg a múzeum legszebb, legértékesebb darabjai láthatóak. Időszaki kiállításaink az épület emeleti körgalériáján kapnak helyet, ott, ahol építészeti is összekapcsolódnak, az egyébként szorosan együttműködő múzeum és műhely elkülönített terei. A játék szer-teágzó területéről választjuk ki az itt bemutatott tárgyakat, gazdag gyűjteményünk önálló egységeit.

Régi gyermekkönyvekkel köszöntjük a millenniumi esztendő, különös tekintettel és tisztelegéssel a közelgő olvasás évére. 1820 és 1940 között kiadott, legtöbbször szépen illusztrált mesés- és verseskötetek, díszkötésbe fűzött gyermekújságok kerültek most kiállításra. Kit is ünnepeljünk ifjúsági irodalmunk nagyjai közül, milyen nyomtatványokat emeljünk ki a könyvművészet rangos darabjainak tárházából? A SZÓRAKATÉNUSZ Játékmúzeum és Műhely bővelkedik értékes kötetekben. Közülük elsőként a XX. század első évtizedeinek hazai kiadású művészi gyermek-

könyveit említem, melyekben olyan írók és képzőművészek jelennek meg egymás mellett, mint *Karinthy Frigyes*, *Balázs Béla*, *Kozma Lajos* és *Lesznai Anna*. Olyan világhírű gyermekkönyv-illusztrátorok is megtalálhatóak a múzeum könyvritkaságai között, mint *Walter Crane*, *Arthur Rackham*, *Kate Greenaway* vagy *Lothar Megendorfer*; nem beszélve az 1900-as évek elején Szentpéterváron kiadott, *Billibiny* aranyveretes képeivel ékesített klasszikus mesekönyvekről. A magyar származású *Pogány Nándor* az 1910-es évek során Londonban adta ki testvére, *Pogány Willy* színes képtábláival és könyvdiszeivel ékesített, különleges megjelenésű, magyar népmeséket közreadó angol nyelvű művészi köteteit. Sok más ritkaságot tartalmaz még a kiállítás, s csak idő kérdése, hogy kibővítsük a sort a közelmúlt gyermek- és ifjúsági irodalmának néhány különlegesen szép darabjával is.

Lásd még – see also: *Képmelléklet III.*

Mese a sólyomtollról. Billibiny színes képtáblája, 1902
Tale of falcon faether. Colored plate of Billibiny, 1902

Legendary Books for Children

Between 18 March and 3 September 2000 a temporary exhibition of children books is on display in the Szórákaténusz Toy Museum and Workshop, Kecskemét. Well illustrated volumes of poems and tales published between 1820 and 1940 are exhibited here. The visitors can see some tale-books written by Frigyes Karinthy, Béla Balázs, Lajos Kozma and Anna Lesznai, can find some famous book illustrators as Walter Crane, Arthur Rackman, Kate Greenaway, Lothar Megendorfer in the exhibition. The Bilbiny tale-book can be seen which was edited in Saint Petersburg at the beginning of 1900s, such as a Hungarian folk-tale collection, Willy the Pagan which was edited in English in London in the 1910s.

Érdemes megnézni!

A mentők múzeuma

Róbert Péter

Érdekes gyűjtemény található a Lipótváros egészen más dolgokról nevezetes utcájában. Itt a Markó utcában működik már 105 éve a Mentőmúzeum: 1893-tól gyarapodik anyaga. Eleinte csak szakkönyvek, baleseti relikviák, mentéstechnikai fajták alkották. Létrejötténél dr. Kresz Géza (1846–1901) belvárosi tisztiorvos, a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület alapítója is bábáskodott.

Idén több jubileumot is ünnepel a kis múzeum: 1964-ben ugyanis a Rohamkocsi 10 éves évfordulóján kiállítás számolt be a fejlődésről, 1969-ben az Országos Mentőszolgálat és a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum szerződést kötöttek arra, hogy a Mentőmúzeum a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum részlegeként kerül felállításra az Országos Mentőszolgálat működtetésében.

Az okmány megtekinthetjük dr. Antall Józsefnek, az Orvostörténeti Múzeum akkori főigazgatójának aláírását, aki később is odafigyelt a múzeum anyaggyűjtésére és tudományos háttérre kibontakoztatására.

Az első kiállítási terem a magyar mentésügy előtörténetét idézi. Megemlékezik az 1769-ben (130 éve) kiadott Mária Terézia fé-

le első mentésügyi rendeletről, és többek között a Pesti Sebész-, Borbély- és Fürdőscéh utolsó mesteréről: Kresz Károlyról.

Az ő legkisebb fia, Kresz Géza a magyar szervezett mentés megeremtője. Külön tárolóban láthatjuk szolgálati tárgyait és nemesi címerét. A második kiállítási teremben a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület működésével találkozhatunk. Fenntartási gondokról tanúskodnak az adománygyűjtő perselyek, fényképeket láthatunk a nagyobb szerencsétlenségekről, köztük a szörnyű ököri-tói tűzvészről, amely 329 áldozatot követelt.

A terem egyik oldala a mentők háborús ember-mentő tevékenységének dokumentumait őrzi. Az egyik teremben a vidéki mentőegyesületek emlékeit találjuk.

Rengeteg érdekes tárgy található a Mentőmúzeumban: esetládák, lélegeztető ballonok, kézi hajtású vastüdő 1952-ből és más érdekességek. Külön vitrint foglalnak el a magyar mentés-ügy folyóiratai. Másik vitrin mutatja be a mentőegyesületek vezetői által kiadott elsősegély-nyújtási útmutatókat, a hivatásos mentőorvosok és nem hivatásosak által írt ilyen tárgyú szakkiadványokat.

A Carpathia hajó fényképe Lengyel Árpád mentőorvosra emlékeztet, aki részt vett a

Titanic utasainak mentésében. Tárló Őrzi Kovách kitüntetéseit, köztük a Meidzsi csillagot, melyet Széchenyi Ödön pasa adományozott neki a konstantinápolyi (Istanbul) mentőegyesület megszervezéséért.

Egyedülálló sorozatban láthatóak a szolgálati érdemérmek. Belepillanthatunk az első esetenaplóba, a mentőorvosok „Titkos Könyvébe”, melynek vérbő karikatúrái meg elevenítik a száz év előtti mentőórság életét. A kéthordályos parasztszekér-modell a rossz vidéki utakon szállított sérültek Lohner-mentőfogát annak a kocsinak a modellje, melyet a bécsi Munkdy és Wilczek ajándékozott a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesületnek.

Érdemes ellátogatni a Markó utcába.

Részletek a kiállításból – Details of the exhibition

The Museum of the Ambulance Service

The Museum of the Ambulance Service was established by a municipal health officer, Géza Kresz in 1893. The museum was closed in 1954 and it was reorganized by József Antall's initiation in 1987. Nowadays the history of the Ambulance Service can be seen here.

The article describes the most important items of this exhibition. The museum receives the visitors in the central building of the National Ambulance Service. The address is: Budapest, V. Markó st. 22.

Nemzetközi kapcsolatok

Europalia Hungaria 1999 – egy kiállítás tanulságai

Basics Beatrix

2000. január 7-én bezárt a brüsszeli Palais des Beaux Arts-ban a *Hungaria Regia* címmel megrendezett történeti kiállítás. A 442 katalógustétel jóval több bemutatott tárgy jelentett, mivel sok tárggyüttes szerepelt. Sokszor elhangzott már, hogy ennyi műtárgy ilyen kiállításon még soha nem szerepelt külföldön, s ez a fajta bemutatkozási lehetőség egyedi és természetesen nagyon ritka.

Az egész rendezvénysorozat – amelynek bár központi eseménye volt ez a kiállítás, de mégiscsak egy eseménye a sok közül – arra épült, hogy a kiválasztott ország kultúráját a belga közönség minél sokoldalúbban megismerhesse. Azaz a kiállítások mellett sok egyéb programon – koncertek, néptánc-együttesek fellépései, bábszínházi előadások például – vehetett részt a Magyarország iránt érdeklődő. Mivel ilyen jellegű bemutatkozási lehetőség nem adódik túl gyakran, gondolhatnánk, hogy alapos mérlegelés, tervezés előzte meg a programsorozat kialakítását. Ha csak a magyar félcn múltot volna a dolog, még akkor sem lett volna könnyű a helyzet, de mivel a belga megrendelő élt válogatási jogával, így bizony sok vita és küzdelem eredményeképpen alakult ki a végső kínálat.

Ami az úgynevezett központi kiállítást, azaz a később *Hungaria Regia* címet kapott tárlatot illeti, ez esetben is tárgyalások, megbeszélések, viták előzték meg a végső koncepció kialakulását. Az eddigi központi kiállítások általában képzőművészeti anyagot mutattak be (a spanyol, a cseh, de akár a portugál is) egy-egy korszakra koncentrálnak, vagy esetleg – mint például egy olyan távoli és egzotikusnak tűnő kultúra, mint a mexikói – áttekintő jelleggel. Ha szerencsés a választás és bőségesen áll rendelkezésre magas színvonalú anyag, akkor ez jó megoldásnak tűnik. Magyarország esetében is lehetett volna ezt tenni, hiszen akár a Szépművészeti Múzeum, akár a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményéből ki lehetett volna válogatni hasonló jellegű műtárgy-együttest. Hogy végül miért lett a Magyar Nemzeti Múzeum a kiállítás megrendezője, ma már eldönthetetlen, és nincs is okunk föltenni a megválaszolatlan kérdést.

Kilenc évszázad történetét, művelődéstörténetét kellett bemutatni, s maga a műfaj, a történeti kiállítás az Europalia történetében is

új volt, de itthon is sokat vitatott műfaj. Az utóbbi egy-két évtizedben sokasodtak meg az ilyen jellegű tárlatok, s tegyük hozzá, nemcsak itthon, hanem Európa-, sőt Amerika-szerte egyaránt. A hazai közvélemény már egy ideje találkozhatott történeti kiállításokkal, az egyik legsikeresebb a Budapesti Történeti Múzeumban megrendezett Holocaust kiállítás volt. A Magyar Nemzeti Múzeum újrarendezett állandó történeti kiállítása 1996-ban nyílt meg, s – különösen a XX. századi része – meglehetősen sok vitát kavart.

Sokféle módszer adódik egy ilyen bemutató megrendezésére, s bizony mindig meggondolandó, hogy melyiket alkalmazzuk. Nem állíthatjuk, hogy egy bizonyos megoldás lehet csak célravezető, s a téma is nagymértékben befolyásolja a választást. A Holocaust kiállítás esetében például tökéletesen illúziókeltő volt az enteriőrök kialakítása, ugyanezt a módszert a Nemzeti Múzeumban már nem lehetett használni. A Hungaria Regia esetében sok tekintetben hasonló problémákkal kellett szembenézni, s a munkát igencsak megnehezítette, hogy a helyszín ismerete s a belsőépítéssel való kapcsolattartás nélkül kellett kiválogatni az egyes termek tárgyait. (Ez olyan gyakorlati problémákat is okozott, mint a grafikai- és festménykeretek, vagy a paszpartu színének kiválasz-

tása.) Amikor a műtárgyak és a rendező muzeológusok megérkeztek a helyszínre, akkor szembesültek csak azzal, hogy milyen nehézségekkel kell még számolni a rendezés során. Adott volt a terem falának színe (a vitrinek belseje is ilyen árnyalatú anyaggal lett beburkolva), a tárgyak helye. De amit az egyébként igen kiváló belsőépítész elgondolt (az anyag olykor hiányos ismerete alapján), azt a legkritikább esetben lehetett változtatás nélkül megtartani. Szerencsére roppant rugalmas módon, szakmájának magas szintű ismeretével minden javaslatra, átalakításra nyitott volt, s mindenre lehetett megfelelő megoldást találni. Ez persze azt jelentette, hogy a rengeteg tervezés és aprólékos előkészítő munka ellenére bizony sokat kellett a helyszínen rögtönözni. Ami önmagában nem baj, hiszen meg lehet tenni, ha a rendező csak leszalad az osztályára, a gyűjteményi raktárba, és más tárgyat keres, vagy a restaurátor végez kisebb átalakításokat, az egyetlen feltétel, hogy itthon legyünk. Belgiumban már nehezebb a dolog, különösen mivel az adott műtárgymennyiséggel kell dolgozni, sem többel, sem kevesebbel.

Ennek eredményeképpen volt, ahol a bőség zavarra jelentkezett (mint például az Erdély művelődéstörténetét bemutató teremnél), máshol pedig szinte kevesebb volt a tárgy, mint a tárló (a középkori termek esetében). Az összehatas szerencsére – s ismét a belsőépítész munkájának köszönhetően – nagyon vonzó lett. Elegáns tárlók, visszafogott színhasználat, megfelelő világítás – mindezek nagyban hozzájárultak a műtárgyak hatásának fokozásához. A kiállítás rendezők és belsőépítész azt a lehetőséget választották a téma bemutatásához, amelynek már sok sikeres példáját ismerjük (például a bécsi Várostarténeti Múzeum állandó kiállítása), azaz a kilenc évszázad speciális szempontok szerint kiválasztott csomópontjait magas művészi színvonalú műtárgyak segítségével megjeleníteni.

Ami a kiállítás tartalmi részét illeti, a határ fogalma állt minden terem témájának középpontjában. Az első terem – *Két világ határán* – honfoglaláskori viseletek mellett a koronázási jelvények egy részét mutatja be (ez utóbbiakat másolatban), míg a középkori Magyarország termékének címe *Új határok között*. A török kor egyszerűen csak a *Határon* címet kapta, a további három terem – *A határok felett*, *Lélek a határon*, *Úton Európában* – az arisz-

tokrácia kultúrája, az egyházak, vallások, nemzetiségek szerepe, valamint a Habsburg udvarhoz hű, illetve vele szembenálló családok, mozgalmak témakörében rendezte el a műtárgyakat. Lehetett volna persze invenciózusabb a koncepció, de ennyi idő alatt, ilyen nagy területen, ilyen mennyiségű műtárggyal nehéz lett volna megváltani a világot. A végeredmény mindenesetre látványos, korrekt és bármely külföldi közönség érdeklődésére méltán tarthat számot.

Ami e külföldi – azaz jórészt belga – közönség értékelését illeti (nem lévén turista-szerepe az értékeléshez, hanem a látogatók érdeklődésére lehetett számítani), remélhetőleg kapunk még tájékoztatást a látogatottság adatairól. Egy kiállítás közönségsikere mindig sok tényezőn múlik, s ezek nem mindig függenek szorosan össze a kiállítás tartalmával, minőségével. Akár a műkereskedelemben, gyakran a divat irányítja az emberek érdeklődését. Mindig vannak olyan témák, műfajok, korszakok, amelyek valamilyen okból éppen érdekesebbnek tűnnek. S vannak olyan, úgynevezett „örök” témák, amelyek biztosan mindig sok látogatót vonzanak. A történeti kiállítás nagyon kockázatos e tekintetben. Láttam már olyan történeti kiállítást – az amszterdami Rijksmuseum-ban a Hollandia történetét bemutató anyagot –, ahol én voltam főszereplőként az egyetlen látogató, jóllehet a világ egyik leghíresebb, leglátogatottabb múzeumáról van szó, s a tárlat tökéletes volt, gazdag, változatos és kiváló minőségű műtárgyanyaggal.

Ami az utóbbit illeti, a Hungaria Regia esetében érte kifogás a kiállítást – a műtárgyak nem „csúcscarabok” voltak, viszont a

Aranyozott ezüst kehely, May Mihály alkotása. Brassó, 1727
Gilt silver cup, work of Mihály May
Brasov, 1727

célnak tökéletesen megfelelőek. A kritikák gyakran említették ezt, s amikor a Nemzeti Múzeum állandó történeti kiállításán volt alkalmam belga újságírók csoportját végigvezetni, minden kiemelkedő fontosságú tárgy esetében azonnal rákérdeztek, ott lesz-e majd a brüsszeli bemutatón. Jól tudjuk, az emberek mindig valami különlegességre vágnak, de egy ország kultúráját valamilyen szempontból megjelenítő tárlat nem köteles a legkiválóbb műalkotások sorát bemutatni (még egy művész oeuvre-jét vagy egy iskola, korszakot feldolgozó képzőművészeti tárlat esetében sem kell, hogy így legyen ez). Amellett itt bizony szerepeltek „csúcscarabok” is, nem kis számban.

Ami súlyosabb kifogás volt a belga sajtó (és nem a látogatók) részéről, az megfogalmazásában kissé ideologikusnak tűnt: néhányszor fölelegették a nemzeti szempontokat, mit több egyenesen nacionalistának nevezték a kiállítást. Ez első hallásra is furcsának tűnik, hiszen a rendezők az előkészítés során a legnagyobb gonddal igyekeztek elkerülni minden ilyen jellegű buktatót. Éppen az volt szerencsés a Hungaria Regia esetében, hogy a tárgyak tájékoztattak és beszéltek, felirat és szöveg még a tervezettnél is kevesebb volt. Az első és utolsó terem között elhelyezett vetített térkép- és illusztráció-sorozatról is elmondható, hogy semmilyen ilyen jellegű támadási lehetőséget nem nyújtott.

A Hungaria Regia katalógusa tizenöt tanulmányával, valamint a kiállított műtárgyak leírásával olyan kiadvány lett, ami jelenleg a kiállítások nélkülözhetetlen része, s mind tartalma, mind kivitele megfelelt az elvárásoknak.

Mindent összevetve elmondhatjuk, ritka lehetőséget kapott Magyarország az Europalia rendezvénysorozat által, amit – a nehézségek ellenére is – sikerült jól kihasználni. Egyetlen dolog sajnálatra méltó: az itthoni közönség alig hallhatott valamit az eseményekről, s a sajtó vagy a média sem tett túl sokat ennek érdekében. Mondhatnánk erre, hogy nem is itthonra készült, mégis méltó lett volna a megismerésre és értékelésre vagy akár a bemutatásra is.

Lásd még – see also: Képmelléklet IV.

Europalia Hungaria 1999

In the city of Brussels, which is called nowadays the capital of Europe a special tradition is followed: the event of Europalia is organised each year. This year Hungary was the guest of Brussels and Europe and a series of events – theatrical performances, concerts, exhibitions – took place. The central exhibition was organised in the beautiful art nouveau building of the Palais des Beaux Arts planned by Victor Horta. The title of the show is Hungaria Regia and presents 800 years of Hungarian

Székely parasztasszony. Franz Neuhauser akvarellje, 1810
Székely peasant woman. Water color of Franz Neuhauser, 1810

history and cultural history with the help of the most precious works of art with the Hungarian National Museum and the most important religious collections and treasures as well. Almost five hundred objects were seen at the exhibition, with such masterpieces among them as the Calvary of Master M. S., goldsmith' works of the Benedictine Abbey of Pannonhalma, the Cathedral Treasury of Esztergom, the Archbishop Collection of Győr, the treasures of the Jewish and Protestant Museums of Budapest. The first part of the exhibition represented medieval Hungary, beginning with the objects of the conquering Hungarians. The Hungarian Kingdom of the Middle Ages played an important role in Europe, and till the battle of Mohács in 1526 was a respected power of the continent. The Renaissance court art of King Matthias I and volumes of his famous library, the Bibliotheca Corviniana were also shown. Following the tragic defeat at Mohács the 150 years Ottoman rule made it possible to present the weapons, graphic and painting representations of the permanent battles against the Ottomans, and the final event of it, the recapture of Buda in 1686. The variety of religions, religious works of art and applied art were shown in two rooms. Nationalities in the territory of Hungary as part of the Habsburg Empire are also presented in graphic works and with the help of their costumes and objects as well. The way of life, the wealth of Hungarian aristocratic families were shown by the large size paintings of the ancestors' galleries, their pompous dresses, jewellery and objects. And in the final room the visitors could get information concerning the turn of the 18th century movements of Hungarian enlightenment and the patriotic activity of the Széchenyi family. As a result of the work of art historians, historians and other experts the works exhibited showed the most important events and personalities of Hungarian history centred on the changing idea of the border in the course of the Hungarian and European history. As usual, the exhibition was accompanied by a complete catalogue of the works exhibited, showing their photos as well, with the studies of the most outstanding Hungarian historians.

Nemzetközi régészeti konferencia Aszódon és Nyíregyházán

Kulcsár Valéria – Istvánovits Eszter

„A Kárpát-medencei barbárok nemzetközi kapcsolatai az I–V. században” című régészeti konferenciát a császárkori és kora népvándorlás kori népeket kutató szakemberek hosszú évek óta folyó összejelvetel-sorozatának részeként képzeltük el. A szakmai tanácskozások megelőző alkalmaira Franciaországban, Németországban, Lengyelországban, Szlovákiában és Csehországban, valamint Oroszországban került sor. A terültre kerülő korszak és témakör (egy világbirodalom virágkora és bukása a centrum és periféria viszonylatában) egyetemes európai jellege magyarázza azt az élénk érdeklődést, amely e konferenciák iránt a nyugat-, a közép- és kelet-európai kutatók körében egyaránt tapasztalható. A rendszeres eszmecsere-kiváló alkalmat teremtenek arra, hogy a Kelet és a Nyugat társadalomtudománya közötti szakadék (amely főként az utazási nehézségek, a szakirodalom beszerzésének problémáiból adódik) érzékelhetően csökkenjen. A közép-európai országok – az élet többi szférájához hasonlóan – régészeti kérdésekben is a híd szerepét (ami a régészeti leletanyag gazdagságában is egyértelműen tükröződik) játsszák Európa két pólusa között.

Magyarországon ez volt az első kísérlet hasonló témájú nemzetközi tanácskozás megrendezésére. A terv különlegessége, hogy két vidéki múzeum szervezte, vállalva a fővároson kívül eső rendezvény összes hátrányát (és előnyét).

A tanácskozás két helyszínen zajlott: Aszódon és Nyíregyházán, ami alkalmat adott a résztvevőknek – 12 ország 50 kutatójának –, hogy „személyesen” is megismer-

*Az aszódi múzeum leleteinek tanulmányozása
Investigation of the finds of the museum of Aszód*

Fotó: Almássy Katalin

kedjenek a két múzeum korszakra vonatkozó kiemelkedő régészeti anyagával.

A konferencia augusztus 24-én Aszódon kezdődött. Az Evangélikus Egyház Petőfi Gimnáziumának konferenciatermében Visy Zsolt helyettes államtitkár, a korszak avatott szakértője nyitotta meg a tanácskozást. A Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága nevében Korkes Zsuzsa megyei múzeumigazgató-helyettes, Aszód város nevében Bagyin József polgármester üdvözölte a résztvevőket. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyét a nyitáson Pataki József osztályvezető és Vida János főtanácsos (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye Önkormányzata) képviselte.

A szoros program ellenére jutott idő Aszód nevezetességeinek (zsidó temető, múzeum, kastély, evangélikus templom) megtekintésére is.

*A konferencia résztvevői az aszódi műemlék zsidó temetőben
Participants of the conference in the protected Jewish cemetery of Aszód*

Fotó: Asztalos Tamás

A két város közötti utazást egybekötöttük egy szakmai kirándulással, ahol a résztvevők képet alkothattak az Alföldről, amely kulcsfontosságú színtere volt a római és népvándorlás kori nomád népek történetének. Az utazást Hortobágyon szakítottuk meg, ahol a Nemzeti Park igazgatójának, Aradi Csabának jóvoltából Végvári Zsolt vezetésével megtekintettük a kiszustusi madárlelet, a Górécs tanyai ragadozómadár repatriációs központot, valamint nagyobb gyalogtúrát tettünk a Szálkahalmon és környékén.

Nyíregyházán Pappné Kurucz Katalin megyei múzeumigazgató-helyettes és Vida János főtanácsos fogadta a vendégeket. Nyíregyházán is akadt alkalom egy rövid kirándulásra: Sóstón a Múzeumfalut mutattuk be.

A konferencia augusztus 27-én este zárult. Fővédnöke Martonyi János külügyminiszter, regionális védnökei Tóth Gábor országgyűlési képviselő és Zilahi József, a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Önkormányzat azóta elhunyt elnöke volt.

A költségeket szponzoraink segítségével tudtuk előteremteni. Ezúton is köszönetet mondunk támogatóinknak.

International Archeological Conference in Aszód and Nyíregyháza

The archeological conference was organized in Hungary between 24 and 27 August, 1999. It was titled as 'The National Connections of the Barbarics of the Basin of the Carpathians from the First Century till the Fifth Century'. The archeologists who do research work about the population of the period of the Roman Empire and of the early great invasions had not met on international conferences for years. In this case 50 researchers from 12 countries participated on the conference which was organized in two Hungarian towns.

Az AVICOM és a F@IMP 2000 Budapesten 2000. november 22-25-ig a Néprajzi Múzeumban

Tari János

Az 1991 júniusában alapított AVICOM (Múzeumok Audiovizuális, Új Kép- és Hangtechnológiai Nemzetközi Bizottsága) egyike az ICOM (International Council of Museums) nemzetközi bizottságainak. Jelenleg ötven ország képviselőjében több mint 480 taggal rendelkezik. Az egyetlen nemzetközi bizottság, amelynek székhelye Párizs. Vezetőségét három évente újjátják meg a nemzetközi ICOM-közgyűlés keretében, s jelenleg egy elnökből (francia), három alelnökből (kanadai, svéd, magyar), egy főtitkárból (angol), egy pénztárostól (francia) és egy igazgatótanácsból áll.

A bizottságot gyűjteménykezelő muzeológusok és tudományos kutatók, az újabb audiovizuális technológiákat múzeumokban, gazdálkodó és kulturális intézményekben alkalmazó szakemberek alkotják. Tanácskozási joggal tagok lehetnek magánszemélyek is.

Az AVICOM vállalásai a következők:

- tájékoztatja a múzeumi szakembereket az újabb audiovizuális technológiák alkalmazási lehetőségeiről, tanácsadást vállal főként pedagógiai, informatikai, promóciós és kereskedelmi vonatkozásban;

- ajánlásokat tesz az audiovizuális technológiák számításba vételére beszerzési és gazdasági költségvetés, illetve kulturális rendezvények vonatkozásában;

- tanulmányozza a kép- és hangtechnika, a multimédia, valamint a kábelhálózati és rádió-adások jogi és pénzügyi kereteit;

- számba veszi az intézményeket, gyűjteményeket, műszaki berendezéseket, produkciókat, adatbázisokat és adatbankokat;

- támogatja a legkülönbözőbb audiovizuális dokumentumok megővésére vonatkozó tudás megszerzését;

- előmozdítja a technikátörténeti ismeretek terjesztését;

- ösztönzi az audiovizuális technológiák használatát érintő csere- és kutatóhálózat kiépítését.

Az évente több nyelven (franciául, angolul, spanyolul, németül, olaszul) megjelenő tájékoztató füzetünk, az *Avicom-Flash* informálja a tagokat terveinkről és tevékenységünkéről. A bizottság rendes közgyűlése évente változó fogadóországban kerül megrendezésre, specifikus témával és különböző rendezvényekkel (konferenciák, szakmai na-

pok, fesztivál). Informálás és reflexiók céljából közzéteszik és terjesztik a rendezvények eseményeit.

Az Avicom 1994-ben két szakirányú munkaközösséget (groupe de travail spécialisée, GTS) hozott létre. A „Photo” munkaközösség összeállítja a múzeumokban, levéltárakban és könyvtárakban fellelhető dokumentumok állományjegyzékét. A „Cinéma-videó-multimédia” munkaközösség a helyszínen felméri az audiovizuális produciókat és felszereléseket, film- és multimédia-bemutatókat szervez az alkotók bevonásával, valamint információkkal szolgál a F@IMP részére.

f@imp.2000

Az Országos Népművészeti és Néprajzi Múzeum (Musée National des Arts et Traditions Populaires) az Avicom egyik intézményi partnere; ez ad helyet a F@IMP általános bizottságának.

A F@IMP (Festival audiovisuel international musées & patrimoine) az Avicom szervezésében bonyolódik le. A F@IMP az ICOM-nak alárendelt AVICOM égisze alatt szervezett kulturális rendezvény, amely az UNESCO támogatását is élvezi.

A F@IMP hivatásának érzi a múzeumok és közintézmények multimédiás szakemberei által alkotott audiovizuális (filmek, videók) és multimédiatermékek (internet-site-ok, CD-ROM-ok) készítésének és terjesztésének ösztönzését, méltó helyére emelésének előmozdítását; multimédia- és audiovizuális technológiák kérdéseivel foglalkozó bemutatók és vitafórumok rendezését.

Bár a fesztivál elsősorban a kultúrával, az audiovizuális technikával és a kommunikációval foglalkozó szakembereket fogja össze, rendezvényeinek nagy része nyitva áll a közönség előtt is.

A F@IMP a következő rendezvényeket foglalja magában:

- Audiovizuális (filmek, videók) és multimédia alkotások (CD-ROM, weboldal) versenye, amelyet egy Párizsban ülésező zsűri irányít. A versengés nyitva áll múzeumok és művelődési intézmények (mint gyártók, alkotók, kezdeményezők és tanácsadók), valamint kulturális CD-ROM-okat létrehozó szakemberek előtt. Az alkotások bemutathatnak egy művelődési intézményt, gyűjteményt, múzeumot, közintézményt, művészt vagy művészettörténeti témát, jellegüket te-

kintve lehetnek pedagógiai, tájékoztató, promóciós célzatúak vagy művészi értékűek. A verseny győzteseinek kihirdetésére és a díjak átadására a fesztivál záróestélyén kerül sor. „Audiovizuális” kategória díjai: Grand Prix, Prix Spécial (különdíj), Prix á la Création (alkotói díj) a művelődési intézmények részére. „Multimédia” kategória díjai: Prix Web’Art (arany, ezüst, bronz) a weboldalak és Prix Multimédi’Art (arany, ezüst, bronz) a művelődési intézmények, illetve Prix Spécial Multimédi’Art (arany, ezüst, bronz) a magántársaságok CD-ROM-jaiért.

- A hivatalos válogatás szerint tematikus programcsoportokban filmek és videók vetítése.

- A fesztivál alkalmából megírt, kiválasztott CD-ROM-okat bemutató multimédia-kiállítás.

- A fesztivál alkalmából készített, kiválasztott weboldalak bemutatása Cybermúzeum keretében.

- Konferenciát magába foglaló szakmai napok, ahol a résztvevők a múzeumi és közintézményi rendszer művelődés- és tudománypolitikájában alkalmazott technikáról folytatnak viták. Alkotói műhelyek és bemutatók egészítik ki a szakmai napokat.

Az UNESCO (<http://www.unesco.org/>) múzeumi világszervezetének, az ICOM-nak (<http://www.icom.org/>) az audio-vizuális szövetsége; az AVICOM (<http://www.unesco.org/webworld/avicomfaimp/index.html>) rendezésében Budapesten tartja világfesztiválját F@IMP 2000 címmel. Múzeumi multimédia programok, Internet oldalak és muzeográfiai filmek kerülnek bemutatásra. A konferencia ideje alatt kerekasztal beszélgetések során múzeumi multimédia szakemberek tartanak előadást munkájukról. A 25 számítógépből álló cyber múzeumban élő kapcsolatot teremthetünk a világ múzeumaival.

A rendezvény magyarországi szervezője a szerző, mint az AVICOM alelnöke.

AVICOM and F@imp 2000 in Budapest

F@imp 2000, the world festival – ‘Festival audiovisuel international musées and patrimoine’ – will be organized in The Museum of Ethnography between 22 and 25 November, 2000. The central of this organization will be multimedia programs of the museums, museum screening and museum talk. The festival is organized by the vice-president of AVICOM, János Tari.

Rákóczi Emlékszoba a munkácsi várban

Tamás Edit

A hatalmas kiterjedésű Rákóczi birtokok a XVII-XVIII. században összekapcsolták ÉK-Magyarország és Erdély területét. Ezek a kapcsolatok azonban az évszázadok során nem felejtődtek el, más szerepet betöltve ma is élnek. A Rákóczi név napjainkban is közönségteremtő erő. Az egykori birtokok helyi központjaiban neves eseményeknek helyet adó várak, kastélyok vagy akár emlékoszlopok köré szerveződve napjainkban szép számmal működnek Rákóczi nevét viselő, a magyar történelem, a hagyományok ápolására szerveződött közösségek. Magyarországon és határainkon kívül egyaránt megtaláljuk egyesületeiket. A teljesség igénye nélkül megemlíthetjük Borsit, Munkácsot, Tiszaujlakot, Szatmárnémetit, Vaját, Ónodot, Körömet.

Magyarországon a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma igyekszik mind kiállításai, rendezvényeivel és a határon belüli és kívüli szervezetek közötti kapcsolattartásával a legjelentősebb Rákóczi-kultusközpont lenni. Határon túli kapcsolatai 1990 körül fejlődtek jelentősen, hiszen ebben az időben alakultak a kisebbségi magyarság új, civil kezdeményezéssel létrejött szervezetei.

Ezek körébe sorolhatjuk az 1987-ben Munkácson megalakult II. Rákóczi Ferenc Irodalmi és Művelődési Kört. Vezetőjük dr. Vaszőcsik Lászlóné, „mindenki” Tilda nénije (1997-ig töltötte be ezt a funkciót) kezdettől fogva azon munkálkodott, hogy Munkácsra a magyarság méltóképpen emlékezzen korábban élt nagyjaira. Emléktáblák, utcanévtáblák,

*Részlet a kiállításból
Detail of the exhibition*

lák, tudományos tanácskozások, helyi és az egész kárpát-medencei magyarságot megmozgató megemlékezések jelezték eredményeiket (Zrínyi Ilona és Munkácsy Mihály évforduló, Rákóczi és 1848-as megemlékezések stb.)

1998. december 16-án újabb jelentős esemény hozta össze az árvíz által sokat szenvedett Kárpátalja magyarságát, megnyílt a munkácsi várban a Rákóczi és Petőfi Emlékszoba. A két terem kivitelezéséért köszönet Rudnyánszky Pálnak és a Szilikátipari Tudományos Egyesületnek.

1999-ben emlékeztünk Petőfi Sándor halálának 150., a közelmúltban születésének 177. évfordulójára. A költő neve szinte összefonódott az 1848-as forradalommal. Birck Edit irodalomtörténész és munkatársai jóvoltából 1998 decembere óta Munkács állandó kiállítással emlékezik a költőre. A Rákóczi Emlékszoba berendezését a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma vállalta. Az Emlékszoba a Rákóczi-család történetét bemutató időszak kiállítással nyílt 1998-ban, mely a család XVI. század végi felemelkedésétől II. Rákóczi Ferenc haláláig mutatta be történetüket.

1999 nyár elején újra magyar történelmi kiállítás megnyitójára invitálhatta az érdeklődőket Helm Judit és Krisztofori Olga a II. Rákóczi Ferenc Kör nevében Munkácsra. Megújult, állandó berendezést kapott a Rákóczi Emlékszoba. A Rákóczi Múzeum a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Közgűjteményi Főosztálya Múzeumi Osztálya anyagi támogatásával valósíthatta meg a kiállítást. Kárpátalja magyarsága és a Munkácsra látogató érdeklődők köszönetét tolmacsoljuk dr. Pintér János főosztályvezető-helyettes úrnak. A június 23-án megnyílt kiállítás támogatói sorában köszönetet mondunk a Rákóczi Szövetségnek (zászló-másolat) és a Hollóházi Porcelángyárnak (II. Rákóczi Ferenc szobor – Dankó József bronz szobrának hiteles gipszmásolata) is, akik egy-egy tárgy ajándékozásával segítettek.

A kiállítás a terem lehetőségeihez mérten igyekszik bemutatni Zrínyi Ilonát és II. Rákóczi Ferencet. Képekkel, iratokkal, tárgyakkal emlékezünk arra, hogy Zrínyi Ilona férje korai halála után, fia gyámjaként irányította a család birtokait. Fiát az erdélyi fejedelmi hagyományok szerint nevelte. 1682-ben házasságot kötött az Erdélyben bujdosók élére állt Thököly Imrével. Zrínyi Ilona férje oldalán részt vett a Habsburg-ellenes küzdelemben. A Thököly vezette „Felvidéki Fejedelemség” várai azonban 1685-ben sorra elvesztek, Zrínyi Ilona Munkács várának hősiessé védőasszonyaként ekkor szerzett hírnevet.

Példája meghökkentette, elgondolkodtatta az európai közvéleményt. Könnyeztek sorsán és ünnepezték, röpiratok adták hírül tetteit. A kiállításon egy korabeli francia röplap másolata mutatja az iránta tanúsított érdeklődést. Zrínyi Ilona 1688 januárjában 3 év ostrom után megegyezéssel kénytelen volt feladni a kuruc ellenállás utolsó várát. A magyar történelem e kiemelkedő nagyasszonyát Borsi Antal sárospataki festő-tanár olajképe eleveníti meg.

1703-ban Törökországban halt meg Zrínyi Ilona, a Rákócziak nagy műve azonban folytatódott, hiszen fia, II. Rákóczi Ferenc ugyanabban az évben bontotta ki a szabadság zászlaját „Cum Deo pro patria et libertate” (Istennel a hazáért és a szabadságért) jelszóval. Brezáni kiáltványában fegyverbe szólította az ország nemes és nemtelen lakosságát a császári uralom ellen. Sikerült összefognia a népi kurucság mozgalmát és a nemesi rendi ellenállást. A jól sikerült fegyvermásolatok és a zászló-másolat, a pénzek (T. Bruder Katalin munkája), az úrihímzés, a pecsétlenyomatok, a Rákóczi-szabadságharc igazi kiállításá váraszolják a bemutatott anyagot. A szabadságharc eseményeit iratok, képek, csatajelenetek is megelevenítik. Olvashatjuk II. Rákóczi Ferenc Emlékirataiban az 1703-as hazatéréséről leírt sorait, az 1711-es búcsúzását és összegző sorait a szabadságharcról. Az 1735-ben Rodostóban meghalt II. Rákóczi Ferenc emléke azonban a magyarság és a leghűségesebb népének mondott ruszinság szívében ma is él. Bizonyíték erre a kiállításon olvasható kárpátaljai ruszin történelmi népmonda.

Nemzeti kötődésünk, közösségteremtésünk fontos eszköze múltunk ismerete és továbbadása. Ehhez szeretne hozzájárulni ez a kiállítás, mely magyarul és ukránul is segít eligazodni a látottak között. A kiállítás megvalósítói a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeumának munkatársai: Jósvainé dr. Dankó Katalin, dr. Tamás Edit, Váradi László, Spisák Béla és a munkácsi II. Rákóczi Ferenc Kör várják a látogatókat a munkácsi Vármúzeumba.

The Rákóczi Memorial Room in the Munkács Castle

The Rákóczi Memorial Room was established in 1987. The Literary and Education Society of Munkács considers important mission of the promotion of The Rákóczi family's worship in Munkács and in Kárpátalja. From the beginning it was supported by the Hungarian National Museum and the Rákóczi Museum, Sárospatak. The Rákóczi Memorial Room was organized by the professionals of the Rákóczi Museum, and The Petőfi Memorial Room was made in The Petőfi Literary Museum.

A késmárki Vármúzeum

Vesztróczy Zsolt

A szepességi Késmárk (szlovákul Kežmarok) szépen rendbehozott főutcájának végén, a várossal összeépülve található a késmárki vár. A Thökölyek egykor sok vihart átélt félszke ma a város történetét bemutató múzeumnak ad otthont, amely csaknem egy évszázadig tartó nehéz küzdelem után talált itt végleg otthonra.

A Szepesség egyik legerősebb városának, Késmárknak a története a korai középkorba nyúlik vissza. A város mai helyén, a XIII. század közepén 3 kisebb (egy magyar, egy német és egy szláv) település állt, melyek a későbbi szabad királyi város magját alkották. A tatárjárás utáni időkben, IV. Béla, korábbi politikája csődjéből, valamint a tatár támadás tapasztalataiból okulva, támogatni kezdte a várépítéseket és a települések megerősítését, melyek közül többnek városi kiváltságokat is adott. A kínáló lehetőségekkel a késmárkiaknak is sikerült élniük, és 1269-ben meg is szerezték első privilégiumaikat, melyeket az évszázadok folyamán több másik követett.

A várost 1441-ben – több mint két évtizedre – Jan Žižka huszitái szállták meg, melyet Hunyadi Mátyás 1462-ben a huszita vezérrel történő békekötés alkalmával pénzért szerzett vissza. Az uralkodó 1463-ban Késmárkot a Szapolyai családnak adta zálogba, és a hatvanas évek közepére ők fejezték be az akkor még csak félkész állapotban lévő várat. Ez az egykori Szent Erzsébet templom helyén épült, aminek során a város északi falát, az egyik bástyát, illetve több polgárházat is felhasználtak. Az építményt az idők során fokozatosan bővítették, az évszázadok folyamán gótikus, reneszánsz, barokk, majd századunkban romantizáló stílusjegyeket vett föl.

A vár, majd a város 1463 után adomány- vagy zálogbirtokként többször cserélt gazdát, volt a Szapolyai, a Batthyány, a Laszky, a Rueber, majd a Thököly család birtokában is, de ez a periódus nem ugyanazt jelentette az erődítmény és a település számára. Míg az előbbi életében ez az időszak az aranykort jelentette, különösen az 1670-1680-as évek fordulóján, amikor itt volt a „kuruc király”, Thököly Imre székhelye, addig az utóbbi számára ez a hanyatlás és a korábban kiharcolt privilégiumok megtartásáért folytatott min-

*A vár főkapuja, a múzeum első épülete
Main gate of the fortress, the first building of the museum*

dennapos küzdelem időszakát jelentette. Különösen a Thököly családdal voltak Késmárk városának rendkívül éles konfliktusai, amibe közvetítőként többször az uralkodónak kellett közbeavatkoznia. A konfliktus 1651-ig tartott, amikor a városnak 50 000 arany fejében sikerült a Thököly családtól korábbi szabadságát visszaszereznie, így Késmárk ismét a szabad királyi városok közé került.

Hosszas viták után a vár utolsó, a Rueber családból származó tulajdonosával is sikerült kiegyezni, így 1720-ban ez szintén a város tulajdonába került. Ezzel békésebb időszak kezdődött az erődítmény életében, amikor a tűzvészeken (1741, 1781, 1861, 1901) kívül csak az idő vasfoga jelentett állandó fenyegetést. A XVIII. század második felének híres földrajztudósa, Bél Mátyás, Magyarországról szóló többkötetes művében keserűen konstatálja, hogy a vár a Thökölyek idejében szépen karbantartott erődítmény volt, most pedig romokban heverő, dűledező építmény, ami már csak halványan emlékeztet az egykori dicső időkre. A várban a XIX. század folyamán volt kaszárnya, kápolna, sóhivatal, öregek otthona, börtön csavargók számára és borrhaktár is.

A vár múzeum céljára történő hasznosításának gondolata a XIX. század hetvenes éveiben merült föl először az ország első tu-

rista klubjának, a Magyarországi Kárpát Egyesületnek megalakulása után, melynek célja a Szepesség és a Magas-Tátra fejlesztése, illetve a terület tudományos feltárása és bemutatása volt. Mivel az egyesület központja 1873 és 1883 között Késmárkon működött, a vezetőség itt keresett kiállítási célokra megfelelő helyiséget. A gyűjtemény először az evangélikus líceum épületében talált otthonra, de az anyag állandó növekedése miatt ez rövidesen szűknek bizonyult, így az újabb szerzeményeket már az egyesület késmárki tagjainak a lakásán helyezték el. Ez természetesen csak ideiglenes megoldás lehetett, és sürgősen megfelelő helyet kellett keresni a kollekció számára. A választás a jórészt üresen álló várra esett, de a rossz állapotban lévő épület felújítására a város nem tudott pénzt áldozni. A pénzügyi gondok miatt a múzeum anyagát rövidesen a komoly pénzügyi támogatást nyújtó Poprádra szállították át, ahol 1886-ban meg is nyílt a Kárpáti Múzeum, a késmárki múzeum terve és a vár hasznosításának gondolata pedig jó időre feledésbe merült. Legközelebb az 1910-es

években vetették fel újra ezt az ötletet, de a viláégés, majd az impériumváltás miatt ez nem valósulhatott meg.

1926-ban ismét napirendre került a múzeum ügye, amikor a város képviselőtestülete az alapítás mellett foglalt állást. 1931. május 31-én pedig meg is nyílt a múzeum a vár főkapujának tornyában. A német többségű városkában az intézmény megalapításának ténye nagy lelkesedést váltott ki, a lakosság pedig az ügyet felkarolva, komoly adományokkal támogatta a szárnyait bontogató múzeumot, ami a korabeli Karpathen Post című hetilap hasábjain is nyomon követhető. A több évszázados múltra visszatekintő késmárki lövészegylet is az ajándékozók sorába lépett, és rendkívül gazdag anyagát (pl. korabeli fegyverek, egykori fa, fém illetve papír céltáblák, céhzászló stb.) a múzeumnak ajándékozta.

A kiállításra került tárgyakat társadalom- (pl. korabeli edények, bútorok, használati tárgyak, kézműipari termékek, érmék) és természettudományi részlegre osztották fel, az ekkor bemutatott gyűjtemény mintegy két évtizeden keresztül változatlan formában került a közönség elé. A kollekció folyamatos növekedése miatt rövidesen újabb helyiségekre lett volna szükség, de ezt a város pénzügyileg nem támogatta, így a bővítés

terve kútba esett. Az intézmény 1944 szeptemberéig zavartalanul működött, amikor a Szlovák Nemzeti Felkelés alkalmával a várat a felkelők, majd a németek foglalták el, akik több elfogott partizánt itt börtönöztek be és végeztek ki. A gyűjteményt 1945-ben, a front közeledése miatt széthordták, a múzeum működése pedig jó ideig szünetelt, mivel a vár a kitelepítésre ítélt németek lakóhelyéül szolgált.

1947. augusztus 3-án a vár, mint járási múzeum 3 teremmel ismét megnyitotta kapuit a látogatók előtt. 1948-tól a rendszeres idegenvezetés is elkezdődött, de ekkor még csak önkéntesek dolgoztak itt, és az intézmény működése lényegében csak az ötvenes évek elején professionalizálódott. A gyűjtemény vásárlások és adományozások útján folyamatosan bővült (pl. a toporci Görgey kastély felszerelése, a Szirmay-, a Badányi- és egykori szepesi polgárcsaládok, valamint dr. Greisinger Mihály, az amatőr Tatra-kutató és etnográfus, illetve dr. Alexander Béla, a magyar röntgenológia megalapítójának hagyatéka stb.), és csaknem 20 éven keresztül állt a látogatók rendelkezésére. A múzeum már ekkor erős helyhiánnyal küszködött, a helyzetet az is súlyosbította, hogy több vállalat és raktár is működött itt (zöldség- és gyümölcs-, építőanyag- és járási nyersanyagraktár, területi textilgyártó stb.), ráadásul a város is különféle igényekkel lépett föl, így kérésük nyomán újabb intézmények költöztek be a várba (városi levéltár, az egykori evangélikus líceum 150 ezer kötetes könyvtára, zeneiskola, étterem és ebédlő a pincében).

A várban az ötvenes években ugyan történtek bizonyos felújítások, de ezek szakszerűtlenségük miatt rengeteg kárt okoztak, ezért a műemlék megmentésére 1959-ben a

A várkapolna

The chapel

Fotók: Vesztroczy Zsolt

Részlet a vár belsejéből

Detail of the interior of the fortress

kassai Kerületi Nemzeti Bizottság Oktatási és Kulturális Hivatala 4,5 millió koronát szavazott meg az épület általános felújítására. A munkálatok 1962-től 1985-ig tartottak, a költségek pedig meghaladták a 22 millió koronát. A felújítások során lebontották a várban található két épületet, valamint a várfalhoz épült házakat, és az itt található intézményeket elköltöztették. A munkálatok során a kiállítás ugyan többször bezárt (1971-1974, 1979-1984) és kinyitott, de közben egyre újabb és újabb helyiségeket adtak át. 1985-re a teljes várépület a múzeum birtokába került.

A múzeum több más szlovákiai vármúzeumhoz hasonlóan csak vezetéssel látogatható, melynek során a teljes épület megtekinthető, beleértve a szépen felújított várkapolnát is. A gyűjtemény a kezdetektől 1945-ig mutatja be Késmárk városának és a várnak a történetét korabeli írásos és tárgyi dokumentumok alapján. A régészeti kiállítás a város és környékének történetét ismerteti a kezdetektől, majd a feudalizmus korszaka következik, ahol az egykori szabad királyi város tárgyi emlékei (pl. a korabeli adománylevelek és térképek másolatai, festmények és bútorok), Késmárk 36 céhének egykori munkaeszközei és kézműipari termékei, a régi városháza megmaradt berendezése, egy nagyrészt a XVI-XVII. századból származó fegyverkiállítás és az 1510-ben megalakult késmárki lövészegylet II. világháború után is megőrződött anyaga látható. Az újkori Késmárk történetét bemutató részleg a XIX-XX. századi emlékein keresztül ábrázolja az egykori színes politikai, gazdasági, egyesületi és kulturális életet korabeli fotókkal, kiad-

ványokkal és sajtótermékekkel gazdagon illusztrálva. A kiállítás komoly teret szentel a város nagy szülőiteinek és hagyatékuknak (Alexander Béla orvosi felszerelése és műszerei stb.) és az egykori evangélikus líceum híressé vált diákjainak (Pavol Ország Hviezdoslav, a legnagyobb szlovák költő stb.) is. Ezeket leszámítva ma sajnós a legtöbb esetben nincs más olyan utalás vagy megemlékezés a városban, mely ezen kimagasló személyiségeknek Késmárkhoz fűződő kapcsolatára utalna.

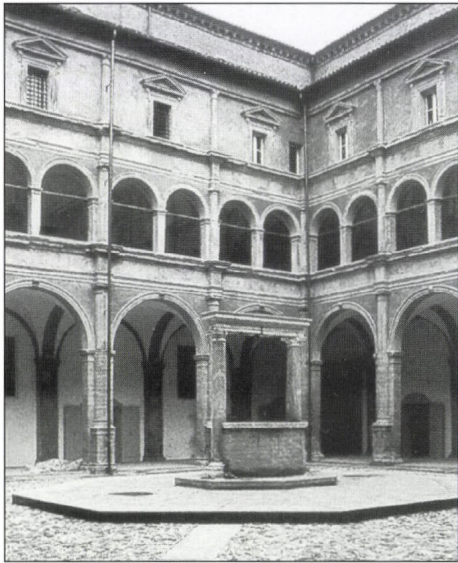
The Castle Museum in Késmárk

The Castle in Késmárk (Kešmarok) was built in the second half of the 15th century. The castle and the town were given away to some aristocratic families from the 15th century to 1720 many times. This period was very tough for the town because it had to fight for its town privileges permanently. Since 1720 the castle was out of order so the Hungarian Carpathian Association wanted to establish a museum here. Unfortunately the town couldn't give financial support to the museum and the idea of the museum in the castle was dismissed for a long time. In 1926 the municipal council accepted the idea of the establishment of the museum in the castle and it was opened 5 years later. During World War II the castle suffered heavy damages and it was opened again in 1947, but there were some companies and storerooms in the building, too. The castle was restored from 1962 to 1985 and during this period the exhibition was closed twice (1971-74, 1979-1984). By the end of the restoration the companies and storerooms moved from the castle and the museum got the whole building in 1985. The exhibition shows the history of the town and the castle from the very beginning to the end of World War II.

A konferencia színhelye, a Bolognai Egyetem udvara – Venue of the conference, the yard of the Bologna university

1. Melyek azok a feladatok, amelyek manapság a RTTS szerepkörébe tartoznak?

– Más tudományterületek képviselőivel való együttműködés.

– A kulturális örökség és környezete tanulmányozása, vizsgálata és figyelemmel kísérése a konzerválás-restaurálás és megóvás érdekében.

– A konzerválási-restaurálási koncepciók, anyagok, eljárások, módszerek és technikák meghatározása, fejlesztése és eredményeik értékelése, szabályok és útmutatók kidolgozása.

– Diagnózis felállítása konzerválás-restaurálás alatt, közben és után.

– Kutatások végzése a műtárgyak-műemlékek károsodására, anyagának lebomlására vonatkozólag és e kutatások eredményeinek értelmezése a kulturális örökség konzerválása, restaurálása, valamint megóvása céljából.

– A megóvás, a konzerválás és a restaurálás tudományos alapjainak széles körben való megismertetése és a konzerválás-restaurálásra irányuló kutatások előmozdítása.

2. Milyen alapvető ismeretekkel és képességekkel kell rendelkeznie a RTTS-nek ahhoz, hogy feladatait el tudja látni?

– A RTTS-nek egyetemi végzettségűnek (4-5 éves tanulmányok) kell lennie valamely természettudományos vagy mérnöki tudományban (mint pl. fizika, kémia, biológia, geológia, mérnöki tudományok) és alapvető ismeretekkel kell rendelkeznie a konzerválás-restaurálás elmélete és gyakorlata, valamint az ehhez kapcsolódó tudományágak, (művészet)történet, technikatörténet stb. területén.

Képesnek kell lennie:

– a probléma-megoldás fenomenológiai megközelítésére;

– kutatások megtervezésére és kivitelezésére;

– gyakorlati megoldások kidolgozására;

– interdiszciplináris módon való munkára;

– jól kommunikálni.

– További képesség lehet még a tanítási készség és az emberi és gazdasági forrásokkal való helyes bánásmód képessége.

3. Milyen képzés keretében sajátíthatja el egy természettudományos végzettségű szakember a fenti ismereteket és képességeket, és vajon a képzésnek helyi/területi vagy nemzetközi szinten kellene-e folynia?

– A legelőnyösebbnek legalább kétéves posztgraduális konzerválási-restaurálási képzés tűnik, amely elméletet, gyakorlatot és kutatást egyaránt fed. Rendkívül fontos, hogy közeli együttműködés alakuljon ki gyakorló restaurátorok és a képzésben résztvevő természettudományos szakemberek között. (Javasolt, hogy az ICCROM nemzetközi összefogással dolgozza ki egy ilyen képzés tantervét és tematikáját.)

– Tovább folyhat a munka közbeni „munkapad mellett” képzés, valamint rövid tanfolyamok szervezésére is sor kerülhet.

4. Milyen igény van a területen a RTTS-ekre jelenleg és a közeli jövőben?

– Minthogy világszerte egyre nagyobb hangsúlyt nyer a kulturális örökség megőrzésére, megóvására, konzerválására és restaurálására vonatkozó törekvés, feltételezhető, hogy a jövőben egyre nagyobb szükség lesz a természettudományos szakemberek részvételére ezekben a munkákban.

E negyedik kérdésre adott válaszal végződik a dokumentum. Jó kiindulási alpnak látszik egy posztgraduális képzési program kidolgozásához, amelynek a Bolognai Egyetem, az ICCROM-mal együttműködve, szívesen ad otthont.

Az előadásoknál talán még érdekesebbek és vérpezsdítőbbek voltak a viták. Miközben a természettudományos szakemberek szerepére koncentráltunk, elkerülhetetlenül felmerült az a kérdés is, mennyire kell felkészülnie lennie természettudományos vonalon a restaurátornak és még olyan vélemény is elhangzott, amely szerint alapjában véve a restaurátort is „conservation scientist”-nek kellene nevezni.

A világ országait három nagy csoportba osztották a résztvevők:

1. Van az országban egy független konzerválási-restaurálási kutató/restaurátorképző intézet, amely sok természettudományos szakembert foglalkoztat.

2. Nincs az országban ilyen intézet, de az adott ország nemzeti múzeumának restaurátor osztálya központi feladatot lát el az illető országban és ugyanannyi természettudományos szakembert foglalkoztat az őket megillető munkakörben, mint amennyi és ahogyan egy független kutatóintézetben dolgozna.

3. Nincs önálló intézet és a Nemzeti Múzeum sem lát el központi feladatokat az ország kulturális örökségének megóvása terén.

Mióta megszűntek az 1960-ban létrehozott önálló kutató-oktató-szolgáltató feladatokat ellátó Központi Muzeológiai és Technológiai Csoport (KMTCS) jogutódjai (MRMK, KMI), Magyarország elméletileg a második csoportba tartozik. A műemlékvédelemben egy fizikus és egy geológus végzettségű szakember, a Magyar Nemzeti Múzeumban jelenleg öt vegyész, illetve vegyészmérnök végzettségű munkatárs van alkalmazásban, részben végzettségének megfelelő munkakörben. A könyvtári terület két vegyészmérnök végzettségű osztályvezetővel dicsekedhet, mint ahogy vegyészmérnök a székesfehérvári István király Múzeum Restaurátor Osztályának a vezetője is. A Magyar Képzőművészeti Főiskolán egy fizikus és két mellékállású vegyész szakember járul hozzá a hallgatók természettudományos felkészítéséhez. A műemlékvédelemben dolgozó kollégák napi feladatairól nincs sok információ, de a Nemzeti Múzeumban dolgozókról tudom: idejük jelentős része adminisztratív, szerkesztői és szervezési feladatokkal telik el, bár mindegyikük komoly erőfeszítést tesz azért, hogy anyagvizsgálati, konzerválási-restaurálási és műtárgyvédelmi kérdésekben jelentős eredményeket érjen el.

Az ICCROM ama törekvésétől, hogy megtalálja a természettudományos szakemberek helyét a műtárgyvédelem területén és gondoskodik továbbképzési lehetőségeikről, azt várom, hogy Magyarországon is több figyelmet szentelnek a vegyész, fizikus, biológus vagy mérnöki végzettségű szakemberek foglalkoztatásának, a kulturális örökség tárgyi emlékeinek megóvásában.

What Kind of Job Is the 'Conservation Scientist'?

A new project has been started with the leadership of ICCROM (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property) with the title 'CURRIC'. The ICCROM has always put on weight on the training of conservators in sciences since its establishment. A training program called ANMET has been started recently for scientists dealing with materials investigation. After carrying out a survey on the job and the position of 'conservation scientists', Marisa Tabasso and Rocco Mazzeo project leaders started to work on a new project. The aim of the project is to formulate a definition of the 'conservation scientist' and elaborate a curriculum for training scientists in conservation-restoration on a post-graduate level. The oldest University of Europe, the University of Bologna offered its collaboration and gave place to an international conference on the subject 'University Postgraduate Curricula for Conservation Scientists' in November 1999. Twenty five papers on the first day and a second day for discussion lead to the formulation of a conservation scientist's definition, a draft document.

The author, being a scientist herself and involved into the project, hopes that a clear definition and a good training program will contribute to the clearance of the status of scientists working in the Hungarian museum field and collections, too.

Könyv- és folyóiratszemle

Magyar Iparművészet

Selmeczi Kovács Attila

Fél évszázados szünetelés után, 1993 karácsonyára jelent meg a Magyar Iparművészet próbaszáma, amit a következő évtől mindmáig folyamatosan, évente hat, majd négy szám követett. Ez a nagyszabású vállalkozás, ami a múlt század végén megindított, majd a második világháború idején megszünt (1897-1944) szakfolyóirat feltámasztását célozta meg, *Fekete György* belsőépítész, ez időben kulturális helyettes államtitkár érdeme. Beköszöntőjében a következőképpen fogalmazott: „Az elmúlt fél évszázad sorolhatatlan társadalmi és művészeti változásai alaposan

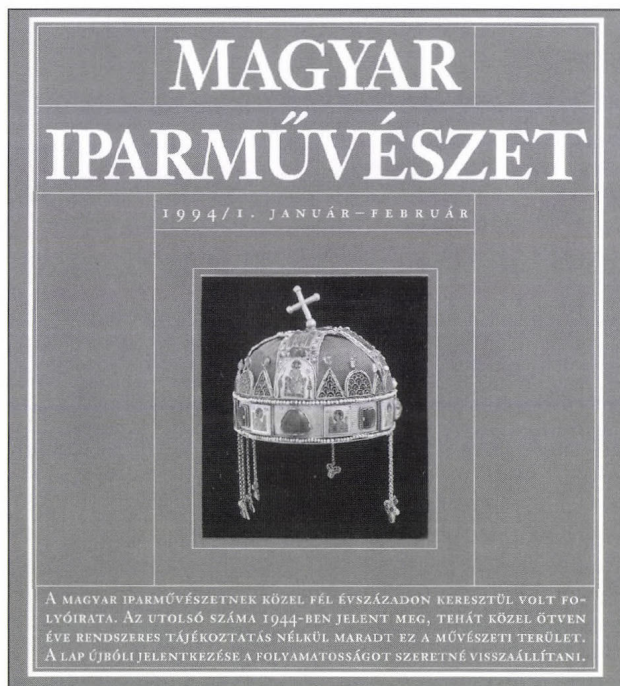
átrendezték a művek születésének és hatásának szellemi és gyakorlati körülményeit. Lényegesen módosult a tárgyak szerepe is. Valami azonban változatlan maradt: a szépség iránti eredendő vágy, az alkotók tehetsége és teremtő kedve. Lapindító szándékainkat erre alapozzuk... A Magyar Iparművészet jórészt a kézműves iparművészet és tervezőmunka eredményeit kívánja folyamatosan számba venni. Tájékoztat múltbeli értékeiről, a kortárs alkotók és alkotások jelenéről és az iparművészeti oktatás szándékairól, állomásairól. Foglalkozik az iparművészeti szakmák szervezeti életének mindennapjaival, közösségeinek gondjaival, szakírásával, kritikájával és könyvkiadásával. Figyelemmel kíséri a kiállítások világát“. A maradéktalanul megvalósított célkitűzések mellett a folyóirat szerkesztősége nagy hangsúlyt helyezett a múzeumi terület szerepeltetésére is az egyes lapszámokban. Ennek feltételét a lapalapító elnök által megválasztott szerkesztőbizottság, és főképpen a minden szakterületre nyitott főszerkesztő, *N. Dvorszky Hedvig* művészettörténész személye biztosítja. A szerkesztőbizottság tagjai kezdettől *Dávid Katalin* művészettörténész, az egyházi gyűjtemények vezető szakfelügyelője, *Ernyei Gyula* belsőépítész, az Iparművészeti Főiskola tanára, *Lovag Zsuzsa* régész, művészettörténész, az Iparművészeti Múzeum főigazgatója, *Mezei Gábor* belsőépítész, *Schrammel Imre* keramikus, az Iparművészeti Főiskola rektora, valamint a jelen sorok írója a néprajzi szakterület képviselőjeként. A szer-

kesztőbizottságban a muzeológusi arány azt a hagyományt követi, amit az egykori szakfolyóirat érvényesített, széles területet biztosítva a muzeális anyagok.

A folyóirat eddigi hat évfolyamának áttekintése azon írásokat, közléseket veszi számba, amelyek a múzeumok területét érintik. Nem vállalkozhat részletesebb bemutatásra, esetleges értékelésre, mert az egyszerű adatfelsorakoztatás is meglehetősen nagy terjedelmet igényel. A recenzensnek adott esetben csak arra nyílik lehetősége, hogy felhívja a MAGYAR MÚZEUMOK olvasóinak figyelmét a magas szakmai színvonalú és igényes kiállítású laptársunkra, amelynek eddig megjelent 28 számában

tállal, *Szvetnik Joachim* páratlan művészi bravúrával, a háború alatt szinte a felismerhetetlenségig tönkrement aranytál újraalkotásával ismerteti meg az olvasót *Varga Péter* restaurátor. A karácsony ünnepkörével áll kapcsolatban *Szacsvay Éva* tárgyismertetése *Ádám és Éva* alakjának ábrázolásáról a Néprajzi Múzeum tárgyi anyagára építve.

A Magyar Iparművészet tulajdonképpen első évfolyama, az 1994. évi hat szám mind-egyike tematikus kötetként jelent meg egy-egy szakmai terület sokoldalú megközelítésének, interpretálásának szándékával. Elsőként az ötvösművészet és fémművesség kapott szót, melynek legrangosabb témaköre: a *Szent Korona* ötvösvizsgálatainak legfrissebb eredményeiről szóló összefoglalások indítják a lapszámot *Péri József* és *Papp László* ötvösművészek, a Korona Bizottság tagjainak tollából. A következő cikk a Balaton kincseről, a hányatott sorsú *Seuso-letről* ad számot *Nagy Mihály* tömör összefoglalásában. *Cséfaly Pál* az *Esztergomi Főszékesegyházi Kincstár* mutatja be páratlan értékű legszebb darabjainak részletes ismertetésével. Ezt az imponáns kiállítást *Dávid Katalin* rendezte, belsőépítész tervezője *Fekete György* volt. A Nemzeti Múzeum XII. századi arany fülöngűjének restaurálási feladatairól *Szabó László*; az Iparművészeti Múzeum XIX. század eleji ezüstpártyatartóparjának védettségéről *Pandur Ildikó* fejt ki gondolatait. A Néprajzi Múzeum anyagából *Sáfrány Zsuzsa* az egykori pásztorok rézművességét, *Balogh Jánosné*

csaknem minden esetben találkozhatunk múzeumi vonatkozású írásokkal. A vázlatos szemlét a nagy sikert aratott és azóta teljesen elfogyott próbaszámmal kezdem.

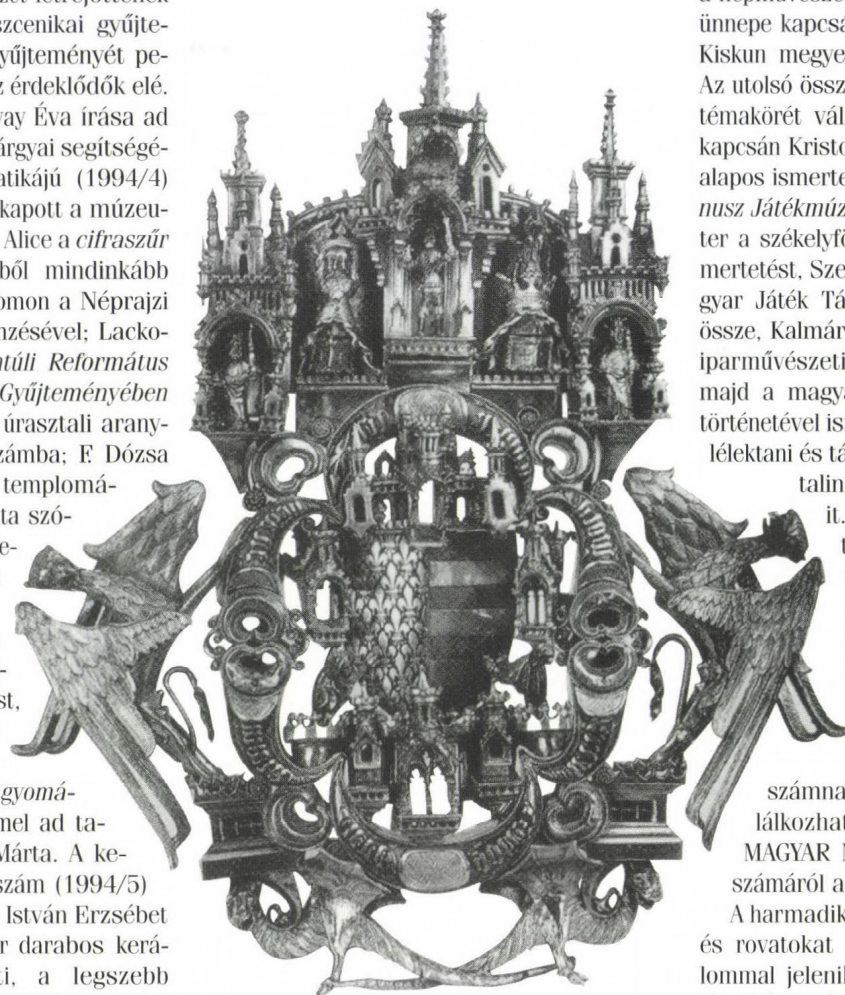
A reprezentatív kiállítású első mutatványszám a Néprajzi Múzeum akkoriban megnyílt *A magyar nép hagyományos kultúrája* című állandó kiállításáról nyújt tömör ismertetést, aminek belsőépítészeti terveit *Fekete György* készítette, szakmai rendezését e sorok írója vezette. *Lovag Zsuzsa* az Iparművészeti Múzeum történetéről és sokrétű tevékenységéről, a múzeum terveiről ad számot. A múzeum egyik különlegesen nagy értékű műtárgyával, a „kétszer megalkotott” *Vezekényi-*

Horváth Terézia pedig a paraszti ötvösművesség egyik remekét, az ezüstpénzekből készített nyakéket, a *lázsiást* ismerteti. A következő szám (1994/2) a belsőépítészetről szól, indító cikke a Néprajzi Múzeum fényképgyűjteményének segítségével a népi lakáskultúra évszázados változását veszi vizsgálat alá. A régi magyar patikákról nyújt gazdagon illusztrált áttekintést *Batári Ferenc*, majd *Mányi István* a *Szépművészeti Múzeum* rekonstrukciójáról szól. A szcenikai témájú számban (1994/3) is több közgyűjteményi vonatkozású írás kapott helyet: az Országos Széchényi Könyvtár színház-történeti gyűjteményének kiemelkedő darabjait mutatja be *Belitska-Scholtz Hedvig*; az *Országos Szín-*

háztörténeti Múzeum és Intézet létrejöttének körülményeit Király Nina, scenikai gyűjteményét Turnai Tímea, bábgyűjteményét pedig Mészáros Emőke tárja az érdeklődők elé. A népi bábjátékokról Szacsavay Éva írása ad ízelítőt a Néprajzi Múzeum tárgyai segítségével. A textilművesség tematikájú (1994/4) számban szintén nagy teret kapott a múzeumi anyag: elsőként Gáborján Alice a *cifraszűr* színe változását, a színesből mindinkább egyszínűvé válást követi nyomon a Néprajzi Múzeum cifraszűreinek elemzésével; Lackovits Emőke a pápai *Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményében* található XVII-XVIII. századi úrasztali aranyhímzéses kendőket veszi számba; E Dózsa Katalin az erdélyi Fogarasi templomban őrzött Árva Bethlen Kata szószéktakaróját és úrasztali terítőtjét ismerteti, melyek 1720-1730 között készültek. A képfestésről és a régi szőnyegek gyűjtéséről is olvashatunk rövid áttekintést, majd az Iparművészeti Múzeumban rendezett nagyszerű kiállításról *Magyar hagyományok az öltözködésben* címmel ad tanulságos beszámolót Tóth Márta. A kerámiaművességet tárgyaló szám (1994/5) szintén néprajzi cikkel indul: István Erzsébet a Néprajzi Múzeum 23 ezer darabos kerámia-gyűjteményét ismerteti, a legszebb ólomázas díszkerámiákból nyújtott válogatással illusztrálva. Vadász Erzsébet egy XVIII. század eleji habán fűszertartó tárgyelemzését végzi el az Iparművészeti Múzeum anyagából. A *Róth Miksa-gyűjteményről* Varga Vera tollából olvashatunk gazdagon illusztrált beszámolót. A *Zsolnay családot* Hárs Éva mutatja be; a *herendi porcelánról* Schrammel Imre fogalmaz meg figyelemre méltó gondolatokat; az Iparművészeti Múzeum modern magyar kerámia-gyűjteményét Csenkey Éva ismerteti. Az 1994. év utolsó, karácsonyi száma stílusosan a *szakrális művészetnek* szenteli egész terjedelmét. Dávid Kata ünnepköszöntő bevezető tanulmányát az egyházi gyűjtemények legszebb liturgikus tárgyai illusztrálják. Dankó László kalocsai érsek az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ feladatait, Tenke Sándor az Országos Református Gyűjteményi Tanács tevékenységét ismerteti. Fogarasi Zsuzsa a Dunamelléki Református Egyházkerület *Ráday Gyűjteményének* létrejöttéről és működéséről ad képet. Lovag Zsuzsa az egyházak tulajdonában lévő műkincsek védettségének hiányát veti fel, sürgetve a felmérés szükségességét. Szacsavay Éva a Néprajzi Múzeum Egyház-gyűjteményében őrzött egyik sajátos tárgyfeleséget, a *Mária-házat*, a népi vallásosság jellegzetes megnyilvánulását elemzi.

Az 1995-ös évfolyam egyes számai szintén tematikus tartalomra törekednek,

*Palástkapocs magyar Anjou-címerrel, 1308
Mantle clasp with the coat-of-arms of the
Anjou kings, c. 1308*

*Műtárgy a Magyar Iparművészet 1996/3.
millecentenáriumi számából*

azonban már nem az egyes művészeti ágazatok szerint, hanem a valamiképpen megragadható tevékenységhez igazodva. Ennek jegyében fogalmazódott meg a műgyűjtés témaköre (1995/1), mely számot Hofer Tamás *Hétköznapi gyűjteményeink* című cikke indítja a magángyűjteményekről, néprajzi tájházakról, majd a gondolatsort találóan egészíti ki a Néprajzi Múzeumba ekkor bekerült alföldi népi bútorgyűjtemény, a Langfelder-hagyaték ismertetése Györgyi Erzsébet megfogalmazásában. Vámos-Lovay Zsuzsanna az Iparművészeti Múzeum gyűjtőtevékenységét, Pusztai László pedig a *Magyar Építészeti Múzeum* iparművészeti gyűjteményét ismerteti. *Ráday Gedeon könyv- és műgyűjteményének* XVIII. századi anyagát elemzi Koós Judit. Az alkotóműhelyekről (1995/2) és az ipari formatervezésről (1995/3) szóló számok nem tartalmaznak múzeumi vonatkozású anyagot, viszont a szimpóziumok témakört megelőző számban (1995/4) az élő népművészettel kapcsolatban több írás látott napvilágot: Péterffy László a 20 éves *Velemi Stúdió* népművészeti eredményeit ismerteti, Beszprémi Katalin a *Népművészeti Intézet* feladatait veszi számba

a népművészeti kiállítások és a mesterségek ünnepe kapcsán, Bánszky Pál pedig a Bács-Kiskun megyei népművészeket mutatja be. Az utolsó összevont szám (1995/5-6) a játék témakörét választotta programjául, aminek kapcsán Kriston Vízi József igazgató tollából alapos ismertetést olvashatunk a *Szórakátnusz Játékmúzeum- és Műhelyről*. Halász Péter a székelyföldi játékokról nyújt tömör ismertetést, Szentiványi Tibor a Kiss Áron Magyar Játék Társaság tevékenységét foglalja össze, Kalmár Ágnes száz esztendő magyar iparművészeti játékszerait veszi számba, majd a magyarországi babák készítésének történetével ismerteti meg az olvasót. A játék lélektani és társadalmi szerepéről Lázár Katalin osztja meg velünk gondolatait. A Néprajzi Múzeum játékgyűjteményének gazdag anyagát Györgyi Erzsébet mutatja be. A nemezzjátékok és rongybabák készítésének műhelytitkába a kecskeméti játékmúzeum két munkatársa, Nagy Mari és Vidák István avatja be az olvasót. Végezetül ennek a

számnak könyvismertetései között találkozhatunk Dercsényi Baláznak a *MAGYAR MÚZEUMOK* ekkor indult első számáról adott részletes beszámolóival. A harmadik évfolyamtól megújult külsővel és rovatokat érvényesítő változatos tartalommal jelenik meg a folyóirat, áttérve az évenkénti négy számról, a TANDEM Grafikai Stúdió kivételével. Az 1996/1. szám Értékteltes rovatában két múzeum is bemutatkozik: a *Textil- és Textilruházati Ipartörténeti Múzeumot* Endrei Walter, az *Országos Műszaki Múzeumot* Vámos Éva és Szabadvány Ferenc ismerteti. A Kiállítás rovatban rövid beszámoló tájékoztat a Magyar Nemzeti Múzeum millecentenárius kiállításairól, a Fórum rovatban pedig a készülő múzeumi törvényről esik szó. A következő szám (1996/2) szintén múzeumi témával kezdődik: *Mikor lesz látható Déry György néprajzi gyűjteménye?* címmel V. Szatmári Ibolya, a debreceni múzeum igazgatóhelyettese ad számot a gazdag anyagról, ami a millecentenárius évben időszakos kiállításon került a nagyközönség elé. Vida Mária a patikamúzeumokat és műemlék patikákat sorakoztatja fel. A kiállítások sorában az Iparművészeti Múzeumban rendezett *A porcelán-művészet európai klasszikusai* című kiállításról ad részletes beszámolót Kovács József, a Herendi Porcelánmanufaktúra igazgatója.

Az 1996/3. millecentenáriumi szám tartalmilag eltér az előzőektől, a szerkesztőség ebben a reprezentatív és terjedelmesebb (84 oldalas) számban a magyar iparművészet ezeregyeszedik évét átfogó remekműveit, egyetemesen kiemelkedő értékeit kívánta időrendi sorban számbavenni és felmutatni. Ennek okán aránylag szűkös terjedelmű szöveggel,

magyar és angol nyelven, de jóval gazdagabb képanyaggal valósult meg az ismertetés *Válogatás 1100 év magyar iparművészetéből* címszó alatt. A X. századtól közölt műremek a magyar múzeumok legjelentősebb darabjait képviselik évszázadok szerint tagolva. Képet kapunk a XX. század jelentős hazai ipari alkotásairól és találmányairól is. A tematikus anyagot a *magyar népművészet* remekeiből merített válogatás zárja a Néprajzi Múzeum XV-XX. századra datált legjelesebb tárgyaiból. Az 1996/4. szám a Nemzeti Múzeum új állandó kiállításáról (*Magyarország története*) ad rövid előzetes ismertetést, majd a bécsi Rathausban rendezett *Budapest 1896* című időszaki kiállításról nyújt részletes beszámolót Szvoboda Dománky Gabriella. Ez a kiállítás a Budapesti Történelmi Múzeum anyagából és rendezésében készült. A Magyar Építészeti Múzeum 1896-os millenáris tárgyairól ad képet Pusztai László.

A negyedik évfolyam első számában (1997/1) több múzeumi kiállítással ismerkedhetünk meg. Wagner István a Hadtörténelmi Múzeum *Vivát, huszár!* című időszaki kiállítását mutatja be olvasmányos írásában; István Erzsébet a Néprajzi Múzeum egykori neves munkatársa, *Kresz Mária emlékkiállítását* ismerteti, másik cikkében pedig *Badár Balázs* mezőtúri műfazes munkásságának iparművészeti jelentőségét taglalja. Lovag Zsuzsa az Iparművészeti Múzeum új szerzeményeit sorakoztatja fel. A következő lapszám (1997/2) a *125 éves Néprajzi Múzeumról* emlékezik meg Sediánszky Jánosnak e sorok írójával készített interjúja formájában. Az Iparművészeti Múzeum *Szeccszió – a XX. század hajnala* című nagyszabású kiállítását értékeli Gellér Katalin. A kecskeméti játékmúzeumban rendezett *Játéktárlat* című időszaki kiállításról Kalmár Ágnes ad képet. Timárné Balázs Ágnes az egyetemi tárgyre Restaurátor-képzés eredményeit reprezentáló diplomamunkákat veszi számba, amiből időszaki kiállítást rendeztek az Iparművészeti Múzeumban. Három múzeumi írást találunk egy csoportban a következő (1997/3) számban: a sárospataki Római Katolikus Gyűjtemény frissen megnyílt állandó kiállítását Kuklay Antal cikkéből ismerhetjük meg, majd Horváth Hilda művészettörténész az Iparművészeti Múzeum fényképtárából rendezett, gróf Pálffy János gyűjteményének kiállításáról számol be, végezetül a székesfehérvári Szent István Múzeum régi könyveinek időszaki tárlatán szereplő kiemelkedő értékű kiadványokat ismerteti Frigyk Katalin.

A Magyar Iparművészet 1998. évi, ötödik évfolyama kellő súlyt helyez az 1848/49-es forradalom és szabadságharc emlékének felidézésére. Az első számban terjedelmes írást és gazdag képanyagot láthatunk *Negyvennyolc kultusza* címmel egy jelentős emléktárgy-kiállításról, melyet a cikkíró, G. Merva Mária irodalomtörténész rendezett több mú-

zeum anyagából a Gödöllői Galériában. Ugyanebben a számban ismerteti Szacsavay Éva a Néprajzi Múzeum *Kalotaszeg – a népművészet felfedezése* című időszaki kiállítását, gazdag képanyag kíséretében. A Néprajzi Múzeummal foglalkozik kritikus hangvételű írásában Mezei Gábor. Rövid beszámolót olvashatunk a zalaegerszegi Göcseji Múzeumban rendezett fotókiállításról, ami a székegyházi templomokról szól. Az 1848-as megemlékezés-sorozathoz tartozik a második számban Wagner István közlésében a *Nudelmann-gyűjtemény* szabadságharcos emléktárgyainak ismertetése, valamint a következő (1998/3) számban Selmeczi Kovács Attila *1848 emlékezete a népművészetben* című cikke, amelyben a Néprajzi Múzeum anyagából közöl kevésbé ismert reprezentatív tárgykollekciót. Ez a szám ad helyet a Magyar Nemzeti Galériában rendezett *Rippl-Rónai József* gyűjteményes kiállításáról szóló terjedelmes beszámolóknak, Prékopa Ágnes művészettörténész írásának, valamint Keserű Katalin ismertetésének az Iparművészeti Múzeumban bemutatott *Zsolnay szeccsziós kerámiákról*. A Budapesti Történelmi Múzeum *Egy nagyváros születése* címmel rendezett impozáns időszaki kiállítását F. Dózsa Katalin szemléletes írása örökíti meg. Itt olvashatunk a Múzeumi Sajtókávéházról is. Az 1998. évi negyedik szám *Művészeti üzenetek a kommunikáció múzeumából* címmel kellő teret biztosít Kovács Gergelyné igazgató írásának a Postamúzeum részletes bemutatására és kiemelkedő értékű műtárgyainak, elsősorban Kapros Kósa Edit történelmi témájú gobelinjeinek ismertetésére. Kérész Gyula az Iparművészeti Múzeumban *Megmentett műkincsek* címmel bemutatott 1998-as restaurátor diplomamunkákat értékeli, Trogmayer Ottó pedig Ópusztaszer régészeti kutatásainak eredményeit tárgyalja *Szeri szentek* címmel.

Az 1999. évi, immár hatodik évfolyam valamivel kevesebb múzeumi témát tartalmaz, azonban mindegyik számban található e témakörbe vágó írást. Györgyi Erzsébet *Babavilág* című írásában egy különleges magángyűjteményt, Moskovszky Éva székesfehérvári babamúzeumát mutatja be (1999/1), majd rövid ismertetést olvashatunk a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeumban

megrendezett *kerámia-szimpoziumról* és a helyi Kerámia Alkotótelepről, valamint a Múcsarnokban ötödik alkalommal megrendezett *Antik Enteriőrrel*. A következő számban Batári Ferenc mutatja be Kós Károly történelmi témájú paravánjait, melyeket az Iparművészeti Múzeum 1909-ben vásárolt meg. A harmadik számot indító írásban az Iparművészeti Múzeum évkönyvének (*Ars Decorativa*) 25 éves történetét tekinti át Szilágyi András. A keszthelyi Balatoni Múzeumban rendezett országos kerámia- és textilkiallításról Bakonyvári M. Ágnes művészettörténész ad szemléletes képet. A Néprajzi Múzeum *Itt a helyed. Széképek* című kiállításáról Vámos-Lovay Zsuzsanna és Mezei Gábor értékelései láttak napvilágot. Lovag Zsuzsával, az Iparművészeti Múzeum főigazgatójával készített riportot a Ferenczy Noémi-díj elnyerése alkalmából Dvorszky Hedvig. A negyedik szám közli a közelmúltban elhunyt Kiss Attila régész beszámolóját a Nemzeti Múzeumban általa rendezett *Szilágyosmlyó* kiállításáról. A soproni Lábasházban kapott helyet a XII. Országos Érembiennálé, amit Wagner István műkritikus ismertet, az Iparművészeti Múzeumban pedig Schrammel Imre porcelán kisplasztikáiból rendezett tárlatról Fekete György és Mezei Gábor gondolatait olvashatjuk.

Az áttekintett 28 szám múzeumi vonatkozású írásainak sokasága egyértelműen tanúskodik a folyóiratnak a kulturális örökség iránti nyitottságáról, szakmai sokoldalúságról. A MAGYAR MÚZEUMOK nevében kívánjuk, hogy a Magyar Iparművészet ezt a nemes hagyományt az új évezredben is minél tovább megőrizhesse.

A „boldog békeidők” századfordulójáról – egy újabb századfordulón*

Deme Péter

A recenzens elfogult és legjobb, ha ezt mindjárt az elején bevallja. Ráadásul többszörösen az. Hiszen a *Boldog békeidők* című, *Hét-köznapi az 1896-1914 közötti Magyarországon* alcímű reprezentatív képeskönyvet, amelyről az alábbiakban szólni kíván, két egykori kollégája, mondhatni barátja (Botos János és a munka során sajnos elhunyt Vértes Róbert) állította össze. A közölt fényképek több, mint egyharmadának eredetijét a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárában őrzik. A korszak, amelyet ez a szöveg- és képválogatás bemutatni szándékozik, mindig is közel állt egykori történeti lelkéhez, 1995-1996-ban, a millicentenáriumi rendezvények szerény robotosaként pedig közelebbről is megismerkedhetett az ezredévi ünnepségek korával.

Mindez természetesen önmagában nem lenne indok arra, hogy folyóiratunk ismertést közöljön a PolgART kiadó 1999 legvégén megjelent és a sajtónak bemutatott kiadványáról. Még talán az sem, hogy az első (vagy legalábbis az egyik első) ezredfordulós publikációhoz van szerencsénk. Az igazi ok sokkal egyszerűbb, egyértelműbb: a *Boldog békeidők* szép kiállítású, parádés anyagot közreadó információ-gazdag, objektív értékeléseket felsorakoztató kiadvány, amely nyugodt lélekkel ajánlható történészek, muzeológusnak és „civilnek” egyaránt.

„A történelem – tudás, amely mindig a mának szól. Ma kell okulnunk régebbi éretnyeből és a lehetséges hibákból is... E könyv sajátos kísérletet tesz arra, hogy felvillantson egy korszakot és a fényképek, tényképek segítségével idézze fel a boldog békeéveket.” E sorok olvashatók többek között a kiadó előszavában. A szerzők bevezetése is azzal a megállapítással kezdődik, hogy „A millenniumi ünnepségektől – 1896 – Európa lángba borulásáig – 1914 július vége – terjedő közel két évtizedet nagyapáink, dédapáink emlékezete úgy őrizte meg, mint a Ferenc Józsefi boldog békeidőt”. Majd röviden áttekinti a mintegy húsz esztendőnyi kor legfontosabb jellemzőit, adatait, történéseit.

Hogy a kötet összeállítói miért a mindennapok dokumentálását választották? Részben természetesen azért, mert ez a legkevésbé feldolgozott, részben pedig azért, mert meggyőződésük (és ebben egyetérthe-

tünk velük), hogy ennek a korszaknak a bemutatása is lehetetlen a maga sokoldalú valóságában „a lakáskultúra, a divat, a sport, a szórakozás, a társasági élet sokszínűségének a szemléltetése nélkül”.

Bár a szerzők törekedtek a „hétköznapi lét” minél teljesebb bemutatására, maguk is elismerik, hogy nem tudtak minden területet feldolgozni. Korlátot szabott munkájuknak egyrészt a fotográfiák hiánya, másrészt a terjedelem.

Reményük azonban, hogy az olvasó így is elég mélyen pillanthat be dédapáink és dédanyáink sokszínű világába – a recenzens véleménye szerint – jogos.

Az ismertett munkát hét fejezetre osztja a választott témát. Az első – rövid, tényszerű szöveges tájékoztatást követően – az ezredévi ünnepségek büszkeségtől és lelkesedéstől csillogó képeit tárja elénk. Itt csodálhatjuk meg a millenniumi kiállítás helyszíneit, a különböző területek csarnokait; a millenniumi díszmenetet; az akkori ország különböző helyein (Pusztaszer, Pannonhalma, Munkács, Dévény) emelt emlékművek fotóit, rajzait. Ugyancsak ebbe a fejezetbe kerültek az 1900-as párizsi világkiállítást felidéző képek.

A második fejezet az „Utcák, terek, épületek” címet viseli. Közismert, hogy éppen ez a mintegy két évtized egyrészt a társadalom átrétegződésének, másrészt a nagy „gründolásoknak” – és persze ezzel együtt a nagy építkezéseknek – az ideje volt. A Parlament, a Jánoshegy kilátója, a Margit- és az Erzsébet-híd, a New York palota, több színházépület mellett láthatjuk e fejezetben az olcsó bérházakat, munkáslakás-sorokat, lakótelepeket, de a budafoki és kőbányai barlanglakásokat is. Több – korjellemző stílusban épült – vidéki városháza, falusi parasztházak, templomok, szobrok sorjázna még itt. Talán ebből a fejezetből sugárzik leginkább, milyen sokirányú és erőteljes fejlődés jellemezte hazánkat ebben az időszakban.

Ugyancsak roppant érdekes a „Hagyomány és modernség a lakásokban, az öltözetekben” címet viselő fejezet. Szép belső terek (dolgozók, fogadók, szalonok) a budai várból és más palotákból; korszerű, modern polgárlakások belső és parasztházak egy szem szobái, nyomortelepi ágyak sorjázna. Csoportképek mutatják be a társadalom kü-

lönböző rétegeit – díszmagyarban és polgári feketében, vasárnapi falusi ünneplőben és városi munkaruhában. Azután jönnek a hölgyek: bál ruhák, belépők, utcai ruhák, kalapok. Gyerekek – kicsik és nagyobbak – iskolában és otthon, szegényebb és gazdagabb családokból. A parlamenti őrség és a rendőrség új egyenruhái.

Ezután jön a közlekedés és az információcsere fejezete. Láthatunk itt postaládákat és -hivatalokat; vasúti pályaudvarokat, állomásokat, hidakat; hajókat; lovas és motoros kocsikat (vagyis az ekkoriban terjedni kezdő automobiloikat); a városi közlekedés különböző, részben egymás mellett is élő rekvizitumait (közöttük persze a fővárosban épült földalatti is). És itt van a repülő is már, meg a telefon. Ám itt vannak a vásárok, a piacok is a nagy- és kisvárosokban, a fűszerüzletek és vegyesboltok (a korban oly divatos számolócédulákkal és szórólappal együtt), a hírlap-, virág-, cipőfűző- és forgóárusok, stb. De nem maradhettek ki a vendéglők, kávéházak, éttermek, étkező- és mulatóhelyek sem.

„A pénz a mindennapokban” című fejezet elénk idézi a korabeli bankok pompás épületeit és belső tereit, a használatban volt pénzürmeket és papírpénzeket (hogy hányféleképpen voltak képesek az uralkodót megörökíteni ezeken...). De láthatunk itt válogatást

* Botos János–Vértes Róbert: *Boldog békeidők. Hét-köznapi az 1896-1914 közötti Magyarországon*. PolgART Kiadó, Budapest, 1999. 278 oldal.

a korabeli részvényekből, kötvényekből és takarékbetét-könyvekből is.

Milyen lehetett a szabadidő a televízió és a rádió nélküli világban? Ennek megértéséhez nyújt segítséget a következő fejezet, ahol különböző szórakozóhelyeket, bálakat, estélyeket és azok rekvizitumait, az urak klubjait láthatjuk. Azután pedig a modern tangót tanító Vasárnapi Újság képeit, majd gazdagokat és polgárokat, szegényeket és parasztokat családi vagy szűkebb rokon környezetben. De ott van a kártya is, meg a pipa (és a szivar, a cigaretta), a gyerekjátékok, a fürdők és fürdőhelyek, a korzók, a löverseny, a kirándulásra és vadászatra csábító dombok és

hegyek. Meg a cirkusz és az Angol-park, a színházak és főleg a színésznők: Márkus Emília, Kürty Klára, Makay Margit, Blaha Lujza, Jászai Mari és még sokan (sőt, itt-ott még egy-két férfi színész is feltűnik). Ünnepek és sportesemények (köztük az igen gyorsan hódító labdarúgás), téli szórakozások.

És végül az összeomlás ideje: a „boldog békeidők” utolsó napjai, vagyis 1914 nyara. A meggyilkolt trónörökös és felesége; Szarajevó látkepe; a mozgósítás és bevonulás pillanatai.

Csak a képekről szóltunk mindeddig, pedig ennek a kötetnek egyenrangú értéke a szövegválogatás is. Elsősorban a korabeli (jegyezzük meg: igen gazdag és sokszínű)

sajtóból olvashatunk érdekes és tájékoztató jellegű részleteket, de találunk néhány törvénycikket és hirdetőanyagot. Nincs itt hely arra, hogy idézzünk azon kor írásaiból, amikor az újságok még valóban tudósítottak a világ (és az ország) különböző eseményeiről. De nem is lenne talán célszerű. Ehelyett inkább azt ajánljuk mindenkinek, akinek az érdeklődését sikerült felkelteni, amit a kötet összeállítói, szerzői, közreadói maguk is: „A kötetet lapozgatva a közreadott képeket újra és újra érdemes szemügyre venni, egy-egy részletükkel megismerkedni”. Legfeljebb még hozzátehetjük: ez a mondat érvényes a kötetben közölt szövegekre is.

Egy ismeretlen orientalista

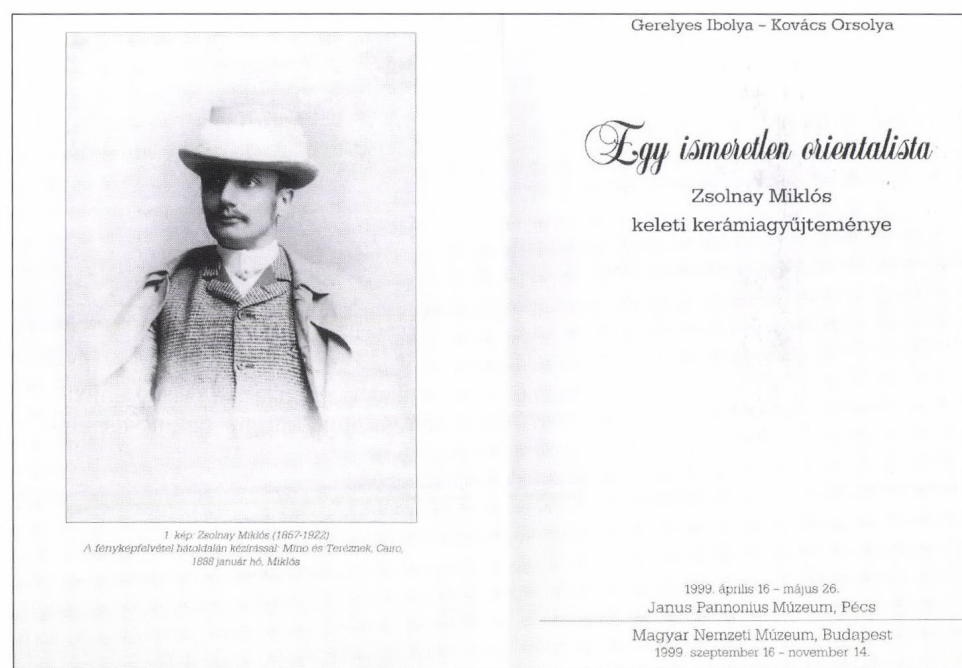
Gerelyes Ibolya–Kovács Orsolya: Egy ismeretlen orientalista – Zsolnay Miklós keleti kerámiagyűjteménye. (Kiállítás a pécsi Janus Pannonius Múzeumban, 1999. április–május, valamint a Magyar Nemzeti Múzeumban, 1999. szeptember–november. Katalógus, Pécs, 1999.)

Basics Beatrix

A két helyszínen bemutatott kiállítás mindkét múzeumban nagy siker volt, ezt utólag most már bátran állíthatjuk a látogatottság és a szakmai visszhang alapján. A katalógus rendszerét, szerkezetét, kivitelét, és végül, de nem utolsósorban tartalmát tekintve mintaszerű, példamutató feldolgozása egy páratlan műtárgy-együttesnek. Még vonzóbbá teszi az a tény, hogy több korszak és műfaj kutatóinak nyújt új információkat, a több tudományágat érintő közös kutatómunka lehetőségét megmutatva.

A Kovács Orsolya által írott három fejezettel kezdődik a kötet tanulmány része. Az „Orientalizmus a XIX. századi Európában” – kissé leszűkítve a címében ígérteket – csak jelzi, milyen fontos volt a múlt század képző- és iparművészetében, építészetében az orientalizmus, bővebben inkább arról tájékoztat bennünket, ami sokkal kevésbé ismert, hogy mindez mit jelentett a kerámia műfajában. A föllendülő gyűjtés, kutatás és feldolgozás révén egyre több csempe és minta vált ismertté, és ez érezte a hatását a XIX. század második felében.

A következő fejezet – „A magyar iparművészet a XIX. században” – ismét elsősorban a kerámia műfajának formái, stílári változá-

sait, a különböző hatásokat vizsgálja. A magyar „nemzeti stílus” mintakincsének kialakításában nagy szerepet játszott a keleti kapcsolatok felfedezése és a motívumok alkalmazása. A század utolsó két évtizedében egyre több keleti gyűjteményt vásárolt meg mind az Iparművészeti Múzeum, mind Zsolnay Vilmos.

A Zsolnay gyárról szóló fejezet 1853-tól, az alapítástól tekinti át a gyár történetét egészen a századfordulóig. A fellendülés Zsolnay Vilmos nevéhez köthető, s ahhoz a kevésbé ismert tényhez, hogy az 1880-as években a gyár termelésének 80 százalékát külföldön adták el. Jelentős hangsúlyt kapott a forma- és motívumkincs kialakításában a népi kerámia, valamint az orientalizmus, s ennek eredményeképpen alakult ki a Zsolnay gyár máig jellegzetes, egyedi és fél-

reismerhetetlen stílusa. Nem késett a nemzetközi elismerés sem: az 1873-as bécsi világkiállításon ezüstéremmel tüntették ki a gyár termékeit. A különböző keleti stílusokat – így a japánt, a perzsát, az oszmán-törököt – ekkor kezdték el alkalmazni, s ez egy sor technológiai újítást is jelentett. A formatervezés magas színvonalát tette lehetővé a régészeti, művészettörténeti kutatások tanulmányozása, a különböző korok műalkotásainak másolása. Ez adta a külföldi tanulmányutak ötletét is, hogy az eredeti helyszíneken eredeti művekkel is megismerkedhessenek.

Zsolnay Vilmos fia, Miklós 1874-ben állt be apja mellé, s 1878-ban a párizsi világkiállításon már ő képviselte a gyárat. 1887-1888-ban indult közel-keleti útjára, erről szól a következő fejezet. Ehhez már föl kel-

lett dolgozni a Janus Pannonius Múzeum tulajdonában lévő német nyelvű naplót és leveleit. Az értékes dokumentumgyűjtemény alapján megismerhetjük a Zsolnay Miklós által bejárt helyeket. Az út során vásárolt kerámiákból állt össze a gyűjtemény – 170 darab falicsenpe, több ezer darab iszlám kerámia. Ezeket először a család magánmúzeumában helyezték el, majd a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményébe kerültek.

Gerelyes Ibolya a falicsenpe gyűjteményt tárgyaló fejezetben a műfaj történetét ismerteti először. Mivel a legkorábbi csempék a IX. századtól maradtak fenn, ez ezer év emléksanyagának áttekintését jelenti. A csempegyártás első nagy korszaka a koraközépkor volt, s megtudhatjuk, hogyan és hol használták föl ezeket a díszes csempéket, mi inspirálta formakincsüket. Az ornamentika változásai pontosan jelzik egy-egy csempe korát, készítési helyét. A Zsolnay gyűjtemény darabjai a csempegyártás szinte minden korszakát reprezentálják, s több darabról maga Zsolnay Miklós készített rajtot. A XIX. század második felében nagy divat volt a keleti csempéket gyűjteni, s számos európai múzeum büszkélkedhet e csempék értékes kollekciójával. A történeti áttekintés kiemeli azokat az időpontokat, illetve uralkodókat, ami-

kor, s akik által különösen virágzó iparág volt a csempegyártás.

Izmik, ami nem más, mint az ókori Nicaea, a XVI-XVII. században vált a csempegyártás új központjává. A korszak legjelentősebb épületeit díszítették az itt készült csempékkel, s Zsolnay Miklósnak sikerült ezekből néhány darabot megszerezni. Gerelyes Ibolya megállapítása szerint azonban a korábban perzsának tartott Zsolnay gyűjtemény legtöbb darabja XVI-XVII. századi damaszkuszi csempe, s mint ilyen a provinciális oszmán csempegyártás emléke, jóllehet a gyűjtemény tartalmaz különleges darabokat is.

A kerámiagyűjtemény a kor, anyag, technika, forma és stílus szerinti osztályozás eredményeképpen tökéletesen áttekinthető – ismét Gerelyes Ibolya munkájának köszönhetően. A VII. században alapított Fusztát városából származó mintegy háromezer darabos kerámia-együttest Zsolnay Miklós vásárolta meg, s ezzel kora divatját követte, hiszen az európai múzeumok jelentős részébe kerültek hasonló gyűjtemények a múlt század végén. Ahogy a szerző megjegyzi, az anyag egyedülálló művelődéstörténeti ritkaság Magyarországon.

Az utolsó tanulmány szerzője ismét Kovács Orsolya, s témája Zsolnay Miklós utazá-

sának hatása a gyár tevékenységére. A századvég nagy középület-építkezései, illetve műemlék-helyreállítási munkálatai során Zsolnay kerámiákat használtak föl: Steindl Imre a Parlament épületén, Schulek Frigyes a Mátyás-templom restaurálásánál-újraépítésénél, valamint a kassai székesegyház, a vajdahunyadi vár rekonstrukciójánál.

1900-ban, apja halála után Zsolnay Miklós vette át a gyár irányítását. 1906-ban Milánóban és 1911-ben Torinóban a világhiállításokon keleties-szecessziós stílusú pavilont mutatott be nagy sikerrel.

A jegyzetapparátussal és irodalomjegyzékekkel ellátott tanulmányokat a katalógusrész követi, s minden tárgyat színes fotón tekinthetünk meg. A tárgyleírások pontosak, adatgazdagok, s a legújabb kutatási eredményeket tartalmazó irodalomjegyzék zárja őket.

A katalógus méltó kísérője a kiállításnak, sőt elmondhatjuk, hogy a téma kutatójának nélkülözhetetlen kézikönyve lesz, hiszen amellet, hogy egy eddig ismeretlen műtárgy-együttes tudományos földolgozása, kiváló példája annak, hogyan lehet a különböző tudományágak – művészettörténet, régészet, turkológia – körébe tartozó gyűjteményt minden igényt kielégítően feldolgozni, kiállítani és közzétenni.

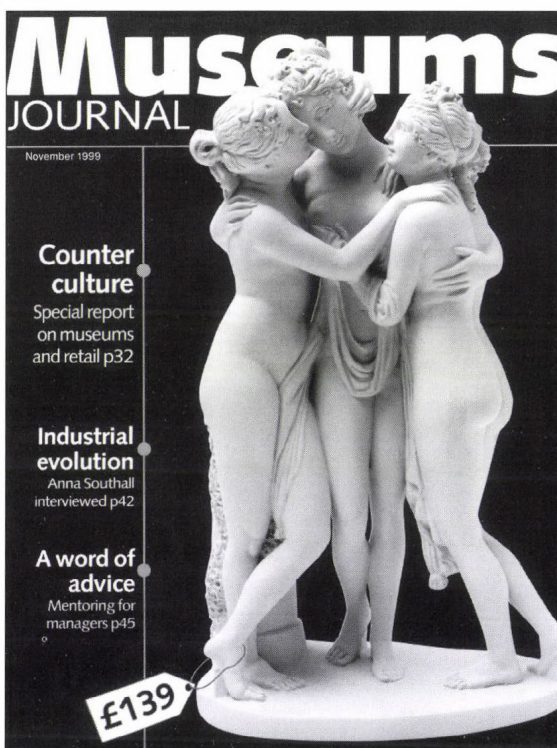
Museums Journal

Barva Orsolya

A Museums Journal a Múzeumok Szövetségének kiadásában havonta jelenik meg. Olvasóközönségét elsősorban a múzeumokban és a galériákban dolgozók adják.

A lap igen gazdag hirdetésállománnyal rendelkezik, amelyből az érdeklődő nagyon sok fontos és érdekes információhoz juthat. Így például a muzeológus-diploma megszerzéséhez szükséges képzésekről, amelyeknek Leicester, Brighton, Greenwich, illetve Birmingham egyetemei nyújtanak otthont. Emellett a múzeumok életében fontos szerepet játszó világítás- és biztonságtechnika, szállítás, raktározás és a megfelelő tárlók kiválasztása is vissza-visszaköszön a lapban hirdetések formájában. Az úgynevezett Jegyzet részben értesülhetünk a soron következő konferenciákról, vagy éppen a közel-múltban elröbölt műtárgyakról.

Az 1999. novemberi számban Patrick Greene, a Múzeumok Szövetsége elnökének beszédét olvashatjuk, amelyet a szövetség évenként megrendezésre kerülő konferenciáján mondott el. Patrick Greene szerint az

Egyesült Királyság kulturális életében a múzeumok és a galériák központi szerepet játszanak és fényes jövő előtt állnak. A kérdés, amely véleménye szerint egy évszázaddal ezelőtt, és napjainkban is foglalkoztatja az embereket, a következő: milyennek kell lennie egy múzeumnak, és kiket kell szolgálnia?

Az Encyclopaedia Britannica 11. kiadásában, amely 1910-ben látott napvilágot, a következő meghatározást találjuk a múzeum címszó alatt: „A modern múzeum a köz javára szerveződjék, az egész társadalom okításának és szórakozásának forrásaként.” Ez a meghatározás, hangsúlyozza Patrick Greene, majdnem egy évszázaddal előzi meg a Múzeumok Szövetsége által használt definíciót: „A múzeumok a tanulás és a szórakozás jegyében lehetővé teszik a látogatók számára az egyes kiállítások megtekintését.” A köz java, szórakozás, nevelés, az egész társadalom – ezek azok a terminusok, amelyeket napjainkban világszerte minden múzeum célkitűzései közé sorol. Sir William Flower: Esszék a múzeumokról 1898-ban kiadott írásában a múzeumokat élő organizmushoz hasonlítja, amely állandó és odaadó figyelmet igényel. „Növekednie, gyarapodnia kell, vagy megszűnik létezni” – idézi Patrick Greene, majd felteszi a kérdést: mi is a cél-

juk a múzeumoknak? A válasz saját megfogalmazása szerint: „értelmet adni a körülöttünk lévő világnak”. Beszédének végén külön kiemeli azt az igen fontos tény, hogy a múzeumok tükrözik az ott dolgozók munkáját. Odaadás és szakértelem nélkül lehetetlen olyan múzeumot vezetni, amely megfelel a fent említett kívánalmaknak. Angliában a múzeumban dolgozók szakképzettsége igen magas, emellett az oktatásügy területén a múzeumok és a kormány közös célokat fogalmaznak meg. Patrick Greene szerint kiemelkedő fontosságú lenne az ingyenes belépők biztosítása a gyermekek számára. Így lehetővé válna, hogy a gyermekek egy évben legalább egyszer ellátogassanak a múzeumba. A gyermekek múzeumi élményeikkel gazdagodva a család felnőtt tagjait is buzdítanák egy-egy kiállítás megtekintésére. Olyan generáció nőne fel, amelynek tagjai a múzeumlátogatást mindennapi életük szerves részének tekintnék.

Szintén a novemberi számban találhatunk egy érdekes cikket a múzeumok szinte nélkülözhetetlen „tartozékáról”, a csillogó-villogó múzeumi boltokról. Szinte nincs olyan múzeum a világon, amely bevételének emelkedését ne biztosítaná a múzeumi boltok segítségével. A jövő évtől például a British Museum épületén belül öt bolt fogja garantálni a 10 millió fontot kitevő forgalmat. Jeremy Warren, a Múzeumok és Galériák Bizottságának helyettes elnöke így fogalmazott: „*Abból, hogy egy múzeum gazdag műkincsállományval rendelkezik, még egyáltalán nem vonható le az a következtetés, hogy olyan könnyen pénzhez juthat*”. A múzeumi boltokban kapható árukészlet napról-napra bővül. Még mindig jelen vannak a tollak, ceruzák, képes-

lapok és egyéb apróságok, emellett azonban bőséges választék áll rendelkezésünkre a luxuscikkekből és ajándéktárgyakból is. A múzeumok éppen ezért csak abban bízhatnak, hogy a látogatóközönség a múzeum épületén belül hajlandó lesz mélyebbre nyúlni a pénztárcájában.

Az utcai árusok és a múzeumi boltok kiskereskedői között igen jelentős különbség, hogy amíg az utcai árusokat csak és kizárólag a profit érdekli, a múzeumi boltok kettős szerepet töltenek be. A profit mellett ugyanis a múzeumi boltokban kiemelkedő szerephez jut a *közönségszolgálat*. Természetesen vannak kivételek. A múzeumi boltot sok helyen – a kávézó mellett – a múzeum olyan velejárójának tekintik, amelyről nem is tudják pontosan, hogy miért is van ott: a profitért vagy a közönségért?

Találunk még egy cikket a múzeumi kiskereskedőkről. A cikk írója szerint nem szabad megfeledkezni arról, hogy a kiskereskedők végső célja mégiscsak a profit. A Múzeumok Szövetsége szerint a múzeumi boltok hármas funkciót töltenek be: kereskedelmi szerepük mellett az oktatásban játszhatnak fontos szerepet, illetve információt nyújthatnak a kiállítással kapcsolatban a nagyközönség részére. A cikk írója szerint éppen ebben áll a bökkenő. A kiskereskedő számára ugyanis sohasem lesz elsődleges fontosságú az oktatásban fontos szerepet játszó, de kevés bevétellel kecsegtető cikkek eladása. A kiskereskedelemben új jelenségnek számít az internetes vásárlási lehetőség. Videók, CD-k és könyvek óriási választékával találhatjuk magunkat szembe az elektromos háló útjain.

Igen sok múzeum felfigyelt már az Internet használatában rejlő kereskedelmi

lehetőségekre, de kevesen akadtak, akik a tett mezejére léptek. Ezt a technikai lehetőségek hátráltatják elsősorban. Katie Streten, a Tudományos Múzeum weboldalakkal foglalkozó ügyvezetője kiemeli az Internet használatának fontosságát. Véleménye szerint „ez az út, amelyen mennünk kell”. Természetesen a Tudományos Múzeum esetében – gondoljunk csak a múzeum nagyságára, tőkéjére és profiljára – az Internet térnyerése természetes lépésként könyvelhető el. A cikk írója a Tudományos Múzeum után az oxfordi Bodleian Könyvtárat említi meg. A könyvtár weboldalát 1994-ben készítették. Bögrék, nyakkendők, ékszerek kerültek a weboldalra. A weboldal népszerűsége ellenére az eladás mértéke nem növekedett számottevő mértékben. Joanna Dodsworth, a kereskedelmi és könyvkiadási osztály vezetője szerint „vannak olyan cikkek, amelyeket így egyszerűen nem lehet eladni, gondoljunk csak a textilekre. Az emberek számára nem elég a katalógus: értékelni akarják a jó minőséget, és megtapintani a textilanyagot.”

A további cikkekben olvashatunk a mozgássérültek múzeumlátogatásának elősegítéséről, a nemzeti és nem-nemzeti múzeumok együttműködésének szükségességéről, a Walesi Nemzeti Múzeumok és Galériák igazgatójáról, Anna Southall-ról. Megrendelhetjük a Múzeumok Évkönyvének legújabb számát, és böngészhetjük az álláshirdetéseket.

A Museums Journal értékes olvasmány nemcsak a múzeumokban és galériákban dolgozó szakembereknek, akik hivatásukat odaadással és szeretettel űzik, hanem a kiskereskedők, az álláskereső, a továbbképzések iránt érdeklődők és a múzeumok életébe bepillantást kívánó olvasók számára is.

Museum Aktuell 1999. március-december

Wellmann Nóra

A folyóirat márciusi száma egy érdekes lipcsei múzeummal ismert meg. Az ún. „Runde Ecke”, az egykori NDK állambiztonsági minisztériumának lipcsei központi épülete 1990 szeptembere óta ad otthont Európában máig egyetlen titkosszolgálati múzeumnak. Az érintetlenül hagyott épületbelső, a rácsok, a linóleumpadló, a sivár neonok, az eredeti irodabútorok stílszerű környezetet teremtenek a bemutatott dokumentumok és tárgyak számára. A múzeum állandó kiállítása: „Stasi – hatalom és banalitás” az egész világból vonzza a látogatókat. A hazai nézők között sok az iskolás csoport, meglepő, mi-

lyen keveset tudnak a fiatalok a közelmúltról, a Stasi szerepéről. A látogatók, akiket a diszsidensekről a nyomkereső kutyák számára készített „szagkonzervek”, az eredeti mivoltában meghagyott cella, a hegnyí ki nem kézbesített levél és az ügynökök álcázásához használt eszközök ragadnak meg a legjobban, általában hitetlenkedve nyilatkoznak a látottakról: „nem hittük volna, hogy ilyesmi lehetséges” (pl. hogy politikai viccek meséléseért 21 hónap börtönt is lehetett kapni ...). A múzeum ingyenesen látogatható, csak a vezetésért kell fizetni. A kiállítás tömörített változata vándorkiállításaként 1991 óta több mint 30 városban volt látható. A múzeum által megjelentetett azonos című dokumentumkötet már a harmadik kiadást érte meg.

Az áprilisi számban az európai muzeológia neosztora, dr. Zbynek Stránský tollából olvasható alapos, visszatekintő elemzés az 1997-ben Prágában bemutatott „II. Rudolf és Prága” c. kiállításról, a konkrét eseményen túlmutató, általánosan megszívlelhető következtetésekkel. A több helyszínen mintegy 2000 értékes műtárgyat felvonultató nagyszabású kiállítás – különösen a hazai látogatók körében – nem váltotta ki a remélt visszhangot. Ennek okait Stránský elsősorban az alapkonceptió, illetve a kiállítás tematikus és térbeli felosztásának problematikus voltában látja. A rendezők nem vették figyelembe, milyen hatalmas időbeli távolságot kell az általában igencsak szerény történelmi ismeretekkel rendelkező látogatóknak leküzdeniük. Mivel a

Részlet az „Übermaxx” látványraktárból – Detail from the ‘Übermaxx’ visual depot

közönség általában nem folytat „előtanulmányokat” kiállítás-látogatás előtt, naivitás volt azt feltételezni, hogy pusztán a kiállított műtárgyak és esetleg néhány szöveges tábla segítségével érzékletessé válik II. Rudolf személyisége és kora. Stránsky problematikusnak tartja a kiállítás tagolását is: tematikus összefüggések helyett relatíve szabadon kezelt, lényegében egymástól független, önálló témakörök bemutatását, melyek közül több fontos mozzanatot (pl. mágia, alkimia, és a Rudolf korabeli Prága megjelenítése) is hiányol. Legfőbb kifogása, hogy a szétaprózott kiállításnak nem volt valódi csúcspontja, mely a mai emberhez szóló üzenetet közvetített volna. A rendezők abba a hibába estek, hogy figyelmüket elsősorban a tartalomnak, az egyes tárgyaknak szentelve, a vizuális megvalósítást teljesen a kiállítás-építésznek engedték át. Az egységes kompozíció, a kreatív megjelenítés hiányát azonban a bemutatott műtárgyak gazdag kínálata sem feledtethette.

A májusi szám középpontjában az 1999-ben harmadik ízben megrendezett müncheni nemzetközi szakkiállítás, a MUTEK állt. A múzeumügy, gyűjtemények, restaurálás és kiállítás-technika tárgykörében megrendezett bemutató idén a technikai újdonságok felvullatása mellett az új és felújított múzeum-épületek, valamint a múzeumi boltok kérdéskörével foglalkozott. A lapban megtaláljuk a 15 országból érkezett több mint 200 kiállító adatait, az előadások témáját és címét, és megrendelhető a kiállításról készített videó-összefoglaló is. A szintén ebben a számban olvasható színes és szórakoztató kazahsztáni élménybeszámoló szerzője, egy hamburgi múzeumi szakember az az elmúlt háromnapos szemináriumot Almatyban (Alma Ata), s eközben módja nyílt nemcsak a város múzeumainak, de a kazah mindennapok furcsaságainak feltérképezésére is.

A júniusi számmal induló új sorozat egy régió múzeumainak bemutatására vállalkozik. A Dél-Tirolban található múzeumi gyűjtemények széles spektrumát átfogó, kedvesnálóknak szánt színes melléklet haszonnal forgatható egyfajta szubjektív kulturális kalauzként, jóllehet a tematikus csoportosítás kisé kuzsa és áttekinthetetlen. A melléklet 60 dél-tiroli múzeum – várak, helytörténeti, képzőművészeti, városi, történelmi, természettudományi gyűjtemények, és természetesen az „Ötzi”, a híres őskori vadász bemutató kiállítás – képekkel illusztrált rövid leírását tartalmazza, címmel, telefonszámmal, de a nyitvatartási és egyéb információk feltüntetésével nélkül.

A Museum Aktuell augusztusi számát nagyrészt az ausztriai múzeumokkal kapcsolatos kérdéseknek szenteli. Beszélgetést olvashatunk egy műemlékvédelmi szakemberrel az osztrák múzeumi törvény buktatóiról és egy hosszabb interjút Barbara Kaiserrel, a grazi tartományi múzeum néhány éve kinevezett igazgatónőjével a számos gyűjteményt, épületet magába foglaló *Joanneum* „nehéz útjáról a XIX. századból a XXI. századba”. Az igazgatónő elmondja, milyen állapotban vette át a gyűjteményt az ismert osztrák múzeumi szakember, Fritz Waidacher nyugdíjba vonulása után, beszél az egész múzeum átstrukturálásával járó megszabású fejlesztés eddigi eredményeiről, finanszírozásáról, reform- és kiállítási terveiről.

Az már a sors iróniája, hogy az októberi szám személyi hírei között azt olvassuk, hogy a nem megfelelő külső és belső támogatás miatt az igazgatónő nem kívánja szerződését meghosszabbítani Grazban. Hírt kapunk a tervezett új bécsi múzeumi negyedről, a *Museumsquartier*ről is. A Kunsthistorisches és Naturhistorisches Museum mögött, az egykori téli lovarda két csarnokának területén 2001-ig elkészülő komplexumban a

Ludwig Múzeum és a Kunsthalle mellett *építészeti múzeum és gyermekmúzeum* nyer majd korszerű elhelyezést, s önálló épületet kap a Schiele-képeiről híres *Leopold-gyűjtemény* is. A belső udvarokra zöldterületeket, kávézókat, kisvendéglőket terveznek.

A „Kandinszkij gyermekeknek” c. cikk a müncheni *Städtische Galerie* érdekes múzeumpedagógiai kísérletéről számol be. Az általános iskolai osztályok részére szervezett kétórás program során a gyerekek először „Az absztrakt képek nyelve” c. vezetéssel ismerkednek meg *Kandinszkij* egy figuratív és egy nonfiguratív művét a formái és színeik által kifejezhető mozgásokkal, hangulatokkal, érzésekkel, majd csoportokban dolgozva maguk is absztrakt alkotásokat készítenek előre megadott témákra, végül megbeszélik ezeket. Az önálló tevékenység elmélyíti a múzeumban szerzett benyomásokat, a gyerekek nemcsak az absztrakt képek nyelve iránt válnak nyitottabbá, hanem toleránsabbak is lesznek az újjal, szokatlannal szemben. Aki részt vesz egy ilyen programban, később nem fog úgy vélekedni egy absztrakt kép láttán, hogy „ilyet bárki tud csinálni”. A téma lekerekítéséül szolgáló lista felsorolja azokat a németországi múzeumokat, melyek rendszeresen kínálnak programokat gyerekeknek és fiataloknak.

Az elsősorban kiállítás-technikai kérdéseknek szentelt szeptemberi számban több cikk foglalkozik a vitrinépítés és -megvilágítás új trendjeivel, a MUTEK-en bemutatott újdonságok alapján. A konzerválási szempontok fokozott figyelembevételével fejlesztették ki pl. a folyékony nitrogénnel töltött vitrint, mely állandó hőmérsékletet és nedvességet biztosít, elpusztítja a mikrobákat, véd az oxidáció és korrózió ellen – ezért optimális pl. fémtárgyak bemutatásához. (Hasonló vitrinben helyezték el a koronát az Országházban.) Elsősorban restaurátorok és múzeumpedagógusok figyelmébe ajánlhatók a szakterületükön megjelent újdonságokat bővebben ismertető könyvrecenziók.

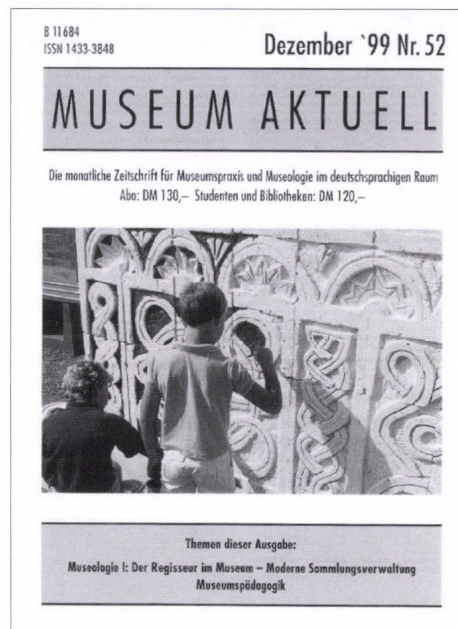
Az utóbbi idők egyik legérdekesebb összeállítása foglalkozik az októberi számban a brémai Übersee Museumban újonnan kialakított *Übermaxx látványraktárral*. Az Übersee Museum és a Cinemaxx elnevezések kombinációjából kialakított furcsa nevű létesítmény egyedülálló vállalkozás: egy 10 termes multiplex mozi és egy nyilvános múzeumi raktár összekapcsolása. Példaképe a vancouveri Museum of Anthropologyban 1976-ban kialakított és azóta folyamatosan továbbfejlesztett „visible storage”, azaz nyilvánosan látogatható látványraktár. Újdonság, hogy Brémában a raktárépületet – nem utolsósorban finanszírozási megfontolásokból – mozival kombinálták. Az új épület két múzeumi szárnya kettős L alakban veszi körül a mozi tömbjét. Az összesen 6400 m² alapterületű raktárépületben 2000 m² áll a látogatók ren-

delkezésére: délelőtt 11 és este 11 között 30.000 eredeti tárgyat tekinthetnek meg itt, napközben a rendes múzeumi belépő (6 DM) árért, este, mozijeggyel kombinálva, féláron. „Célközönségként” elsősorban azokra a fiatal mozilátogatókra gondolnak, akik eddig popcorn és kóla mellett múltatták az időt a film kezdéséig. A hatalmas üvegvitrinek telepakolt polcain néprajzi, természettudományi ritkaságok mellett békésen megfér a régi és új giccs is. Az itt látható anyag azonban a múzeum néprajzi gyűjteményének csak mintegy harmadát, természettudományos anyagának pedig mindössze töredékét teszi ki. A többi 6 további szinten, hagyományos raktárakban helyezték el, melyekhez munkaszobák, műhelyek is kapcsolódnak. Nyitva áll a közönség előtt a múzeum könyvtárának olvasóterme is, mely szintén a mozi foyerből közelíthető meg. Az Übermaxx 1999 áprilisában háromnapos szimpóziummal nyílt meg, mely a multimédia, a film és a múzeum kapcsolódási pontjait vizsgálta. A vállalkozás valójában régi igényt elégít ki: mind a közönség, mind az intézmények kívánsága, hogy azok a kincsek, melyek éppen nem láthatók az állandó vagy időszakos kiállításokon, ne raktárak mélyén porosodjanak.

Weimar, 1999-ben Európa kulturális fővárosa, a múlt évben kettős jubileumot is ünnepelt: Goethe születésének 250., Schiller születésének 240. évfordulóját. Az ebből az alka-

lomból létrehozott nagyszabású kiállítás, az „*Időutazások gyalogszerrel Weimarban*” a modern telekommunikáció legújabb vívmányainak segítségével vezeti végig a látogatókat a költőfejedelmek korától a weimari alkotmányon, a Bauhaus alapításán keresztül a jelenig, az újraegyesített Németország mindennapjait. A Goethe-háztól Buchenwaldig húzódó 23 állomást bejárva megismerhetik Weimar történelmét, kultúráját, építészetét és a város szempontjából meghatározó jelentőségű személyiségeit. A kiállítást kizárólag külső helyszíneken rendezték meg, a látogató az információkat egy bérelhető vezeték nélküli telefonkészüléken keresztül kapja meg. A mobiltelefon és a kézhez kapott prospektus (vagy a katalógus) segítségével saját elképzelései szerint járhatja be a 23 állomást, vagy pusztán azok egy részét. Egy példa a multimédiás eszközök alkalmazására: a 7. állomáson, Schiller lakóházán egy táblán olvashatók a munkásságára, Goethevel való barátságára vonatkozó főbb adatok, hangszórón keresztül kortársaktól származó idézetek hallgathatók meg, a képernyőre pedig képi dokumentumokat vetítenek ki. A látogató a mobiltelefon segítségével még egy sor kiegészítő információhoz juthat, kiválaszthat az anyagból egyes fejezeteket, újrhallgathat bizonyos részeket, előre- és visszatekerheti a szalagot. A mobil készülék napi bérleti díja, 20 márka egyben belépőjegy is. E megoldás

nagy előnye, hogy mindenki saját ritmusa szerint járhatja be a szabadtéri kiállítást, nem kell alkalmazkodnia a nyitvatartási időkhöz, vezetésekhöz stb. Az Alcatel cég által szponzorált vállalkozás előkészítése 2 évet vett igénybe, a megvalósítás, az audiotéka kialakítása, az adóállomás, az 500 mobiltelefon stb. 4,5 millió márkába került. A látogatók körében igen sikeres vállalkozás példa lehet más városoknak is egységes múzeumi audiotéka létrehozására.

A Pulszky Társaság hírei

Elnökségi ülés (1999. november 11.)

A testület a választmányi ülés előkészítése kapcsán tudomásul vette, hogy a közművelődési, a menedzsment és a műtárgyvédelmi tagozat elkészítette az 1999-es tevékenységéről szóló beszámolót és körvonalazta a következő évi terveket. Felkérte Poroszlai Ildikó alelnököt, hogy a kis múzeumok tagozatával kapcsolatos eddigi fejleményeket és az elképzeléseket a választmányi ülésig foglalja írásba.

Az elnökség jóváhagyta a márciusi közgyűlés első kiküldendő körlevelét, amelyet a tagok a MAGYAR MÚZEUMOK decemberi számával együtt kapnak kézhez.

A testület úgy döntött, hogy a NEMO (Európai Múzeumi Szervezetek Hálózata) november 27-i bécsi közgyűlésén a társaságot Cseri Miklós és Deme Péter képviseli, akik a Pulszky Társaságot bemutató angol nyelvű tájékoztató anyagot visznek magukkal. Örömmel nyugtázza, hogy több külföldi szervezet megkapta a MAGYAR MÚZEUMOK tel-

jes folyamát, ami elsősorban Kriston Vízi József szervező munkájának köszönhető.

Választmányi ülés (1999. november 18.)

A testület jóváhagyta az elnökség javaslatát, amely szerint a közgyűlésre 2000. március 3-4-én Jászberényben kerüljön sor „Az Év Múzeuma 1998” címet elnyert Jász Múzeummal közös szervezésben. A program keretében 3-án délután a tagozatok tartanak ülést, 4-én délelőtt kerül sor magára a közgyűlésre.

A közgyűlés előkészítéseként a választmány megvitatta a tagozatok beszámolóit és terveit. A műtárgyvédelmi tagozat anyaga kapcsán felkérte a társaság elnökét, kezdeményezze az Europalia kormánybiztosságnál és a Magyar Nemzeti Múzeumnál egy szakmai nap keretében a brüsszeli Europalia tanulságainak megvitatását. A közművelődési tagozat anyaga kapcsán elismerését fejezte ki a nemzetközi múzeumpedagógiai konferencia sikeres megrendezéséért. A menedzsment tagozat anyaga kap-

cán szerteágazó vita bontakozott ki. A többség álláspontja szerint a menedzsment tagozat által kitűzött feladatok terén szakmailag kompetens a Pulszky Társaság, elsősorban kezdeményező és sürgető szerepet kell betöltenie, részvételével segítenie kell ezek minél előbbi megvalósulását (például látogatói felmérés, múzeumi adatbázis), de a munka szervezését, végrehajtását és főleg finanszírozását nem vállalhatja magára. Az eszmecsere során javaslatok születtek arra, hogy a társaság forduljon levélben a turizmus és a kulturális terület illetékes állami vezetőihez. A kis múzeumokban dolgozókat összefogni szándékozó tagozat tervei kapcsán a választmány fontosnak tartotta, hogy kerüljön sor a tagozat vezetőségének megválasztására és kezdődjön el az érdemi munka. Támogatta azt a javaslatot, hogy a társaság elnöksége tegyen további erőfeszítéseket az egyeztetésre Magyar Nemzeti Múzeum vezetőivel a magyar múzeumügy 2002-ben esedékes kétszázadik évfordulójának közös megünneplésére a.

A választmány köszönettel tudomásul vette Zádor Tamás elnök tájékoztatását arról az ellenőrzésről, amelyet az Ellenőrző Bizottság októberben a Pulszky Társaság gazdálkodási tevékenysége terén folytatott. Az elnökség javaslatára alapján úgy döntött, hogy a közgyűlés jóváhagyását feltételezve a 2000. évi tagdíjat 1600 forintban állapítja meg. Egyetértett azazal, hogy „Az Év Múzeuma 1999” bíráló bizottságában a társaságot továbbra is Deme Péter, Kecskeméti Tibor, Matskási István és Selmeczi Kovács Attila képviselje.

Elnökségi ülés (2000. január 13.)

Az elnökség a közgyűlés előkészítése kapcsán úgy döntött, hogy a beszámolót Kriston

Vízi József készíti el a következő ülésre a neki átadott anyagok alapján; ezt követően a választmány február 17-én véglegesíti, a közgyűlés résztvevői a helyszínen, a regisztrációkor kapják meg; a hivatalos közgyűlési meghívót január végén postázni kell, az alapszabály addigra elkészülő nyomtatott változatával együtt; a közgyűlés napirendjén az 1999-es tevékenységről szóló beszámoló vitája mellett „A magyar muzeológia az ezredfordulón” címmel Bodó Sándor bevezető előadása és ezzel kapcsolatos eszmecsere szerepel.

A testület a MAGYAR MÚZEUMOK szerkesztő bizottsága elnökével, Éri Istvánnal egyetértésben úgy vélte, fel kell frissíteni a szerkesztő bizottságot. Tagjaitól a jövőben

több és aktívabb közreműködést kell kérni, elsősorban a folyóirat tartalmával kapcsolatban. Mindezt szolgálja a szerkesztő bizottság közeljövőben tervezett, meghívottakkal kiegészített ülése.

Az elnökség jóváhagyta a múzeumbarát körökhöz küldendő, a Pulszky Társaság tevékenységének támogatását és együttműködést felajánló levelet; tudomásul vette Bodó Sándor és Matskási István tájékoztatását a Magyar Nemzeti Múzeum vezetőivel a magyar múzeumügy 200. évfordulójának előkészítése kapcsán folytatott megbeszélésről és örömmel üdvözölte azt a tervet, hogy február 16-án ebben a témakörben közösen szervezett, szélesebb körű találkozóra kerül sor.

E számunk szerzői

Barva Orsolya (1976) egyetemi hallgató Budapest	Istvánovits Eszter dr. (1958) régész kandidátus tudományos titkár Jósa András Múzeum Nyíregyháza	Nagy Mihály dr. (1957) régész főosztályvezető Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Budapest	Tímárné Balázs Ágnes dr. (1948) vegyészmérnök főtanácsos Magyar Nemzeti Múzeum Budapest
Basics Beatrix dr. (1956) művészettörténész főosztályvezető Magyar Nemzeti Múzeum Budapest	Jakabffy Imre dr. (1915) a jogtudományok doktora ny. könyvtárvezető Budapest	Róbert Péter dr. (1942) tanár könyvtáros Amerikai Alapítványi Iskola Budapest	Török Petra (1972) művészettörténész múzeumi referens Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Budapest
T. Bereczki Ibolya dr. (1959) etnográfus kandidátus főigazgató-helyettes Szabadtéri Néprajzi Múzeum Szentendre	Juhász Imre dr. (1932) középiskolai tanár helytörténész múzeumvezető Bocskai István Múzeum Hajdúszoboszló	Selmeczi Kovács Attila dr. (1942) etnográfus a néprajztudomány doktora főtanácsos Néprajzi Múzeum Budapest	Vesztróczy Zsolt (1966) történész muzeológus Testnevelési és Sportmúzeum Budapest
Dankó Imre dr. (1922) etnográfus a néprajztudomány doktora ny. megyei múzeumigazgató Debrecen	Kalmár Ágnes (1956) művészettörténész muzeológus Szórákaténusz Játékmúzeum és Műhely Kecskemét	Szabó Csaba (1937) középiskolai tanár ny. diplomata Budapest	Viga Gyula dr. (1952) etnográfus megyei múzeumigazgató- helyettes Herman Ottó Múzeum Miskolc
Deme Péter dr. (1950) történész főosztályvezető Magyar Nemzeti Múzeum Budapest	Kulcsár Valéria dr. (1958) régész kandidátus főmuzeológus Petőfi Múzeum Aszód	G. Szabó Zoltán (1960) etnográfus főmuzeológus Néprajzi Múzeum Budapest	Wellmann Nóra (1953) történész muzeológus Magyar Állami Operaház Budapest
Farkas Zoltán dr. (1948) ókortörténész osztályvezető Szent István Múzeum Székesfehérvár	Matskási István dr. (1942) biológus kandidátus főigazgató Magyar Természettudományi Múzeum Budapest	Szójka Emese (1955) etnográfus főmuzeológus Néprajzi Múzeum Budapest	
Fogarasi Kára (1949) etnográfus, fotótörténész főmuzeológus Néprajzi Múzeum Budapest	Nagy Imre dr. (1955) művészettörténész kandidátus tudományos igazgató Móra Ferenc Múzeum Szeged	Tamás Edit dr. (1968) történész főmuzeológus Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma Sárospatak	
Gönczi Ambrus (1973) történész-muzeológus gyűjteményvezető Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény Budapest		Tari János (1957) etnográfus, szociológus rendező operatőr filmstúdió-vezető Néprajzi Múzeum Budapest	

Kelengyebútorok, „kredencek”
Decsről. Scherer István munkái,
1920 k. — Trousseau furniture
from Decs, works of István
Scherer, about 1920

Tisztaszoba részlete hálóegységgel. Scherer István
munkája — Detail of a first room with bedroom suite
furniture. Works of István Scherer.

Üvegezett gang berendezése szalonbútorral,
Ócsény — Detail of a porch with salon furniture

Zichy István akvarelljei 1906-ból: leányviselet és fejkendős asszony, Mezőkövesd; palóc női viselet, Ipolyvisk
Water colors of István Zichy from 1906: girl's dress and woman in a shawl, Mezőkövesd; Palóc woman's dress, Ipolyvisk

Fotók-photos: Roboz László

A hajdúk Bocskai-zászlójának előoldala és a győzelem szimbóluma a zászló hátoldalán
(Bocskai Múzeum, Hajdúszoboszló) — Recto of the Bocskai-flag of the Heyduck and victory symbol on the verso

Fotó-photo: Lukács Tihamér

Fotó-photo: Hapák József

MAGYAR MÚZEUMOK

